

Karin Wesselink Dirk J. Korf Smail Ettalhaoui

Stapelen en doorpakken

*Marokkaanse studenten
in Amsterdam*

Bonger Reeks

Stapelen en doorpakken

Stapelen en doorpakken

Marokkaanse studenten in Amsterdam

Karin Wesselink, Dirk J. Korf & Smail Ettalhaoui

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Dienst Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Amsterdam.

Bonger Instituut voor Criminologie (Universiteit van Amsterdam)
Postbus 1030
1000 BA Amsterdam
020 525 39 18
www.bonger.nl

Rozenberg Publishers
Bloemgracht 82^{hs}
1015 TM Amsterdam
020 625 54 29
www.rozenbergps.com

Eerder verschenen in de Bonger reeks

1. **Wiet Wijs.** *Cannabisgebruik bij leerlingen in opvangprojecten en speciaal voortgezet onderwijs.* (2004) Marije Wouters & Dirk J Korf.
2. **Cannabis zonder coffeeshop.** *Niet-gedoogde cannabisverkoop in tien Nederlandse gemeenten.* (2005) Dirk J Korf, Marije Wouters, Ton Nabben & Patrick van Ginkel.
3. **Tippelen na de zone.** *Straatprostitutie en verborgen prostitutie in Amsterdam.* (2005) Dirk J Korf, Erika van Vliet, Jaap Knotter & Marije Wouters.
4. **Gif, geweld & geld.** *Een exploratief onderzoek naar productafpersing in Nederland.* (2006) Jaap Knotter, Marije Wouters & Dirk J Korf.
5. **Flevomonitor 2005.** *Kwetsbare groepen in huiselijk geweld.* (2006) Marije Wouters, Annemieke Benschop & Dirk J Korf.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Stapelen en doorpakken / K. Wesselink, D.J. Korf & S. Ettalhaoui
Amsterdam: Rozenberg Publishers
ISBN: 978 90 3610 069 4
Trefwoorden: etniciteit, studieverloop, toekomstperspectief.

© 2007, de auteurs.

Inhoudsopgave

1	In opmars.....	7
2	Gemengd gezelschap.....	13
3	Naar school om de hoek.....	21
4	Middelbare school	31
5	Buurt en gezin.....	39
6	Studiekeuze	51
7	Stapelend studeren	59
8	Vrije tijd, discriminatie en criminaliteit	73
9	Rooskleurige toekomst?.....	87
10	Conclusies	97
	Bijlage.....	105
	Literatuur	107

In opmars

Steeds meer jonge Marokkanen gaan naar het hbo of de universiteit. Toch hebben zij, net als jonge Turken en andere niet-westerse allochtone jongeren, nog steeds een achterstand in het onderwijs. Dat is al zo op de basisschool en er gaan nog altijd veel meer Marokkaanse jongeren naar het vmbo dan naar de havo of het vwo. Maar de laatste jaren is die achterstand wel teruggelopen. Die inhaalslag zet door in het hoger onderwijs. Zo verdubbelde tussen 1995/96 en 2005/06 landelijk het percentage Marokkaanse eerstejaarsstudenten in het voltijd hoger onderwijs van het aantal 18-20 jarige Marokkanen. De instroom in het hbo steeg van ruim tien procent naar ruim een kwart, en in het wetenschappelijk onderwijs van bijna vijf naar bijna acht procent (Herweijer, 2006).

De instroom van Marokkaanse meisjes en Marokkaanse jongens in het hbo en de universiteit is vrijwel gelijk (Gijsberts & Dagevos, 2005); Marokkanen van de tweede generatie stromen iets vaker in dan die van de tweede generatie (Herweijer, 2006). Amsterdam laat in grote lijnen hetzelfde plaatje zien. Tussen 2000/01 en 2004/05 steeg het percentage jonge Marokkanen dat instroomde in het hoger onderwijs van 19% naar 23% (Crok e.a., 2006). De Dienst Onderzoek en Statistiek (O+S) van de Gemeente Amsterdam schatte hun aantal voor het studiejaar 2003/04 op zo'n 2.100 (Crok e.a., 2006).

Deze cijfers zijn des te meer opvallend, omdat jonge Marokkanen in de media vooral ter sprake komen als het om negatieve zaken gaat als criminaliteit en radicalisering (Buijs e.a., 2006). Inderdaad, jonge Marokkanen scoren hoog in de misdaadstatistieken - althans de jongens, voor Marokkaanse meisjes zijn de cijfers veel lager. Van de Marokkaanse jongens van rond de twintig jaar komt in een jaar bijna een kwart in aanraking met de politie (Blom e.a., 2005). Dat is ongeveer evenveel als er Marokkaanse jongens zijn die studeren.

Dit roept de vraag op of we te maken hebben met een tweedeling bij de Marokkaanse jeugd, met aan de ene kant criminele jongeren en aan de andere kant brave studenten. Of is de werkelijkheid genuanceerder? Is het wellicht zo dat zowel Marokkaanse wetsovertreders als studenten een vergelijkbare achtergrond hebben, maar dat ze daar heel verschillend mee

omgaan? Komen beide groepen uit dezelfde buurten en misschien zelfs uit dezelfde gezinnen? En als dat zo is, wat maakt dan dat de een het boevenpad op gaat, terwijl de ander gaat studeren? Dit brengt ons op de volgende vragen: *Waarom zijn deze Marokkaanse jongeren gaan studeren, terwijl de meeste Marokkaanse leeftijdsgenoten dit niet doen? Wat onderscheidt hen van hun leeftijdsgenoten? Welke begunstigende en tegenwerkende factoren spelen een rol bij de studiecarrière?*

Op deze vragen hebben we getracht een antwoord te vinden door Amsterdamse studenten van Marokkaanse afkomst te interviewen en hen zelf te laten vertellen over hun gezins- en thuissituatie, basisschool, voortgezet onderwijs, omgeving (waaronder buurt), studiekeuze, studieverloop, leefwereld (zoals uitgaansgedrag, lidmaatschap van verenigingen en discriminatie), problemen met politie en justitie en toekomstverwachtingen. Speciale aandacht hebben we geschonken aan eventuele verschillen tussen jongens en meisjes, ofwel: genderverschillen. Zijn er in de schoolcarrière aspecten die de mannelijke geïnterviewden onderscheiden van de vrouwelijke? In hoeverre maken zij dezelfde keuzes? Zijn dezelfde factoren stimulerend of juist demotiverend? Hebben zij afwijkende of juist overeenkomstige verwachtingen over hun toekomst?

Het streven was erachter te komen óf er een 'succesformule' bestaat waardoor jongeren van Marokkaanse afkomst niet voortijdig de schoolbanken verlaten en gaan doorstuderen. En zo ja: waar die formule uit bestaat en of die te beïnvloeden is. Moeten we die zoeken in persoonskenmerken of karakter, de gezinssituatie, een 'nette' buurt of 'goede' vrienden, het ontbreken van criminaliteit in de naaste omgeving, dan wel positieve rolmodellen en voorbeeldfiguren op school, in de familie, buurt of de vriendenkring?

Openhartige gesprekken

In de zomermaanden van 2006 hebben we uitgebreide interviews gehouden met twintig studenten uit het hoger onderwijs in Amsterdam (hbo en universiteit): acht jongens en twaalf meisjes van Marokkaanse afkomst; en evenveel hbo-ers als universitaire studenten. De gesprekken duurden zo'n twee tot drie uur. Behalve dat ze het leuk vonden om herinneringen op te halen, gingen de studenten opnieuw nadenken over de keuzes die ze hebben gemaakt of over het verloop van hun schoolcarrière. Sommigen vertelden dat ze nú pas bij bepaalde zaken gingen stilstaan en het voor

het eerst onder woorden brachten. Vooral als het ging over wíe hen wel of niet hebben gestimuleerd en of ze wel of geen voorbeeldfiguren in hun leven hebben (gehad).

Opvallend was hun openhartigheid. Natuurlijk voelde de één zich sneller op z'n gemak dan de ander, die eerst de kat uit de boom keek. En uiteraard zaten er enkele verlegen en onzekere studenten tussen, maar de meesten waren vanaf het begin allesbehalve op hun mondje gevallen.

De eerste tien (zes meisjes en vier jongens en die weer onderverdeeld in vier hbo-ers en zes universitaire studenten) hadden een paar maanden eerder al aan een enquête onder studenten meegedaan (Korf e.a., 2007). Uit degenen die toen hadden gezegd dat ze wel nog een keer benaderd wilden worden voor een interview, maakten we een zo willekeurig mogelijke selectie (maar wel met een zo gelijk mogelijke verdeling naar geslacht en type opleiding). Met de overige tien lieten we ons in contact brengen door die eerste tien te vragen om een zogenaamde 'most distant friend'. Dat is een methode die Lilian Rubin (1976) introduceerde in kwalitatief onderzoek om te vermijden dat teveel mensen uit een beperkte kring worden ondervraagd. We wilden namelijk zoveel mogelijk variatie – en de kans hierop was kleiner geweest wanneer we hadden gevraagd naar 'je beste vriend of vriendin'. Dat laatste gebeurt vaak met de zogeheten sneeuwbalmethode.

Onder een most distant friend verstaan we iemand uit je eigen netwerk die tegelijkertijd het verst van je af staat en die duidelijk van je verschilt. Aanvankelijk probeerden we zo min mogelijk toelichting te geven om de geïnterviewden niet te beïnvloeden, maar de meesten bleken wel behoefte te hebben aan extra uitleg. Als concreet voorbeeld gaven we bij een vrouwelijke student aan dat zij een mannelijke student zou kunnen kiezen. Als er volgens haar tenminste sprake is of zou kunnen zijn van seksegerelateerde verschillen bij de schoolcarrière.

Opmerkelijk is dat uiteindelijk twee van de vijf mannelijke respondenten uit de eerste lichter een vrouw voordroegen, maar dat het andersom geen enkele keer gebeurde. In het geval van Sadik was dit Aïcha (die we als universitaire studente hebben geclassificeerd, hoewel ze tijdelijk is gestopt met haar universitaire opleiding en op dit moment een hbo doet), die hij sinds het mbo kent en die heel erg veranderd is in haar geloofsbeleving. Zij is veel meer 'praktiserend' moslim dan hijzelf en de laatste keer dat ze elkaar zagen zei ze hem voortaan geen hand meer te zullen geven. Saïd droeg Sakina voor omdat zij een serieuzere studiehouding heeft dan hijzelf.

Een ander concreet voorbeeld dat we gaven, was dat iemand met een universitaire opleiding een hbo-er zou kunnen voordragen. Of andersom. Dit gebeurde in drie van de tien gevallen: Rachid (universiteit) droeg Omar (hbo) voor, Latifa (universiteit) gaf de naam van Malika (hbo) door, Karima (hbo) bracht Zara (universiteit) met ons in contact, en Nasr (hbo) gaf het telefoonnummer van Mohammed (universiteit). In twee situaties bleek het argument van het studieverloop de doorslaggevende factor te zijn. Nasr droeg Mohammed voor omdat hij een ' bezig bijtje ' is. Ze kennen elkaar van hetzelfde jongeren centrum waar ze beide vrijwilliger waren, maar Nasr is daar gestopt. Mohammed doet volgens Nasr nog steeds veel op het sociaal-maatschappelijke vlak. Latifa droeg een collega van haar bijbaantje voor ' omdat ze niemand anders kon vinden die aan de criteria van Marokkaanse student in Amsterdam ' voldeed. Twee studenten van de eerste lichting kozen voor iemand die een ' andere opvoeding ' heeft gehad (Hanan en Naima) en één droeg een medestudent voor omdat ze van uitgaansgedrag verschillen (Hafid).

Verder is het opmerkelijk dat bij de helft van de koppels beiden óf uit het noorden óf uit het Arabisch talige deel van Marokko komen. Bij twee andere ' stelletjes ' komt de één uit het noorden en de ander uit het zuiden, maar noemen ze zich allebei Berbers wat overigens niet betekent dat ze van oorsprong dezelfde taal spreken.¹ Maar niemand noemde zelf het wel of juist niet afkomstig zijn uit hetzelfde deel van Marokko als reden om die ander voor te dragen.

Over het algemeen was het lastig om aan most distant friends te komen. Meteen een telefoonnummer vragen en diegene bellen, lukte alleen bij Mohammed (de most distant friend van Nasr). Een mogelijke verklaring voor de moeite die het kostte, is dat de eerste lichting studenten niet veel Marokkaanse studenten kennen die ' anders ' zijn en bewegen ze zich vooral in hun eigen kringetje. Sommigen gaven tijdens het interview aan niet zoveel andere Marokkaanse studenten te kennen. Overigens is dit afhankelijk van de studierichting: bij rechten en economie was dit niet het probleem. Een bijkomende factor was de zomer, waarin veel studenten voor lange tijd op vakantie waren naar Marokko en ze daardoor moeilijk te benaderen waren. Anderen wilden in hun zomervakantie zoveel mogelijk geld verdienen en waren veel aan het werk. Vandaar ook de financiële vergoeding: in de hoop dat ze hierdoor eerder geneigd zouden zijn tijd vrij te maken.

¹ In Marokko zijn drie verschillende Berbertaal varianten. In het noorden wordt het Tarifit gesproken en in het zuiden het Tassoussit.

Het voornaamste doel van de most distant methode was dat het een grote verscheidenheid aan studenten zou opleveren en dat is gelukt. De meesten kenden elkaar inderdaad oppervlakkig; alleen bij het duo Karima en Zara vermoedden we een vriendschap. Toch bleken ze erg verschillend, ook al hebben ze allebei oudere broers of zussen die hbo doen of hebben gedaan. Eén van de verschillen tussen deze twee meiden is dat de één naar de universiteit gaat en de ander naar het hbo. Karima is begonnen op het vwo, maar heeft een stapje terug gedaan, Zara is wel op dit niveau doorgestoomd en meteen naar de universiteit gegaan. Qua karakter zijn ze eveneens verschillend: Zara was naar eigen zeggen aan het begin van de middelbare school nogal onhandelbaar en moest vanwege haar brutaliteit in counseling. Karima is een wat bedaarder meisje.

Opbouw

In het volgende hoofdstuk schetsen we een beeld van de geïnterviewde studenten en de gezinnen waarin zij zijn opgegroeid. Hoofdstuk 3 gaat over hun periode op de basisschool, in hoofdstuk 4 ligt de nadruk op de middelbare school en in hoofdstuk 5 wordt de buurt waarin de geïnterviewden zijn geboren en opgegroeid onder de loep genomen. Hun studiekeuze wordt in hoofdstuk 6 behandeld: wie of wat bepaalde welke richting ze opgingen? In hoofdstuk 7 komt het studieverloop aan bod en in hoeverre ze tevreden zijn over studieresultaten, of ze wel of geen bijbaantjes hebben en in hoeverre ze carrièregericht zijn. Hoofdstuk 8 gaat over hun leefwereld: op welke wijze participeren ze in de Nederlandse samenleving, doen ze wel of niet aan vrijwilligerswerk, gaan ze uit, ondervinden ze discriminatie en zijn zij of gezinsleden in contact geweest met politie en justitie. In hoofdstuk 9 richten we ons op de vraag hoe de studenten hun toekomst zien. Wat is hun carrièreplanning en in hoeverre past trouwen en kinderen krijgen daarin? Tot slot staat in hoofdstuk 10 een samenvatting, met de belangrijkste conclusies.

2

Gemengd gezelschap

Van leren jas tot colbert, van spijkerbroek tot joggingbroek en nette pantalon. Van wijd vallende bloesjes en sluiers tot sexy spaghettibandjes. Geen enkele geïnterviewde student gaat hetzelfde gekleed. Zo gevarieerd als hun outfits zijn, zo verschillend blijken ook hun levens en schoolcarrières. Toch zijn er grove lijnen en een aantal patronen te ontdekken.

We hebben gesproken met een kersverse hbo-er van 19, maar ook met een nét afgestudeerde academicus van 27. Zij zijn tevens de jongste en oudste geïnterviewden. De grootste overeenkomst tussen alle twintig is dat hun ouders in Marokko zijn geboren, ze in Amsterdam aan een hbo of universiteit studeren én dat ze zich allemaal moslim noemen. Verder zijn ze allemaal ongehuwd. Eén student woont samen met zijn vriendin.

Eerste kennismaking

De studierichting van de twintig geïnterviewde studenten laat een duidelijke variatie zien, maar enkele studies springen eruit. Populaire richtingen zijn (sociaal) juridische (4) en economische studies (6). Verder zien vier studenten zich wel voor de klas staan. Opvallend is dat veel studenten vrijwilligerswerk doen. Daarnaast hebben ze vaak een betaalde bijbaan. Grofweg de helft van de studenten is een doorstromer; vaak begonnen ze met de mavo en stootten ze door naar hogere niveaus.

De meisjes wonen thuis bij hun ouders, uitgezonderd één die met haar broer samenwoont. Vier van de acht jongens hebben een eigen onderkomen. Eén van hen woont bij een getrouwde zus in. De meesten komen uit een groot gezin: veertien van de geïnterviewde studenten komen uit gezinnen met meer dan drie kinderen. Verder is het opvallend dat veel geïnterviewden nogal wat dingen hebben meegemaakt in de privé sfeer: van twee studenten zijn de ouders gescheiden, vier hebben hun vader of moeder verloren, van één is een broertje verongelukt en één is opgegroeid met een zwaar gehandicapte broer. Zes van de geïnterviewden hebben een gezinslid dat in aanraking is geweest met politie en/of justitie.

Alle geïnterviewde studenten zijn weliswaar moslim én hebben een Marokkaanse achtergrond, maar voor de meesten speelde die identiteit lange tijd nauwelijks een rol. Ook al beantwoordden ze de vraag 'Waar kom je vandaan?' met de naam van een streek of stad in Marokko waar in de praktijk vaak alleen de ouders zijn geboren. Als basisschoolleerling speelden ze met de (autochtone) buurtkinderen en waren ze helemaal niet bezig met eventuele verschillen. Ook de juffen en meesters op de basisschool besteedden hier nauwelijks aandacht aan. Behalve dat sommigen achteraf denken dat ze een lager advies voor het voortgezet onderwijs kregen omdat ze 'toch maar' Marokkanen zijn.

Twee van de mannelijke geïnterviewden kregen op latere leeftijd, zo rond hun twintigste, wel een identiteitscrisis. Beiden vertrokken daarom een tijdje naar Marokko. Eén van de meiden kreeg ook behoefte aan existentiële duiding, ging zich toeleggen op de islam en werd een praktiserende moslima. Hun religieuze achtergrond speelde bij de schoolcarrière geen al te grote rol. Behalve dat iedereen desgevraagd erkent of uit zichzelf vertelt dat het één van de basisbeginselen in de islam is om 'kennis te vergroten'. Maar vanuit religie waren er geen factoren die de doorslag gaven daadwerkelijk die stap te zetten of een bepaalde richting op het hbo of de universiteit te kiezen. Ook is het niet het geval dat ze voorbeeldfiguren binnen de islam hebben – in de zin van een invloedrijke imam die hen een hart onder de riem heeft gestoken of studerende geloofsgenoten die ze bij de moskee ontmoetten. Ze lieten zich door hun geloof ook niet weerhouden van bepaalde keuzes, al gaven sommige meiden wel aan dat het vak stewardess niet helemaal te rijmen zou zijn met hun religieuze regels. Van de twaalf meisjes dragen drie een hoofddoek. Geen van de geïnterviewde studentes ervaren of ervoeren vanuit thuis pressie om die te dragen. Eerder het tegenovergestelde. Vaders lijken zich er juist zorgen over te maken dat hun dochters door het dragen van een hoofddoek hun kansen op de arbeidsmarkt verkleinen. De stem van de moeders klinkt niet in deze kwesties. Wel gingen sommige moeders een hoofddoek dragen toen één van hun dochters (niet per se de geïnterviewde studente) daartoe besloot.

Hun ouders

Acht studenten zijn in het kader van gezinshereniging naar Nederland gekomen. Sihem op driejarige leeftijd, Hafid en Saïd waren vijf en Loubna zeven jaar. De andere vier waren nog een baby van soms een paar maan-

den. De rest is in Nederland geboren en de meesten kennen het land van hun ouders vooral uit verhalen en van vakantie.

Inzoomend op de ouders van deze studenten, springen onmiddellijk enkele aspecten in het oog. Zo zijn bijna alle ouders uitgetrouwde. Toen de moeders in het huwelijksbootje stapten, waren ze jonger dan hun dochters nu. En op de leeftijd van de mannelijke geïnterviewden was hun vader al in zijn eentje naar het buitenland vertrokken op zoek naar werk.

Vrijwel zonder uitzondering willen de ouders graag dat hun kroost een geschikte partner vindt - en zien ze zichzelf met plezier in de rol van opa en oma. Maar haast lijken ze hier over het algemeen niet mee te hebben. De ouders hameren er vaker op dat het nergens voor nodig is om jong te trouwen en al helemaal niet tijdens de studie. Dit vertellen ze zowel hun dochters als zonen.

Voor de moeders hameren er bij hun dochters op hoe belangrijk het is om een diploma te hebben en (financieel) onafhankelijk te zijn. Een veelgehoorde slogan van de moeders is: 'Je diploma is je eerste man'. Maar ook de moeder van Hafid pepert haar zoon iets soortgelijks in, alleen dan omgekeerd: 'Je diploma is je eerste vrouw'. De moeder van Achmed (die zelf vwo heeft gedaan in Marokko maar niet verder kon studeren) dreigt met: 'Je bent m'n kind niet meer als jij je school niet afmaakt'.

Opvallend is dat de geïnterviewden vrij weinig weten van het opleidingsniveau of arbeidsverleden van hun ouders. Vaak begint de gezinsgeschiedschrijving op het moment dat vader uit Marokko wegging. Veel geïnterviewden zijn dan ook snel geneigd om de vraag over het opleidingsniveau van hun ouders te beantwoorden met 'niks'. Regelmatig met de toevoeging 'natuurlijk', alsof dat het meest voor de hand liggend antwoord is.

Maar zodra we specifiek vragen of hun vaders kunnen lezen en schrijven, blijken die dat meestal wel te kunnen. Dat hebben ze vaak op de koranschool en een enkele keer op een 'gewone' lagere school geleerd. Eén van de vaders heeft universiteit gedaan in Frankrijk. Van een ander moet de vader haast wel meer gestudeerd hebben, maar heeft zijn dochter geen idee. Ze weet alleen dat hij leraar is geweest in Marokko.

Een kwart van de vaders werkt nog. De rest is arbeidsongeschikt geraakt of met (vervroegd) pensioen. Ze hadden (of hebben) verschillende banen, variërend van: bij de bloemenveiling in Aalsmeer, in de vroegere koekjesfabriek bij het Leidseplein, een tapijtenhandeltje op de zwarte markt of een eigen architectenbureau. De meeste moeders zijn analfabeet. Een paar geïnterviewde studenten lijken zich plaatsvervangend te schamen voor het feit dat vader wél en moeder níet naar school is gegaan. Soms horen we opmerkingen als 'om het stereotype maar even te bevestigen'.

Van vier geïnterviewden hebben de moeders in de schoolbanken gezeten. Het hoogste niveau van één van hen zou te vergelijken zijn met vwo. De geïnterviewden omschrijven de situatie van hun moeder als 'gewoon (een brave) huisvrouw'. Eén moeder werkt in een revalidatiecentrum sinds haar jongste kind naar school gaat. De moeders worden wèl geroemd om hun 'algemene ontwikkeling'. Regelmatig komen de dochters (de zonen vertellen niet zoveel over hun moeders) met verhalen over dat hun moeders zo goed op de hoogte zijn van wat er op het journaal is geweest. Vaak kregen die moeders pas recentelijk – bijvoorbeeld door cursussen voor oudkomers – de Nederlandse taal onder de knie. Sommige vaders legden zich na hun pensioen ook (meer) toe op het Nederlands. In een enkel geval ging een Berberse vader zelfs Arabisch leren. Hierover was bij zowel de zonen als dochters alom trots merkbaar. Over de taal die onderling thuis wordt gesproken, is meer te lezen in het volgende hoofdstuk onder het kopje 'Snel Nederlands leren'.

Doordat de ouders het Nederlands vaak niet tot in de finesse machtig waren, was het de normaalste zaak van de wereld dat hun kinderen formulieren voor ze invulden en vertaalden tijdens doktersbezoeken. Vaak is dat de taak van het oudste kind, maar om verschillende redenen werden 'onze' studenten er voor ingezet, ook al zijn ze in veel gevallen niet de oudste.

De meesten zien hier met name de voordelen van: het maakte ze al op jonge leeftijd wijs en ze kregen verantwoordelijkheidsgevoel met de paplepel ingegoten. Wel plaatsten sommige ouders ze ten onrechte op een (intellectueel) voetstuk. Zoals één van de studenten lachend vertelt: 'Dan kregen we een brief van de belasting waar ik niets van snapte. Maar als ik dat dan zei, dan riep mijn vader: 'Hoezo niet! Jij gaat toch naar school?' Maar ja, ik studeer geen belastingrecht.'

Dynamische opvoeding

De sfeer thuis omschrijven ze zonder uitzondering als 'gezellig'. Iedereen spreekt van een hechte band. Als we vragen dit te concretiseren, dan komen ze aan met voorbeelden als: 'We staan altijd voor elkaar klaar' of: 'We zien elkaar vaak'. Een aantal meiden geeft aan dat ze niet zonder heimwee of sterk gevoel van gemis een dag zonder hun ouders kunnen. Ook de jongens die op zichzelf wonen zien hun familie wekelijks, zo niet dagelijks. Eén vrouwelijke student vond het thuis te druk worden nadat haar vader hertrouwde en opnieuw een gezin ging stichten. Daarom trok

ze bij haar oudste broer in. Maar ook zij ziet haar gezinsleden heel geregeld, bijvoorbeeld bij het avondeten.

In een paar gevallen hebben of hadden de ouders (een tijdje) geen contact met één van hun zonen. Zoals in het geval van Latifa en Aïcha. Bij de (jongere) broertjes van Aïcha is het goed gekomen, bij de oudere broer van Latifa niet. Die gebruikte verdovende middelen en heeft vastgezet in verband met drugs. Zij noemt hem een 'grote crimineel'. Maar over het algemeen ging en gaat het er volgens de geïnterviewden thuis harmonieus aan toe.

Pas na aanhoudend doorvragen geven ze mondjesmaat toe dat het soms inderdaad best lastig is of was om 'strengere' ouders te hebben. Het meest concrete voorbeeld hiervan is dat deze meiden over het algemeen niet mee mochten op schoolkamp (uitgezonderd Latifa, al had zij naar eigen zeggen een strenge vader, maar werd ze niet 'islamitisch' opgevoed). Daar werd voorzichtig strijd over gevoerd. Maar ze lieten het niet hoog oplopen.

Over het algemeen maken de studenten geen ruzie met hun ouders over culturele tradities of religieuze regels. De meiden benadrukken dat ze begrijpen waarom hun ouders vinden wat ze vinden en dat ze zich daar liever bij neerleggen dan dat ze de sfeer verzieken. Wel vinden de geïnterviewden dat hun ouders in de loop der tijd zijn veranderd en hun mening hebben bijgesteld over bijvoorbeeld schoolfeestjes of alleen op vakantie gaan. Daar zijn ze voor hun jongere broers of zussen blij om, maar af en toe bekent een student hier toch wel de nodige frustraties aan te hebben overgehouden. Dit geldt overigens niet alleen voor de meiden, ook één van de jongens (de eerstgeboren zoon in het gezin) vertelt dat hij niet in zijn eentje op vakantie mocht, terwijl zijn jongere broertje daar wel toestemming voor kreeg. Pas na bemiddeling van zijn zus kreeg hij groen licht.

Ook sommige van de geïnterviewde jongens zijn redelijk kort gehouden. Opvallend is dat, terwijl de meiden zeggen dat hun strenge opvoeding karakteristiek islamitisch is, de jongens hun straffe ouderlijke hand juist niet typisch Marokkaans noemen. Zo vertelt Achmed dat hij '100% Marokkaans' is opgevoed, maar dat hij nooit lang buiten mocht spelen. 'Ik ben veel strenger opgevoed dan andere Marokkanen.' Het is een wijdverbreid idee dat Marokkaanse jongens hun gang zouden mogen gaan en nauwelijks zouden worden teruggedroefd door hun opvoeders (Werdmölder, 2005). Dit blijkt ook uit de woorden van de geïnterviewde mannelijke studenten. Tenminste: als het gaat over andere Marokkanen. Bij hen was het

duidelijk 'anders'. De geïnterviewde studentes vertellen ook dat hun broers of broertjes zich aan dezelfde regels moe(s)ten houden.

Opmerkelijk is verder dat de geïnterviewde studenten over het algemeen niet zozeer moedwillig breken met normen en waarden, maar dat ze wel de grenzen van het traditioneel toegestane opzoeken en die soms met voeten treden. Niet dat ze hun ouders tegen zich in het harnas willen jagen, want de meesten zijn erg gericht op het bewaren van de lieve vrede. Toch weken enkele studenten zich los van bepaalde gebruiken en gewoonten omdat ze hun eigen ontwikkeling het belangrijkste vinden. Zo is er één meisje dat twee jaar op kamers heeft gewoond, een ander heeft een half jaar stage gelopen (in Marokko), de volgende is van plan naar Amerika te gaan voor stage, twee van de meiden zijn voor vrijwilligersproject naar Israël en Palestina geweest en weer een ander is in haar eentje op reis gegaan. Eén van de jongens woont ongetrouwd samen. Volgens hem wordt dit getolereerd omdat zijn familie er al aan gewend is dat hij een buitenbeentje is. De meiden kregen het naar eigen zeggen met goede argumentatie voor elkaar. Vaak voegen ze aan hun betoog toe dat de onderneming belangrijk was voor hun toekomst of goed staat op hun cv. Hier blijken de ouders gevoelig voor. Eén meid vat samen: 'Kinderen moeten hun ouders in sommige dingen opvoeden. Als je kunt uitleggen waarom je iets wilt, dan zijn ze heus wel redelijk. En soms moeten ze er gewoon even aan wennen. Daar moeten wij ons niet door laten ontmoedigen.'

Over het algemeen zijn er weinig anderen die zich op wat voor manier dan ook actief met de opvoeding bemoeiden of die een stempel drukten op de vorming van onze studenten. Hier en daar speelde een tante of (autochtone) buurvrouw een stimulerende rol. Bijvoorbeeld bij Naima die alleen door haar moeder is opgevoed en die 'oma Ria' had die voelde als 'tweede moeder' en het gezin met raad en daad bijstond. En Latifa had een buurvrouw die hielp met huiswerk op de middelbare school.

Samenvatting

De meeste geïnterviewde studenten zijn in Nederland geboren of op zeer jonge leeftijd in het kader van gezinshereniging naar Nederland gekomen. Ze zijn gemiddeld 23 jaar. Van geen van zijn beide ouders analfabeet. Vaak kunnen de moeders niet lezen en schrijven, maar de vaders wel. De meeste vaders zijn nú met pensioen of arbeidsongeschikt geraakt. Bijna

alle studentes wonen nog thuis, maar vier van de acht mannelijke studenten wonen op zichzelf.

Ze waren vroeg zelfstandig doordat ze hun ouders van jongs af aan met allerlei belangrijke dingen moesten helpen. Ze zijn over het algemeen redelijk 'streng' opgevoed, zowel de jongens als de meisjes. Hun jeugd speelde zich niet in het publieke domein af, maar onder toezicht ouderlijk oog thuis.

De ouders benadrukken dat het nergens voor nodig is om jong te trouwen en al helemaal niet tijdens de studie. Dit zeggen ze zowel tegen hun dochters als tegen hun zonen. Vaders maken zich druk over de eventueel verminderde kansen op de arbeidsmarkt als dochters besluiten een hoofddoek te gaan dragen. Alle geïnterviewde studenten noemen zich moslim, maar hun religieuze achtergrond speelt geen al te grote rol in hun studiecarrière. Behalve dat iedereen desgevraagd erkent of uit zichzelf vertelt dat het één van de basisbeginselen in de islam is om 'kennis te vergroten'. Opvallend is verder dat een aantal van deze twintig (merendeel meiden) wel eens breekt met verwachtingspatronen of tradities en soms onorthodoxe keuzes maakt. Naar eigen zeggen krijgen ze dit zonder familiebreuk voor mekaar omdat zij hun ouders met argumenten kunnen overtuigen dat iets nuttig is voor hun persoonlijke ontwikkeling. Ze weten slim en strategisch te laveren tussen de normen en waarden van hun ouders en eigen perspectieven. Hieruit spreekt dat ze hun kansen willen pakken en in soms ook zelf creëren. Zelfredzaamheid is een woord dat wel van toepassing is op deze studenten.

Overzicht studenten

Wie	m/v	studie	deel Marokko	bijzonderheden gezin
Latifa (24)	V	wo	Arabisch	Jongste, criminele broer
Malika (22)	V	hbo	Arabisch	Eerste op hoger onderwijs
Rachid (23)	M	wo	Arabisch	Eerste op universiteit, broertje overleden
Omar (25)	M	hbo	Noorden	Broers werken bij de politie (hbo-niveau), woont samen met vriendin
Loubna(24)	V	wo	Zuiden	Vader overleden, eerste op hoger onderwijs
Sihem (23)	V	wo	Arabisch	Jongste, broer met hbo-diploma
Said (22)	M	wo	Zuiden	Jongste, eerste op universiteit
Sakina (27)	V	wo	Noorden	Twee oudere gezinsleden met hbo-diploma
Hanan (21)	V	hbo	Arabisch	Moeder overleden, jongste, zus met hbo-diploma
Nora (19)	V	hbo	Arabisch	Oudste
Sadik (26)	M	wo	Noorden	Woont op zichzelf
Aïcha (27)	V	wo	Noorden	Moeder overleden, eerste op hoger onderwijs, criminele broertjes, woont bij broer
Hafid (21)	M	hbo	Arabisch	Hoogopgeleide gescheiden ouders, jongste, woont op zichzelf
Achmed (24)	M	hbo	Noorden	Woont bij z'n zus, één (andere) zus met hbo-diploma
Naima (22)	V	hbo	Noorden	Ouders gescheiden
Tamy (22)	V	hbo	Noorden	Oudste, moeder geschoold in Nederland
Karima (20)	V	hbo	Arabisch	Broer met hbo-diploma, twee zussen nog bezig op het hbo
Zara (20)	V	wo	Arabisch	Jongste, drie zussen met hbo-diploma, één zit is nog bezig op de universiteit
Nasr (21)	M	hbo	Zuiden	Eén broer met hbo-diploma
Mohammed (22)	M	wo	Zuiden	Jongste, eerste op de universiteit, twee broers afgehaakt op het hbo, één op middelbare school (criminaliteit speelde een rol)

NB: De namen zijn gefingeerd
wo= universitaire student

3

Naar school om de hoek

Geen van de geïnterviewden is naar de crèche geweest. Op het moment dat ze naar de basisschool gingen, betekende dit dus zowel loskomen van moeders rok als in sneltreinvaart Nederlands leren. Werden ze gemakshalve naar de meest dichtstbijzijnde basisschool gestuurd of speelden ideologische standpunten een rol? Waren zij de enige Marokkanen in de klas? En in hoeverre vormden de leerlingen in het lokaal een dwarsdoorsnede van de buurt waarin de geïnterviewde studenten opgroeiden?

Zaten hun ouders regelmatig met de juf of meester om de tafel of waren oudere broers en zussen met een (vaak) betere beheersing van de Nederlandse taal hun afgevaardigden tijdens ouderavonden? Hoe betrokken waren de gezinsleden tijdens groep één tot en met acht? In dit hoofdstuk kijken we naar die eerste schoolgaande jaren en beschrijven de geïnterviewden de tijd van de eerste woordjes Nederlands tot en met de Cito-toets.

Gemengde scholen

De geïnterviewde studenten zijn geboren tussen 1979 en 1987. Dit betekent dat ze hun eerste stappen op het schoolplein zetten tussen 1983 en 1991. In die periode is net een start gemaakt met het basisonderwijs waarbij de kleuterschool en de lagere school werden samengevoegd. Om precies te zijn: in 1986. Zes van de geïnterviewden hebben hooguit de eerste drie jaar van hun schoolcarrière nog op een kleuterschool of in de eerste klas in Nederland doorgebracht, maar doorgaans woonden ze toen nog in Marokko en stroomden ze in het Nederlandse schoolsysteem in toen het basisonderwijs al was ingevoerd.

Anno 2006 staan er in de Amsterdamse wijken waar het twintigtal geïnterviewde studenten is opgegroeid vooral 'zwarte' scholen.² Dat was in de

² Doorgaans is de definitie van een zwarte school als 70% of meer van de leerlingen van niet-westerse/allochtone afkomst is. Wij lieten de respondenten zelf bepalen wat zij ver-

tijd dat zijzelf de lokalen bevolkten, wel anders. Ook al verscheen in 1971 al een artikel in de Amsterdamse krant Het Parool (25 maart 1971) over 'apartheid' op scholen in Amsterdam Zuidoost³, het onderwerp 'zwarte' scholen kwam pas in de tweede helft van de jaren tachtig uitgebreider en langduriger in de belangstelling. In 1987 werden er de eerste Kamervragen over gesteld (Karsten e.a., 2002)

Uit onderzoek van het Kohnstamm Instituut blijkt dat zwarte scholen zelden de voorkeur van ouders hebben. Autochtone, maar ook allochtone ouders vinden zo'n school minder geschikt voor hun kind. Volgens dat onderzoek zou ook die laatste groep minder geneigd zijn hun kinderen verder te laten reizen naar een andere school.

Tamy (22-hbo), Karima (20-hbo) en Zara (20-universiteit) zaten alledrie op een zwarte basisschool. Dat wil zeggen: die term gebruiken ze zelf. Maar niet van harte. Eén van hen: 'Dat klinkt meteen crimineel'. Overigens vond alleen Tamy haar basisschool abominabel. De andere twee, die overigens naar andere basisscholen gingen, hebben zich nooit eerder vragen gesteld over het niveau of de kwaliteit. Dat deden ze tijdens het interview voor het eerst.

Een aantal van de andere geïnterviewden zegt overigens dat ze opzettelijk niet naar een 'zwarte' school zijn gegaan omdat hun ouders verwachtten dat het onderwijs hier minder goed zou zijn. Bij één geïnterviewde studente stond er een islamitische basisschool dichterbij huis, maar toch ging ze daar niet naar toe. Eén van de vaders stuurde een paar van zijn kinderen wél naar een islamitische basisschool. Eigenlijk had hij voor ogen dat de door ons geïnterviewde zoon zelf ook zou gaan, maar dat vertikte hij.

'Ik wilde niet. We hadden al Arabische les op die islamitische school, dus daar waren we al op zaterdag en zondag. Onder dat motto vond ik het niet nodig en om de één of andere reden werd ik met rust gelaten. Mijn zusjes en broertje hebben er nog geen twee jaar gezeten. Hun niveau bleef duidelijk achter. Dat bleek ook wel: ik ging na groep 8 naar de havo, mijn tweelingzusje naar de mavo.' (Achmed, 24 jaar)

Over het algemeen gaven praktische overwegingen de doorslag bij de keuze van een basisschool, net als in het eerdergenoemde onderzoek van

stonden onder een zwarte school en lieten ze dan vaak in percentages aangeven hoe het zat met de verdeling van autochtonen versus allochtonen.

³ Het artikel ging over de toename van het aantal allochtone leerlingen (vooral Surinaamse) op scholen in dit gebied en over de gevolgen daarvan voor het lesgeven. Aanvankelijk was dit een zeer lokaal verschijnsel.

het Kohnstamm instituut. Vaak zeggen de studenten: 'die was dichtbij' of 'die was aan het eind van de straat'. Ongeveer de helft van de geïnterviewden zat op een katholieke of protestants-christelijke school. Maar dat was doorgaans meer toeval dan opzet. Twee geïnterviewden (Sadik en Loubna) opperen dat vader dát beter vond dan een school waar helemaal niets aan religie werd gedaan.

De norm was in elk geval: gemengd. Dat blijkt uit het feit dat de meeste geïnterviewden op de vraag: 'Wat was dat voor soort basisschool qua samenstelling van de leerlingen?' antwoordden met: 'gewoon gemixt' of 'multicultureel'. Overigens zagen ze na verloop van tijd de samenstelling van de klassen veranderen. In hun klas was het bijvoorbeeld altijd fifty-fifty, in de jongere klassen verschoof het naar meer allochtonen.

Snel Nederlands leren

Voor het gros van de geïnterviewden betekende naar school gaan: snel Nederlands leren. Van sommigen spraken de oudere broers en zussen het al wel, maar was het in de meeste gezinnen niet toegestaan om thuis een andere taal dan de moedertaal te spreken: Arabisch of Berbers. Negen van de geïnterviewden komen uit het Arabischtalige deel van Marokko, acht komen uit het noorden en zijn Berbers. De rest is ook Berbers, maar komt uit het zuiden en spreekt een andere taal.

Alle geïnterviewden zeggen het heel belangrijk te vinden om de taal van hun ouders te beheersen, maar ze geven tegelijkertijd aan dat ze met hun broers en zussen onder elkaar (vooral) Nederlands spreken. Met hun ouders spreken ze Arabisch of Berbers met hier en daar Nederlandse woorden er tussendoor. Sommigen zeggen met spijt en schaamte in hun stem dat hun Marokkaans is 'verwaterd' en dat ze het jammer vinden dat hun Arabisch niet vlekkeloos is.

De meesten kregen op basisschoolleeftijd les in het Arabisch. Met veel gelach vertelt Sadik hoe vervelend hij dat vond. *'Ik begreep hem niet, joh! Thuis spraken we Berbers. En die man sprak gebrekkiger Nederlands dan ik. Die man heeft het niet lang volgehouden, want op een gegeven moment weigerde ik het.'*⁴ Ook Naima had een juf Arabisch op de basisschool. Die vertaalde daarnaast bij ouderavonden. Anderen leerden Arabisch van hun ouders, in de moskee of op een koranschool waardoor ze

⁴ In deze periode kregen kinderen van migranten nogal eens extra les van zogenaamde OALT-docenten (Opleidingen Allochtone Levende Talen).

vaak ook in de weekenden in de schoolbanken zaten. Slechts een enkeling niet of maar een blauwe maandag (de vader van Latifa haalde haar er weg toen bleek dat ze daar geslagen werd). Aïcha (zelf Berbers) heeft helemaal geen onderwijs in het Arabisch gehad en is deze taal om geloofsredenen gaan studeren. Zara (uit het Arabischtalige deel van Marokko) kreeg koranles en les in het Arabisch van haar vader die vond dat er in de moskee niets geleerd werd. 'Daar werd alleen met propjes gegooid', volgens Zara. Haar vader was wel streng en ze moest elke dag een nieuw vers uit haar hoofd kennen.

Slechts een enkeling kreeg bijles in de basisbeginselen van het Nederlands. Alleen bij Sadik was er een speciale juf voor hem en zijn broer. Toch bleek een aantal een taalachterstand te hebben die naar boven kwam in groep 8 bij de Cito-toets. Latifa bijvoorbeeld heeft achteraf forse kritiek op het taalonderwijs op haar basisschool. Toen zij op het voortgezet onderwijs kwam, merkte ze dat ze helemaal geen zinnen had leren ontleden. Overigens zat zij op een gemengde school en bestond haar klas voor de helft uit autochtonen.

Nu gaan de studenten er prat op het Nederlands beter te beheersen dan de gemiddelde autochtoon. Dat blijkt hier en daar tussen de regels door en soms wordt het ook gewoon zo gezegd. Maar het allerergst wat deze studenten te horen kunnen krijgen is de opmerking: 'Goh: wat spreek je goed Nederlands'. Dit vinden ze denigrerend en er zou een vooroordeel uitspreken. Meer hierover in hoofdstuk 8. Eén studente beweert dat ze mede zo goed Nederlands spreekt, omdat ze vooral veel met Nederlanders omgaat.

'Ik was wel veel in Amsterdam, want we hadden hier ontzettend veel familie en daar gingen we op bezoek in het weekend. Maar je gewone doordeweekse dingen, daarvoor was je toch constant met Nederlanders in contact. Voor het grootste deel was dat wel positief. Sowieso in de ontwikkeling van je taal natuurlijk. Je bent eigenlijk constant gedwongen om Nederlands te praten omdat iedereen in je omgeving Nederlands praat. Op de basisschool zaten wel Marokkaanse kinderen, maar die kwamen uit het noorden van Marokko. En wij uit het zuiden. Dus met hen moesten we sowieso Nederlands praten, want anders kon je elkaar niet verstaan.' (Loubna, 24 jaar)

Betrokkenheid gezinsleden

Alle ouders van deze studenten gingen naar ouderavonden. Vaak alleen de vader, omdat hij Nederlands sprak of in elk geval goed verstond, maar in sommige gevallen ging de moeder ook mee. Een enkele keer ging alleen de moeder, eventueel samen met een autochtone buurvrouw. Het kwam niet voor dat oudere broers en/of zussen als afgevaardigden van de ouders werden gestuurd. Alle geïnterviewden zeggen dat deze betrokkenheid heel bijzonder was omdat ouders van Marokkaanse klasgenootjes niet gingen. Volgens hen is dat ook één van de redenen dat het met hen goed is gegaan.

Hoewel de vader zich als betrokken ouder profileerde en streng toezag op eventuele huiswerkopdrachten, blijkt de moeder een minstens zo stuwende en sturende kracht achter de kersverse leerling te zijn geweest. Zij was ook betrokken en ging bijvoorbeeld naar de wekelijkse koffiebijeenkomsten of mee naar Artis tijdens uitjes. Maar ze benadrukten ook altijd hoe belangrijk het is goed je best te doen op school. Volgens de geïnterviewden omdat zij vaak zelf niet de mogelijkheid hebben gehad te leren lezen en schrijven.

'Mijn moeder heeft altijd graag naar school gewild, dat zegt ze altijd namelijk omdat ze, ze had drie broers, die mochten wel naar school en zij wat het enige meisje en zij mocht niet naar school. In die tijd mocht je als meisje gewoon niet naar school. Daar heeft ze het nog wel eens over. Zij mochten wel naar school en ik mocht niet naar school. Het zijn dingen waar je eigenlijk nooit bij stil staat, maar ik denk dat ik dit wel meegekregen. Het zou heel goed kunnen dat het vanuit haar zelf natuurlijk van: ik heb het niet gehad, misschien, jullie hebben wel de kans en jullie hebben wel de mogelijkheden dus doe het ook. Dat zou heel goed kunnen. Misschien onbewust. Dit soort dingen zegt ze niet letterlijk, maar wel dat ze het ontzettend belangrijk vindt: studie. Dat je gewoon onafhankelijk bent en dat je je eigen brood kan verdienen.' (Loubna, 24 jaar)

De studenten vinden het belangrijk dat hun moeders ook weten hoe het er op school aan toegaat, zodat kinderen hen niet voor de gek kunnen houden met vrije dagen, bijvoorbeeld. Slechts een enkeling kon tijdens de basisschool met vragen terecht bij zijn/haar ouders. Hier en daar kon een vader helpen met rekensommen. Sommigen lieten zich door oudere broers of zussen overhoren met topografie, maar opvallend is dat de meesten zeggen dat ze 'het zelf uitzochten'. Ze waren en werkten al vroeg

zelfstandig. Op deze leeftijd waren er nauwelijks tot geen belangrijke personen buiten de familiekring. Twee respondenten hadden een autochtoon Nederlandse buurvrouw bij wie ze terechtkonden (Latifa en Naima).

Niet veel geïnterviewde studenten hadden leerkrachten op de basisschool die op huisbezoek gingen. Alleen bij Aicha kwam een juf over de vloer, omdat zij op de kleuterschool weigerde te praten. De meeste juffen en meesters waren autochtoon. Rachid geeft aan dat hij nooit iemand met een 'gebroken accent' voor de klas had willen hebben. Volgens hem krijgen zijn neefjes les van een Berberse Marokkaan die praat zoals het gemiddelde straatschoffie. Hij roemt zelf zijn (Surinaamse) juf die iedereen alles tot in den treuren hardop liet herhalen.

Hoge lat

Niemand van de geïnterviewden is op de basisschool blijven zitten en mede daardoor was de uitslag van de Cito-toets voor veel geïnterviewden teleurstellend en klopte die voor hun gevoel niet met de dagelijkse prestaties in de klas. Het advies van de leerkrachten sloot overigens vaak wel aan op de score van de toets, ook doordat de studenten indertijd soms niet serieus overkwamen, veel kletsten in de klas en kattenkwaad uithaalden.

In een enkel geval zag de juf of meester wel verborgen intellectuele talenten, maar vaker werden de studenten in de dop met de stroom mee gestuurd naar de mavo of het vbo. Net als de rest van de klas. Opmerkingen als 'iedereen in mijn klas werd naar de mavo gestuurd' waren eerder regel dan uitzondering. Slechts zeven van de twintig studenten kregen bij het verlaten van de basisschool een havo- en/of vwo advies. Twaalf kregen een vbo- en/of mavo-advies en één respondent kreeg een mavo/havo-advies. Opvallend is dat zich een patroon lijkt af te tekenen waarbij degenen die nu aan de universiteit studeren een lager Cito-advies kregen dan de huidige hbo-ers.

Geen enkele respondent ging naar het vbo. Van de twaalf met een vbo- en/of mavo-advies begonnen er tien de middelbare school met de mavo (inclusief één in een schakelklas) en twee met de havo. Vijf respondenten weken duidelijk af van het advies en gingen naar de mavo in plaats van het vbo of naar de havo in plaats van de mavo (zie tabel 3.1 in de bijlage). Sommigen stroomden tijdens de middelbare school door en behaalden meteen een diploma op een hoger niveau dan waarop zij binnenkwamen. Zo hield Zara zich weliswaar aan het mavo-advies, maar stroomde

zij al na de kerstvakantie door en slaagde voor het vwo. Saïd kreeg een vbo/mavo-advies, begon de middelbare school in de mavo/havo/vwo brugklas, maar hij ging snel door naar het vwo en behaalde zonder dubleren zijn vwo-diploma.

Vijf studenten vertelden expliciet dat ze hun middelbare schoolcarrière zijn begonnen in een zogenaamde schakelklas. Opmerkelijk is dat degenen die eerst het mavo-diploma hebben gehaald nooit in zo'n schakelklas begonnen en meestal op een middelbare school zaten waar ze niet intern konden doorstromen. Voor Latifa was dit zelfs de reden om niet te kiezen voor een specifieke voortgezet onderwijsinstelling. 'Daar was alleen maar mavo en dat mocht niet van mijn vader.'

We zien in bredere zin een opwaarts traject bij onze studenten (zie tabel 3.2 in de bijlage). Zeven van de twintig kregen een havo- en/of vwo-advies, maar toch was voor twaalf het eerste middelbare schooldiploma dat van de havo of het vwo. De andere acht haalden eerst hun mavo-diploma. Vier van hen kwamen via een flinke omweg uiteindelijk op de universiteit. Alles bij elkaar genomen kwam de helft van de twintig studenten pas via een omweg van 'stapelen' op hun huidige studieniveau (hbo of universiteit) (zie ook Herweijer, 2006).

Uit tabel 3.1 (zie de bijlage) blijkt dat het advies van de leerkrachten kennelijk niet bindend was en er zeker niet zonder meer gehoor aan werd gegeven. Bij sommigen bleek in de schakelklas vanzelf het talent voor een stapje hoger, maar opvallend vaak weigerden de vaders zich neer te leggen bij het advies. Behalve dat ze de hoge cijfers die hun kroost voorheen haalden niet zomaar uit het geheugen konden vlakken, had een oudere broer of zus toch ook minstens mavo of havo gedaan. Dus waarom deze jongere telg niet? Vaak werd binnen een gezin geredeneerd: iedereen (minstens) naar de mavo. Hoewel dat ook wel eens negatief dreigde uit te pakken voor het kind dat makkelijk meteen hoger had gekund.

Een goed voorbeeld van een vader die zijn kind een duwtje in de rug gaf, is die van Sadik. Hij troostte zijn zoon tijdens het gesprek op school naar aanleiding van de gewraakte toets en zei: 'Ik laat ze je echt niet naar de Its sturen.' Sadik zelf zegt nu over dat moment:

'Ik voelde me verraden door die mensen, ze verklaarden me de oorlog, want ik moest naar de Its en iets met m'n handen doen, terwijl ik écht twee linkerhanden heb. Een jonger broertje kreeg ook Its advies, ging óók naar de mavo en werd rond Kerst naar het gymnasium gestuurd. Maar als je geen vechter bent, ga je dus gewoon Its doen.' (Sadik, 26 jaar)

Maar ook de vader van Latifa (zelf leraar geweest in Marokko) kon het niet verkroppen dat zijn dochter naar de mavo zou gaan. Ze haalde immers altijd tien? Volgens Latifa puur en alleen omdat haar vader zo streng was. 'Want echt slim ben ik niet'.

Slechts in één geval vroeg een vader bij tegenvallende Cito-resultaten naar wat 'Achmed van hiernaast' had gehaald. Maar doorgaans werd geen link gelegd naar de intellectuele verrichtingen van vriendjes of buurkinderen. De focus lag meer binnen het gezin. Zoals gezegd spiegelde de geïnterviewde studenten zich vaak aan oudere broers en zussen. Zij zetten de toon en legden de lat in veel gevallen hoog (zie hoofdstuk 5, waarin het opleidingsniveau van broers en zussen aan bod komt). Het was absoluut niet de bedoeling dat zij lager zouden presteren dan hun voorgangers. Niet in hun eigen ogen en al helemaal niet in de ogen van hun ouders. Vbo kwam gewoon niet in ze op. Ook al menen veel geïnterviewden dat hun ouders niet veel snapt van het schoolsysteem, die eerste generatie had heel goed in de gaten dat vbo het laagste niveau was. En daar vonden ze hun kind te goed (lees: te slim) voor. Dát wisten ze zeker.

Opvallend is dat er maar twee geïnterviewden te hoog zijn ingeschat. Deze twee meisjes (en vooral ook hun ouders) waren eerst blij verrast en opgetogen over de flitsende start in het voortgezet onderwijs. Maar al snel bleek dat ze het niet aankonden. De één zegt achteraf dat ze gewoon niet hard genoeg haar best heeft gedaan.

Uiteindelijk is een kwart van de geïnterviewde studenten met een vwo papertje op zak gaan studeren (twee meisjes en drie jongens). De meesten (8) zijn met de mavo begonnen en zo doorgestroomd naar het hbo of soms zelfs de universiteit. Maar een bijna even grote groep (7) begon met een havo diploma op zak aan de volgende fase.

Conclusie

Praktische overwegingen gaven bij de ouders van deze studenten de doorslag in hun keuze voor een bepaalde basisschool. Die was in de meeste gevallen 'gemengd' en zeker niet zwart zoals nu in de Amsterdamse wijken waar de geïnterviewde studenten over het algemeen zijn opgegroeid. Geen van hen is naar een islamitische basisschool geweest. Heel bijzonder is dat hun ouders (vooral de vaders) naar ouderavonden gingen. Dat was bij de meeste Marokkaanse klasgenoten wel anders.

De geïnterviewden hadden minder vrije tijd door extra Arabische les of tijd die ze in de koranschool doorbrachten. Vader profileerde zich als streng

doch betrokken, maar de rol van de moeders moet zeker niet onderschat worden (dat zal ook in latere hoofdstukken blijken). Al op deze jonge leeftijd zijn de studenten redelijk autonoom. Ze krijgen (en hoeven) niet zoveel inhoudelijke steun van ouders en/of oudere broers en zussen.

In groep acht, waar de kiem wordt gelegd voor het verdere studieverloop, is meer dan de helft van de studenten te laag ingeschat. Achteraf zijn ze daar verongelijkt over, maar destijds lieten ze zich niet ontmoedigen. Integendeel. Vaak gesteund door hun ouders die geloofden in het kunnen van hun dochters en zonen, begonnen ze vol goede moed aan nét een niveau hoger dan hun leerkrachten op de basisschool voor ogen hadden en uit de Cito-toets bleek. Uiteindelijk is de helft van de studenten via een omweg van 'stapelen' op hun huidige studieniveau (hbo of universiteit) terechtgekomen.

4

Middelbare school

Na een lange zomervakantie, vaak doorgebracht in Marokko, begon dan eindelijk die eerste schooldag in dat nog haast onbekende gebouw dat ze zelf hadden uitgezocht. Want kozen hun ouders de basisschool, dit keer waren de geïnterviewde studenten zelf aan zet. Hoe weloverwogen kozen ze de onderwijsinstelling waar ze mavo, havo of vwo gingen doen? Gingen ze met de grote stroom uit groep 8 mee, wilden ze wél of juist níet naar dezelfde school als waar oudere broers en zussen ook naartoe gingen? Wie waren belangrijk tijdens deze middelbare schoolperiode? Lieten ze zich afleiden door 'foute' vrienden die spijbelden of andere ondeugden hadden ontdekt? Waren er docenten of anderen die hen stimuleerden door te zetten en wellicht alvast na te denken over de toekomst na het eind-examen?

Strategisch kiezen

Voor de meeste meiden was het simpel: ze gingen naar de middelbare school waar hun klasgenootjes en vriendinnen uit groep 8 ook naartoe gingen. Het gros van de jongens had andere overwegingen: zij gingen strategisch te werk. Zo koos Omar heel bewust een middelbare school waar hij niemand kende. Zijn Cito-advies (mavo) viel tegen en hij wilde al zijn aandacht op school kunnen richten zodat hij recht op zijn doel af kon: de havo halen. Sadik deed eerst de mavo op een 'witte' middelbare school, maar switchte naar een andere (witte) school waar hij er in eerste instantie ook niets van bakte. Hij komt nu nog wel eens oud-klasgenoten tegen en die zijn in zijn ogen allemaal 'slecht' terechtgekomen. Rachid ging heel weloverwogen naar een andere middelbare school dan zijn broer.

'Die eerste school was niet zo goed voor mij. Die had een heel vrij karakter waar ook werd geblowd enzo. Die tweede was ook weer een witte school, maar daar is het wel een beetje misgegaan met mij. Gelijk de eerste dag kreeg ik heel veel aandacht en toen ben ik James Bond gaan uit-

hangen. Ik kreeg een vriendin, ging zoenen en op het schoolplein hangen, naar schoolfeesten. Niet blowen en drinken, want vanbinnen was ik hartstikke lief. Ik zat in een rampklas: tweederde zou blijven zitten. Toen ben ik twee maanden voor de vakantie heel hard gaan werken. Want zitten blijven: dat kón echt niet.' (Sadik, 26 jaar)

'Toen ik me ging inschrijven wist ik totaal niet wat voor school het was. Maar mijn broer zat op een school met veel meer allochtonen, met weinig Nederlanders. Hij vond het niet echt een goed idee dat ik naar diezelfde school zou gaan. Zulke scholen, daar krijg je een beetje slechte invloeden. Ik wil niet zeggen dat iedereen die op zo'n school zit, slecht is. Maar je komt makkelijker in aanraking met boefjes. Mijn broer is wat dat betreft wel slim geweest en hij heeft ook zijn diploma gehaald.' (Rachid, 23 jaar)

Opvallend is dat zes van de vijftien studenten die in Amsterdam naar de middelbare school gingen, een school uitkozen die nu hoort bij de drie populairste 'zwarte' scholen van de hoofdstad. Overigens zijn dit allesbehalve scholen met een 'slechte' naam. Sterker nog: volgens de opbrengstenkaart van de onderwijsinspectie is de school van Achmed de 'beste multiculturele school van Amsterdam'. De school waar Nasr en Mohammed (elkaars most distant friends) naartoe zijn gegaan staat ook goed bekend. Het is een school met speciale aandacht en begeleiding voor topsporters. Nora, Karima en Zara gingen naar een scholengemeenschap dicht in de buurt. Zij vonden het allesbehalve erg dat die toevallig 'zwart' was/is. 'Over die school hoorde ik goede verhalen', is een veelgehoord criterium. De meeste ouders hielden zich tamelijk afzijdig tijdens het keuzeprocess, maar er waren er een paar die absoluut niet wilden dat de geïnterviewde student naar dezelfde middelbare school als een oudere broer of zus zou gaan. Dat het met die zoon of dochter daar niet zo florissant was gegaan, lag in hun ogen aan de docenten op die school. Die waren niet streng genoeg. Het enige dat sommige ouders verwachtten van de nieuwe school van hun kind, was dat het onderwijzend personeel onmiddellijk aan de bel zou trekken als er iets niet in de haak was.

Onwetende ouders

Vaak vroegen ouders wel of de geïnterviewde studenten hun huiswerk af hadden, maar ze controleerden het niet. Ze hamerden er wel altijd op dat ze naar school moesten en dat ze hun school moesten afmaken. En er

werd ook wel gezegd waaróm. Maar verder misten de geïnterviewden toch enige vorm van inhoudelijke steun. Dit was voor veel van de geïnterviewden het geval, maar slechts een paar durfden dit onder woorden te brengen (Achmed en Aïcha). De meeste geïnterviewden zijn geneigd de houding van de ouders te vergoelijken.

'Als ik nu opnieuw havo zou doen én ik mijn ouders achter me zou hebben, dan zou ik verder zijn gegaan. School is me altijd te makkelijk afgegaan, denk ik. Als ik achteraf terugkijk. Voor het grootste deel is dat natuurlijk mijn karakter, ik ben geen doorzetter en ik doe dingen op het laatste moment. Maar je ouders zijn daar verantwoordelijk voor. Zij hebben die levenservaring. Mijn kinderen zullen dat niet meemaken. Heb je donderdag een deadline? Dan ga je maandag beginnen en niet woensdagmiddag. Ik zou ze beter sturen en in de gaten houden. Mijn ouders? Onwetendheid. Ze vroegen: heb je je huiswerk gemaakt? 'Ja'. Da's waar: af voor de volgende dag. Verder kijken, dat deden ze niet.' (Achmed, 24 jaar)

'Ik kon vroeger van mijn ouders niet verwachten dat zij mij een heel duidelijke sturing konden geven. Hun invloed reikte eigenlijk niet verder dan het algemeen belang van onderwijs benadrukken. Als ik kijk naar mijn zus die een dochter van 17 heeft in havo 4. Zij is daar wel helemaal mee bezig: welke kant wil je op enzo. Omdat zij een referentiekader heeft.' (Saïd, 27 jaar)

Er zijn ook enkele geïnterviewden die juist vinden dat de betrokkenheid van hun ouders de sleutel tot hun succes is geweest. Onder betrokkenheid verstaan ze: een straffe hand. Veel studenten zijn zó streng opgevoed dat ze het niet in hun hoofd zouden halen zich tegen de wil van vader (en soms moeder) te verzetten. In sommige gevallen hadden de meisjes ook weinig andere opties dan thuis zitten en huiswerk maken. Hoewel ze het zelf niet zo zwart-wit onder woorden brengen.

Een eigen plek om zich in alle rust en stilte voor te bereiden op proefwerken, tentamens of examens hadden de geïnterviewden niet tijdens hun middelbare schooltijd. Dit had demotiverend kunnen werken, maar niemand noemt de drukte in het huishouden met de grote gezinnen en vaak jongere broertjes of zusjes als demotiverende factor. Eén geïnterviewde studente begint er uit zichzelf over dat anderen het bewonderenswaardig vonden dat zij zich met een boek op schoot kon concentreren,

terwijl haar jongere broertjes en zusjes in dezelfde ruimte aan het spelen waren.

Door eigen ervaringen zitten de geïnterviewden er bij jongere broertjes, zusjes, neefjes en nichtjes wel bovenop. Achmed gaat bijvoorbeeld met zijn ouders mee naar ouderavonden van zijn jongere broertje: 'Ik stel toch heel andere vragen dan mijn ouders'. Hij wil bijvoorbeeld niet alleen weten óf hij zijn werkstukken op tijd af had, maar ook h^oe hij ze had gemaakt: afgeraffeld of juist netjes afgewerkt.

Dope docenten

Alle geïnterviewden zijn enthousiast over docenten van de middelbare school – die waren echt 'dope'. Iedereen heeft verschillende leerkrachten waar ze met een positief gevoel aan terug denken. Toch dichten ze docenten niet in eerste instantie een serieuze stimulerende rol toe, hoewel hier en daar wel een docent opduikt waar de leerlingen zich mee konden identificeren.

'We hadden een blanke homo leraar Nederlands die straattaal ging praten. Maar dat waardeer je wel in een leraar. Je merkt wel dat je voor zo'n leraar net een stap harder gaat... Hij hoefde hierdoor ook minder leraar te zijn, minder streng. Omdat je veel meer binding met hem had. Omdat jij het gevoel had dat hij je begreep. Hij was ook een hiphop fan bijvoorbeeld. Je voelt je veel meer begrepen bij zo iemand dan bij een leraar die tig jaar ouder is en die niet begrijpt waar je vandaan komt. De meeste leraren bij ons begrepen dat ze een andere aanpak moesten hebben voor de 'nieuwere' leerlingen. Het was een heel open school en je kon bij elke docent terecht, of je nou les van ze had of niet. Ik praatte met ze over van alles: over de les, over andere leraren. Wat ons bezighield en wat we aan het doen waren. Er was écht contact.' (Nasr, 21 jaar)

Het is niet zozeer dat de respondenten met hun docenten een boom gingen opzetten over wat ze aan moesten met hun leven of dat ze tips kregen over eventuele vervolgoopleidingen. De invloed van de docent hield eigenlijk op bij het overbrengen van de liefde of het enthousiasme voor een bepaald vak doordat diegene praktijkvoorbeelden aanhaalde (een economieleraar) of meeslepende verhalen vertelde (de geschiedenisleraar die Karima inspireerde tot de keuze van lerarenopleiding geschiedenis). Hierdoor waren de geïnterviewde studenten wel geneigd om hun best te

(blijven) doen voor dat specifieke vak. En indirect zorgde dat er dan wel voor dat ze niet vroegtijdig afhaakten.

Stimulerende klasgenoten

Niet dat onze studenten nooit iets hebben uitgespookt op de middelbare school. Ze waren allesbehalve 'saai' of alleen maar 'braaf', maar lieten zich niet meeslepen door klasgenoten of vrienden uit de buurt die er met de pet naar gooiden. Over het algemeen stonden ze stevig in hun schoenen en realiseerden ze zich het belang van je best doen op school.

'Ja, het leek gewoon meer op een buurthuis waar ik op zat. Toen had mijn moeder ook zoiets van als je deze school afmaakt met goede cijfers dan ga je ook een goede opleiding uitzoeken en dan kom je ook verder. Net als je oudste zus. Dat is mij dan ook altijd bijgebleven. Mijn vader zegt het natuurlijk ook altijd. Omdat ze ziek was, kwam dat er altijd het meest uit. Van doe alsjeblieft je best met je opleiding. Dat vonden ze belangrijk. Dat je een goede carrière kan opbouwen. Dat had ook te maken met hun eigen achtergrond. Dat haalde mijn moeder er ook altijd bij. Als ik bijvoorbeeld naar de huisarts ga, dan heb ik toch liever dat een van jullie meegaat. Je moet van niemand afhankelijk zijn. Altijd alles zelf kunnen doen. Daarom denk ik dat ze dat heel belangrijk vonden.' (Hanan, 21 jaar)

Het was ook eerder zo dat de geïnterviewden zich positief dan negatief lieten beïnvloeden door klasgenoten. Zo vertelt één mannelijke geïnterviewde dat hij eerst altijd onrustig was en rotzooi trapte, maar toch hoge cijfers haalde. Na twee schakeljaren zat hij met alleen havisten in de klas die hem besmetten met een serieuzere werkhouding. Hij is daar achteraf heel blij om. 'Het duurde wel tot Kerst, maar daarna ging ik ook beter m'n best doen.'

Op het vwo van Rachid heerste een elkaar versterkende sfeer. 'Wij vonden je juist een sukkel als je je huiswerk niet maakte.' Hij zat in een vriendengroepje van zo'n vijf jongens die regelmatig met elkaar blowden of een biertje pakten. 'We waren zoals alle anderen die zulke dingen deden. Alleen konden wij ernaast nog een nacht studeren en een goed cijfer halen.' Soms was er ook sprake van een 'gezonde concurrentiestrijd' tussen klasgenoten waardoor ze het beste in zichzelf naar boven probeerden te halen.

Tijdens de middelbare schoolcarrière van Sadik waren er twee breekpunten die zijn verdere pad positief hebben beïnvloed. In de tweede van de mavo dreigde hij te blijven zitten, hij zette een eindspurt in en docenten lieten hem overgaan. Daarna sloot hij vriendschap met de nerd van de klas. 'Daar werden we beiden beter van. Hij werd populairder omdat hij met mij omging en ik raakte verwijderd van die andere mensen.'

De klasgenoten hebben wel een stimulerende rol gespeeld, maar de geïnterviewden benadrukken dat het vooral ook eigen keuze was. Het lijkt wel alsof velen zich al op de middelbare school het belang van een zo hoog mogelijk diploma realiseerden. Niet bij iedereen viel dat kwartje even snel. Zo vertelt Sihem (deed de mavo) dat ze niet echt iemand heeft gehad waar ze mee kon *battlen*. En Loubna realiseerde zich wel niveauverschil tussen haar voetbalvriendinnen en zichzelf, maar stond er niet echt bij stil.

'Het niveau was eigenlijk te laag, ik ging discussies aan met leraren waardoor ik vaak de klas werd uitgezet. Niemand lette op, toch haalde ik nooit een cijfer onder de acht. Na dat eerste jaar op de middelbare school kreeg ik echt een wake-up call. Toen had ik zoiets van: ik ga door tot ik tevreden ben over mezelf'. (Sihem, 23 jaar)

'Vrienden bij mij op het vwo vonden school wel veel belangrijker dan de vrienden die bij m'n zus op de mavo zaten. Die deden veel liever leuke dingen. Die gingen uit of naar de kermis als die er was. Zo ging dat. Ik zat samen met mijn zus op voetbal... De meeste vriendinnen van haar waren ook mijn vriendinnen. We zaten in een team. Ging eigenlijk altijd heel makkelijk. In de avonden en op zaterdag trainden we. En doordeweeks was ik met mijn gewone Nederlandse vrienden. Dat ging eigenlijk heel goed. Ik had het met m'n voetbalvriendinnen niet over school. Ik stond er niet bij stil.' (Loubna, 24 jaar)

Voor de mannelijke geïnterviewden geldt verder dat ze zich tijdens deze periode begonnen te realiseren dat er een kloof aan het ontstaan was tussen hen en de jongens uit de buurt die een niveau lager zaten.

Volhouden en doorzetten

De middelbare school was voor een aantal geïnterviewden best een heftige periode. Drie studenten verloren in deze tijd een ouder, één een broer-

tje, twee waren een tijdlang ziek en de gehandicapte broer van een ander zweefde een tijdje op het randje van leven en dood. Toch hebben deze gebeurtenissen geen ongunstige invloed gehad op hun schoolprestaties. Natuurlijk konden ze zich soms een paar maanden wat minder concentreren, maar ze bleven niet zitten, laat staan dat ze er het bijltje bij neergooiden.

Tegenslagen zoals hierboven beschreven, leverden alleen maar een extra stimulans op om hard hun best te doen. In sommige gevallen omdat die overleden ouder het belang van school altijd onderstreepte en ze in zijn/haar geest hun best wilden blijven doen, maar vaker omdat dit nu eenmaal één van hun karaktertrekken is: volhouden en doorzetten. Daarnaast kregen ze alle medewerking van docenten waardoor ze zich gesterkt en gesteund voelden. Soms mochten ze alsnog overgaan omdat de leerkrachten vertrouwen in hun kunnen hadden.

Over het algemeen ging het de geïnterviewde studenten tijdens de middelbare schoolperiode goed af. Er is niemand blijven zitten, wel zijn er twee een niveau lager gaan doen (van vwo naar havo). Er zijn er twee een keer gezakt. Zara omdat ze vlak voor haar eindexamens ziek werd en Omar omdat hij in die tijd een vriendinnetje had. 'Daar liet ik me door afleiden'.

Samenvatting

Hoewel hun niveau naar aanleiding van de Cito-toets lager werd ingeschat zijn de geïnterviewde studenten tamelijk geruisloos door hun middelbare schooltijd heen gekomen. Ze behalen zelfs vaak het diploma van een niveau hoger dan waarop ze de middelbare school begonnen. Als ze in een schakelklas beginnen, is dit meteen dé manier om te laten zien waartoe ze in staat zijn. Er is niemand blijven zitten, wel zijn er twee een keer gezakt. Maar één persoon is tussendoor van school veranderd omdat hij onder slechte invloed verkeerde. De jongens kiezen bewuster voor een 'tamme' school, één met wat minder verleidingen. Toch hebben ook de meiden wel wat verleidingen het hoofd te bieden. Zoals het meisje dat op een school zat waar iedereen er met de pet naar gooide.

Opvallend is dat de latere studenten tijdens deze periode al heel goed in staat blijken verstandige keuzes met het oog op de toekomst te maken. Ze laten zich niet demotiveren door negatieve mensen of gebeurtenissen. Reeds op de middelbare school denken ze blijkbaar liever in termen van kansen.

5

Buurt en gezin

Klasgenoten bleken in het vorige hoofdstuk eerder een positieve dan een negatieve invloed te hebben gehad. Maar hoe zit dat met jongeren uit de buurt? In dit hoofdstuk kijken we eerst naar de wijken waarin de geïnterviewde studenten zijn opgegroeid. Hoe was of is de bevolkingssamenstelling en op welke manier profileren de studenten zich in de wijk? Is het daar normaal om te gaan studeren? Hoe wordt er tegen studeren aan gekeken? Als het niet normaal is, hoe komt het dan dat de geïnterviewden dat wel zijn gaan doen?

We hebben ze ook gevraagd of hun gezin vergelijkbaar is met andere gezinnen uit de buurt. Wat zijn de overeenkomsten en wat zijn de verschillen? Hoe zit het met het opleidingsniveau in hun gezin? Hoe wordt er tegen studeren aan gekeken? En zien ze een tweedeling onder Marokkanen in Amsterdam? Is het zo dat het met de ene groep goed gaat en met de andere groep slecht?

Steeds zwarter

Van de twintig geïnterviewden komen er vijftien uit Amsterdam. Zes van deze hoofdstedelingen komen uit Oost, vijf uit Oud-West, twee uit Osdorp en de rest uit Bos en Lommer, Oud-Zuid en de Pijp. Zonder uitzondering geven ze aan dat 'hun' wijken steeds 'zwarter' zijn geworden. Toen zij er kwamen wonen of in de periode dat ze naar de basisschool gingen, waren ze vaak het enige Marokkaanse gezin of één van de weinigen. Dit geldt overigens ook voor de studenten die buiten Amsterdam zijn opgegroeid. Zij woonden in witte middenklasse wijken.

Het wisselt nogal in welke mate de studenten zich bezighouden of hebben beziggehouden met het publieke leven in de wijk. Sommigen woonden in een wijk met weinig leeftijdsgenoten, anderen zeggen iedereen te kennen en de volgende houdt zich opzettelijk verre van de burens.

Veel vrouwelijke geïnterviewden zeggen dat ze zich nauwelijks buiten op straat begeven. Dit komt overeen met het beeld dat speeltuinen, portieken en pleinen doorgaans domein van Marokkaanse jongens en mannen

is. Maar niet zozeer van onze geïnterviewde jongens. Die zijn, voor Marokkaanse begrippen, namelijk redelijk streng en vooral binnen de vier muren van het ouderlijk huis opgevoed.

Dit wil niet zeggen dat de geïnterviewden het leven van de straat niet kennen. Integendeel: ze krijgen heel wat mee via de tamtam, kennissen of familieleden die er wel actief deel van uitmaken. Bovendien kan niemand van hen zich onttrekken aan de sfeer op straat. Hoewel de meisjes dat meer lijken te kunnen en doen dan de jongens.

Kleine criminaliteit

Wanneer we vragen naar criminaliteit in de buurt zeggen alle vier meiden die buiten Amsterdam zijn opgegroeid dat ze daar niet veel meer hebben meegemaakt dan wel eens een fietsendiefstal. Dat is een verschil met de anekdotes van de in Amsterdam opgegroeide geïnterviewden. Vooral de meiden omschrijven de criminaliteit in hun buurt als 'heel erg'. Ze hebben het dan over autoruiten die worden ingetikt, fietsen die gestolen worden en overvallen op supermarkten. De meiden zijn hier overigens nooit persoonlijk mee in aanraking gekomen. Ze hebben het meer van 'horen zeggen'. Voor de jongens ligt dat iets anders. Een enkeling is wel eens terechtgekomen in een vechtpartij, maar zelf vinden ze dat niet noemenswaardig.

De meesten kunnen wel buurtgenoten aanwijzen die zich met duistere zaakjes bezighouden. Soms gaat dat over illegale wietplantages of over drugs dealen, vaak ook over diefstal en heling. Een enkele keer over geweldsdelicten. Achmed was een keer bijna getuige van een roofoverval: hij kwam nét iets te laat op de plaats delict aan en kon het slachtoffer bijstaan en heeft later de mogelijke daders aangewezen op het politiebureau. Latifa heeft een criminele broer, zoals ze zelf zegt, en kent wel meer jongens die van het rechte pad zijn afgedwaald.

'Die Algerijn waarmee ik ging, die was crimineel. Dat zei hij niet vanaf dag één tegen me. Later vertelde hij dat pas. En dat hij een kind had. Van andere jongens die ik vaak zag, wist ik ook automatisch: dat zijn drugsdealers. Ze zitten de hele dag in de coffeeshop en ze werken niet. Maar ze hebben wel mooie auto's. Nou, dan weet je het wel. Eén en één is twee!'
(Latifa, 24 jaar)

Enkele anderen hebben ook broers die een tijdje hebben gezeten of op andere manieren in contact zijn geweest met politie en justitie, maar hun zussen of broers gebruiken geen benamingen als 'crimineel'. In hoofdstuk 8 gaan we hier dieper op in.

Gekoppeld aan criminaliteit komt ook regelmatig ter sprake in welke mate de geïnterviewden zich veilig voelen in hun wijk. Opvallend is dat het merendeel vindt veilig over straat te kunnen.

Een kloof ontstaat

Op de vraag hoe het zit met de studentendichtheid in hun woonbuurten, zijn opvallend veel geïnterviewden in eerste instantie geneigd te zeggen dat het 'heel normaal' is om te studeren. Zij lijken zich niet te herkennen in de cijfers over Marokkaanse jongeren die niet verder studeren. Dit kan verschillende oorzaken hebben: ze gaan alleen maar om met medestudenten en houden zich afzijdig van de jongeren op straat óf ze willen hun etnische groep niet afvallen. Overigens blijkt bij doorvragen soms dat ze onder studeren óók een mbo opleiding verstaan. Pas nadat we hen vragen te specificeren wíe dan precies op het hbo of aan de universiteit studeren, realiseren ze zich dat het eigenlijk best tegenvalt met het aantal studenten in hun wijk.

Opvallend is tegelijkertijd dat de één wél een heel rijtje namen van studenten kan noemen en de ander uit dezelfde buurt niet. Dit impliceert dat hun antwoord sterk beïnvloed wordt door naaste burens of misschien zelfs vrienden die een straat verderop wonen. Verder constateren we dat de meiden hun seksegenoten in de buurt vaker 'gewoon' zien studeren dan de jongens, die volgens hen sneller afhaken en aan het werk gaan.

Op de vraag waar dit sekseverschil dan door veroorzaakt wordt, zeggen sommigen geen idee te hebben. Maar anderen opperen dat jongens 'zo snel mogelijk met een dikke BMW patserig door de wijk willen cruisen', of de duurste merkkleding willen dragen en met de allernieuwste en duurste mobiel bellen. Weer een ander brengt te berde dat meiden uit zichzelf beter hun best willen doen dan jongens. De volgende meent dat jongens eerder met verkeerde vrienden in aanraking komen omdat ze op straat hangen.

'Ik heb niet veel Marokkaanse vrienden, qua jongens. Meisjes wel, maar jongens... Ik ken drie Marokkaanse jongens, klasgenootjes van mijn basisschool en zij studeren allemaal nog. Ik weet niet, misschien dat die ande-

ren het verkeerde pad hebben genomen, een verkeerde vriendenkring hebben. Ik weet het niet. Ik heb het niet zo op jongens. Omdat ik geen broertjes of broers heb, weet ik ook niet hoe jongens denken.' (Naima, 21 jaar)

Hoe de geïnterviewden het sekseverschil ook menen te kunnen verklaren, de waarheid is dat er tegenwoordig evenveel Marokkaanse jongens als meisjes studeren (zie hoofdstuk 1). Intrigerend in dit verband is dat de mannelijke geïnterviewden vaak vertellen dat juist de jongeren in de buurt die hun school níet hebben afgemaakt of die meteen zijn gaan werken na de middelbare school, nu zeggen hoe belangrijk het is om door te studeren. De jongeren in de buurt die níet zijn gaan studeren, hebben in elk geval geen demotiverende invloed (gehad). Veel geïnterviewden gaan toch uit van de wil en eigen verantwoordelijkheid.

'De jongens in mijn buurt die zelf geen opleiding hebben zeggen juist tegen je: ga naar school. Dat komt doordat zij het moeilijker hebben zonder diploma's. Dat zijn van die jongeren die niet weten wat ze willen. Maar dat zijn wel meestal de jongens die goede adviezen geven.' (Rachid, 23 jaar)

'Er zijn wel hangjongeren die een grote rol hebben bij sommigen, maar het hangt ook van af hoe jij in elkaar steekt. Als jij makkelijk te beïnvloeden bent, dan kunnen ze een grote rol voor je gaan betekenen. Als je niet makkelijk te beïnvloeden bent, als je altijd ver van ze weg staat, dan kunnen ze ook niets doen.' (Nora, 19 jaar)

'Er zijn heel veel jongens die allemaal mijn nummer willen en die allemaal met me willen trouwen omdat ik ze dan kan verdedigen. Omdat ik advocaat ga worden. Even serieus, maar ik vind het best wel grappig. Ze hebben respect voor je. Independent woman, zeg maar. Dat vinden ze allemaal heel leuk. Dat zeggen ze ook; iedereen is heel trots.' (Latifa, 24 jaar)

De indruk zóu kunnen ontstaan dat het voor niemand een issue is om één van de weinigen in hun buurt te zijn die hbo of universiteit doen. En hoewel dat door met name de meiden ook niet als een heikele kwestie wordt ervaren, is het dat voor sommigen wel. Zeven van de acht jongens ervaren een kloof met buurtjongeren, vooral met de Marokkaanse, een kloof die ze vaak zelf bewust hebben gecreëerd om zich te kunnen vrijwaren van mogelijke verkeerde invloeden.

'Ik deed havo. Dat was afschrikwekkend in de buurt. Iedereen deed mavo of lager. Ik was de enige. Ja, één buurjongen is afgestudeerd als plastisch chirurg. Die is zes jaar ouder en die heeft het echt goed gedaan. Hij zat ook op die school en ik keek wel heel erg tegen hem op. De Marokkaanse jongeren in de buurt keken wel tegen mij op, maar natuurlijk ben ik ook een loser. Zeker wel, in hun ogen. In die tijd ontstond er ook een breuk met de buurtjongeren en nu heb ik een slechte band met ze. Ik zonder me van ze af. Ik groet en loop door. Op een gegeven moment waren er een stuk of vijf Marokkaanse jongens bij gekomen. Tot op de dag van vandaag zitten ze samen en ik niet. Als ik weet dat ze ergens zijn, ben ik daar niet. Eén heeft mbo gedaan, de rest is tijdens middelbare school afgehaakt. Wat voor werk ze doen? (zucht) Ik ben er niet trots op. Zij voldoen aan het 'echte' beeld van de Marokkanen. Althans: het beeld dat geschetst wordt en overheerst in de media. Eén van hen werkt, de rest zie ik af en toe zie in een mooie auto rijden. Ze zijn ook wel eens opgepakt, ja. Er was een tijd dat ik de enige van mijn leeftijd in de buurt was. Toen zat echt iedereen vast. Het is wel eens verleidelijk geweest om hetzelfde pad te kiezen als die jongens. Maar daarin hebben mijn ouders een heel grote rol gespeeld.' (Achmed, 24 jaar)

Geleerde gezinsleden

In hoeverre is het in de gezinnen waaruit de studenten komen gangbaar of juist bijzonder om te studeren aan het hbo of de universiteit? In hoofdstuk 3 zagen we al dat vrij veel geïnterviewden zich optrekken aan hun oudere broers en zussen. Die leggen de lat op een bepaald niveau en zij willen zelf op z'n minst hetzelfde bereiken. Toch is dit bij zes van de twintig geïnterviewden geen stimulerende factor: zij zijn de eerste in hun gezin die aan het hbo of op een universiteit in Nederland studeert. Overigens zijn alle zes meisjes, komen vier van hen uit een gezin van drie kinderen en zijn ze bijna allemaal de oudste.

Tegelijkertijd blijkt dat niet dat alle gezinsleden als een goed voorbeeld worden gezien. Van vijf geïnterviewden liet een oudere broer het afweten op het voortgezet onderwijs, bij Aïcha een jonger broertje. Daarnaast zijn er in vijf (andere) gezinnen broers of zussen die weliswaar een start hebben gemaakt op het hbo of de universiteit, maar die de opleiding om verschillende redenen staakten. In één a-typisch geval kreeg de zus tijdens haar stage een goede baan aangeboden bij een bank waar ze nu tot projectmanager is opgeklommen.

Om terug te komen op de zes geïnterviewden die als eerste van het gezin zijn gaan studeren. Volgens deze studentes is dat niet te verklaren doordat zij slimmer zouden zijn dan hun oudere broers en zussen. Neem bijvoorbeeld Loubna. Zij is op 7-jarige leeftijd naar Nederland gekomen, haar zussen waren toen al een stuk ouder. Volgens Loubna komt het door het leren van de nieuwe taal dat zij niet op waarde werden geschat. 'Ze waren best pienter en hadden makkelijk hoger kunnen komen. Maar de docenten hadden geen vertrouwen in ze. Dat is voor hen best frustrerend.' Voor haar is dit wel een extra motivatie om er op de universiteit nog een schepje bovenop te doen. De oudste broer van Latifa (zij is niet meegeteld bij die zes eerste studenten in het gezin omdat ze op hetzelfde moment als haar één jaar oudere zus startte met een studie) was ook een 'slimme jongen' die begon op het vwo, maar uiteindelijk afzakte naar de havo, toen de mavo en zelfs dat heeft hij niet afgemaakt. Wellicht mede daardoor houdt Latifa's vader haar studieprestaties nauwgezet in de gaten. Niet zozeer inhoudelijk, maar hij is wel altijd heel streng geweest en heeft haar flink achter de vossen gezeten.

De meeste geïnterviewden die de eerste student in hun gezin zijn, doen hier tamelijk nuchter over. Volgens hen is iedereen wel trots en leven ze met elkaar mee, maar worden ze niet overdreven opgehemeld. Ze hebben het onderling niet vaak inhoudelijk over de stof, maar de overige gezinsleden houden wel de vinger aan de pols. Over het algemeen staat iedereen ook achter hun studentenstatus. Vaak zeggen ouders: werken kan altijd nog. En dat is ook de mening van de studenten zelf, ook al werken ze bijna zonder uitzondering naast hun studie.

Er is maar één gezin, dat van Aïcha, waar de overige gezinsleden niet snappen waarom ze op 27-jarige leeftijd nog steeds in de schoolbanken zit. Zij vinden het wel goed geweest. Dit heeft ongetwijfeld te maken met het pad dat zij heeft bewandeld: mavo, mbo, hbo, werken, universiteit, werken, weer hbo. Met het mbo diploma was vader ook al tevreden. Dat ze daarna hbo ging doen, werd oogluikend toegelaten, maar dat ze daar vervolgens mee stopte was niet meer dan logisch. Het was de hoogste tijd fulltime te gaan werken. Hoe groot was zijn verbazing dat ze tóch weer terug de boeken indook. Maar vaders goedkeuring hoeft Aïcha niet. 'Ik studeer voor mezelf.' Zij is ook de enige in het gezin die strikt de geloofsregels naleeft.

De oudere broers en zussen met een diploma van het hbo - er is één doctorandus in het gezelschap - zijn ook nog op andere manieren een voorbeeld. Heel opvallend is namelijk dat alle (oudere of jongere) broers en zussen met een mbo- of hbo-diploma, studiegerelateerd werk hebben

kunnen vinden. Dit kan een verklaring zijn waarom onze studenten het de moeite waard vinden door te zetten: ze zijn getuige van het levende bewijs dat de moeite loont. Je krijgt ook leukere en beter betaalde banen als je hoger bent opgeleid. Daarnaast zegt één student dat zijn broers en zus een soort van mentor waren.

'Zij zijn wel de reden waardoor ik terecht ben gekomen waar ik nu ben. Ik heb het gevoel dat ik het voor iemand moet doen. Niet zozeer voor mijn ouders, want die hebben een andere taak. Mijn broers en zus waren een soort van mentor. Die kwamen ook nooit met problemen thuis. Zij zijn ook nooit in aanraking geweest met politie. Mijn broers zijn echt ideale schoonzoons. Ze hebben nooit in mijn aanwezigheid gerookt of dronken thuis gekomen, die zijn altijd correct geweest.' (Omar, 25 jaar)

De gezinnen waar de twintig studenten uit komen hebben bij elkaar 111 kinderen, de respondenten zelf meegerekend. Dit varieert van drie tot en met twaalf kinderen (gemiddeld 5.6 kinderen per gezin). Zes broers van de respondenten hebben de middelbare school niet afgemaakt, maar geen enkele zus heeft het voortgezet onderwijs voortijdig afgebroken. Zeven studenten hebben één of meer broers en/of zussen die nu ook studeren op het hbo of aan de universiteit. En elf studenten hebben een of meer broers/zussen die al zo'n opleiding met succes hebben afgerond (zie tabel 5.1 in de bijlage). Bij elkaar hebben dertien van de twintig studenten samen 28 broers en zussen die nu studeren of al een hogere opleiding hebben afgerond. Dat komt neer op ruim een kwart van de broers en zussen (29% van 91). Daarnaast zijn er zes studenten waarvan een of meer broers/zussen hun studie voortijdig hebben afgebroken.

Alles bij elkaar genomen is dus in de gezinnen waar de geïnterviewden zijn opgegroeid de helft van de kinderen (55/111) gaan studeren – en daarnaast hebben sommige respondenten broertjes/zusjes die daar nu nog te jong voor zijn. Slechts zes van de twintig zijn (op dit moment) de enige in het gezin op het hbo of universiteit. Alleen bij Tamy en Nora is dat logisch: zij zijn de eerstgeborenen. Kortom: onze studenten komen uit studie minded gezinnen.

Het ene gezin is het andere niet

We wilden ook weten in hoeverre de gezinnen waarin de geïnterviewden geboren zijn opgegroeid, lijken op of juist verschillen van andere Marok-

kaanse gezinnen. Op deze vraag wordt heel uiteenlopend gereageerd. Sommigen zeggen dat er net zo veel overeenkomsten als verschillen zijn. 'Net als bij autochtone Nederlanders.' Er zijn er die het onderscheid progressief en conservatief maken. Hiermee doelen ze op religiebeleving en daaruit voortvloeiende gedragsregels. Een enkeling maakt ook onderscheid tussen gezinnen met hun wortels in het Arabisch-talige gebied en de Berbers. Haar hypothese is dat die eerste groep meer studenten zou voortbrengen omdat de ouders vaker geschoold zouden zijn. Dat zou wel eens waar kunnen zijn, want deze twee groepen zijn in ons onderzoek gelijkkelijk vertegenwoordigd, terwijl er in Nederland veel meer Marokkanen wonen met een Berberse dan Arabische achtergrond.

Eén van de belangrijkste verschillen is dat onze studenten vinden dat ze strenger zijn opgevoed dan in andere gezinnen gebeurt en ook dat hun ouders meer betrokken waren. Tegelijkertijd zien ze als overeenkomst dat de moeders vaak analfabeet zijn, de vaders laaggeschoold en hun kinderen het steeds meer hogerop zoeken.

Over een eventuele tweedeling tussen Marokkaanse gezinnen waar het goed gaat en die waar het slecht gaat, laten de geïnterviewden zich maar mondjesmaat uit. Ze erkennen wel dat die tweedeling er is, maar zelf kennen ze niet zoveel gezinnen waarbij het helemaal is misgegaan. Dat wil zeggen: niet in hun nabije omgeving. Wel kunnen ze altijd een gezin aanhalen waarvan een kind is ontspoord. Ze werpen hier regelmatig tegenin dat de gezinnen ook groot zijn en dat dit automatisch met zich meebrengt dat er een grotere kans is dat één van die kinderen streken uithaalt. Opvallend is dat vooral de studenten uit de wat kleinere gezinnen dit opmerken.

Geen andere optie

Het meest interessant blijft waarom deze studenten wél zijn gaan studeren en zoveel Marokkaanse leeftijdsgenoten niet. Dat vinden ze geen eenvoudige vraag om te beantwoorden. Daarom hebben we op andere manieren en zijdelings een antwoord moeten proberen te krijgen. Eén van de redenen waarom ze het een moeilijke vraag vinden, is dat ze naar eigen zeggen niet zoveel Marokkaanse jongeren (goed genoeg) kennen die niet zijn gaan studeren. Ze erkennen wel dat er een aantal afzakte van vwo of havo naar lagere niveaus. Toch blijkt later in het interview, vooral als we het hebben over trouwen en kinderen krijgen, dat veel meiden toch ook andere meiden kennen die niet verder zijn gaan studeren. Sommigen

hiervan hebben zelfs hun middelbare schooldiploma niet gehaald omdat ze zich verloofden en in het huwelijksbootje stapten.

Soms komen de geïnterviewde meiden hen nog wel eens tegen: met kind en boodschappentassen. Dan zeggen ze: zónde. Die getrouwde meiden zeggen dan ook altijd dat ze nog wel willen gaan studeren als de kinderen groter zijn. De geïnterviewden zeggen dan heel nuchter: 'Maar dat zal er wel nooit van komen. Want met een man, het huishouden én kinderen... dat is wel moeilijk te combineren.' In een enkel geval stimuleerde de geïnterviewde diegene wel om de draad weer op te pakken.

'Ik had een vriendin die na de mavo is gaan werken. Ik zei nog tegen haar: 'Ik vind dat je terug naar school moet'. Want ze zat achter de kassa, twee jaar lang... Léuk zeg! Ik zei nog een keer dat ze weer terug naar school moest gaan en toen heeft ze het besproken met haar ouders. Daar kreeg ze toen nog fikse ruzie over. Omdat ze niet terug mocht naar school. Haar ouders vonden dat ze moest werken. Het zal er thuis wel anders aan toe gaan dan bij mij. Financieel zal het niet hebben gemoeten, haar vader werkt en ze heeft maar één zus. Maar ze zit nu in haar laatste jaar.' (Karima, 20 jaar)

Er zijn maar weinig geïnterviewden die hun studiecarière aan hun intelligentie koppelen. De meesten omschrijven zichzelf juist als 'niet heel slim'. Sommigen noemen zichzelf ook wel eens lui of ongedisciplineerd.

Niet studeren was simpelweg geen optie. Geen van hen heeft dat ooit overwogen. Dit had verschillende redenen en met stip bovenaan staat de pressie vanuit hun ouders. Vooral vaders hebben in de ogen van de studenten een actieve stimulerende rol vervuld, maar niet in de zin van meedenken over strategische keuzes of een goede cv. Meer in telkens hameren op het belang te studeren.

Wel denken de studenten dat er Marokkaanse jongeren zijn die zich laten ontmoedigen. Hetzij door docenten, berichten in de media of de moeilijkheden bij het vinden van een baan of stage. In hoofdstuk 8 is meer te lezen over hoe onze respondenten daar zelf tegenaan kijken. Hier kunnen we alvast concluderen dat dit soort situaties hen eerder heeft gesterkt in het idee dat ze door moeten zetten en moeten volhouden.

'Ze denken dat het voor hen te moeilijk is ofzo. Terwijl: als ze gewoon hun best doen, kan iedereen het halen. Dat hun leraren hun een beetje kleineren ofzo. Dat gebeurde bij mij in de klas ook wel. Niet tegen mij persoonlijk, maar ik heb wel gezien dat iemand die een paar keer dezelfde vraag

stelt, dat die leraar dan een beetje boos wordt en zegt: wat doe je hier als je het nu nog niet begrijpt. Dat heeft wel een negatieve invloed op die jongen. Die denkt dan: ik hoor hier niet. Er zijn ook wel leerlingen van de mavo die tegen me zeiden: je hebt toch niets aan je diploma. Je blijft een Marokkaan.' (Rachid, 23 jaar)

Karakter tonen, niet opgeven en doorzetten zijn eveneens belangrijke redenen waarom deze studenten niet eerder zijn afgehaakt. En niet in de laatste plaats: deze jongeren, ook al hebben ze bijna allemaal een bijbaan, hebben nog niet aan het grote geld geroken. Ze zijn gewend zuinig aan te doen. Omar vindt dat veel jongeren niet beseffen dat het opdoen van kennis zich later in geld kan uitbetalen en dat je moet investeren in je toekomst.

'Voor hen is school gewoon te langzaam. Je kunt niet nog vier jaar hbo gaan doen, want dan moet je nog vier jaar met het openbaar vervoer reizen. (...) Je hebt een diploma niet op je borst of op je voorhoofd, maar Prada schoenen, een Replay broek en een BMW die je voor je school parkeert. Dat is status, tastbaar, direct te zien.' (Omar, 25 jaar)

'Die discipline is heel belangrijk geweest. Als je achttien bent en je gaat er een jaartje tussenuit en je proeft het geld, dan kom je niet meer terug. Ik merk nu ook nu ik op wat oudere leeftijd hbo doe, dat oudere leerlingen die later instromen toch wel weer afhaken. Die zijn het geld gewend.' (Achmed, 24 jaar)

Conclusie

Ook al studeren ze, onze studenten weten wel wat er op straat gebeurt en wat er in hun buurt loos is. De meesten onder hen kennen wel jongeren die zich met criminaliteit bezighouden. Vooral de jongens creëren met opzet een kloof tussen zichzelf en (Marokkaanse) leeftijdsgenoten die een slechte invloed zouden kunnen hebben.

In eerste instantie lijken de geïnterviewden zich niet te herkennen in de cijfers over Marokkaanse jongeren die niet verder studeren. Óf ze gaan alleen maar met medestudenten om en houden zich afzijdig van de jongeren op straat óf ze willen hun etnische groep niet afvallen. Maar bij doorvragen blijkt dat zij soms ook mbo-ers bij de studenten meetellen. Pas als

ze moeten specificeren wie dan precies hbo of universiteit doen, realiseren ze zich dat het tegenvalt met het aantal studenten in hun wijk.

Opmerkelijk is dat de meiden hun seksegenoten in de buurt vaker 'gewoon' zien studeren dan de jongens, die volgens hen sneller afhaken en aan het werk gaan. Dit terwijl er tegenwoordig evenveel Marokkaanse jongens als meisjes studeren.

De reden dat zij wel studeren, is omdat niet studeren geen optie was. Zonder uitzondering was een vader (én moeder) een flinke stok achter de deur. Hun strengere opvoeding is volgens de studenten zelf dan ook meteen het grootste verschil met andere Marokkaanse gezinnen waarin de kinderen niet zijn gaan studeren. Daarnaast vinden onze studenten materiële zaken minder belangrijk. Het gros wijt hun studentenstatus niet aan hun hogere intelligentie, maar aan karakter en doorzettingsvermogen.

Slechts zes van de twintig zijn (tot nu toe) de enige in het gezin die studeert of gestudeerd heeft. Kortom: de respondenten komen over het geheel genomen uit studie minded gezinnen. Niet dat ze vanuit die gezinnen inhoudelijk worden gesteund, maar hun ouders, broers en zussen staan er wel achter dat zij studeren. Vaak zeggen ouders en broers of zussen: werken kan altijd nog. En dat is ook de mening van de studenten zelf, ook al werken ze bijna zonder uitzondering naast hun studie.

6

Studiekeuze

De geïnterviewde studenten zitten nog midden in de tredmolen van tentamens en werkstukken. In dit hoofdstuk gaan we in op de factoren die bepalend zijn geweest voor hun studiekeuze. Waarom zijn ze deze richting ingeslagen? Was dit een bewuste keuze of hebben ze gekozen wat het meest voor de hand lag? In hoeverre spelen thema's als status een rol? Ook kijken we naar de mate waarin ze nú nog achter hun motieven van die studiekeuze staan. Verder focussen we op stimulerende en/of demotiverende omstandigheden of personen. Waren die er en hoe reageerden ze daar op? Heeft hun religieuze achtergrond een rol gespeeld? Hadden ze voorbeelden of rolmodellen?

Naar open dagen

Het moment om een vervolgopleiding te kiezen, kwam voor sommigen toch nog tamelijk onverwachts en niet iedereen was daar al helemaal op voorbereid. Ze hadden zó naar het einddoel van de middelbare school, het diploma, toegewerkt, dat die volgende fase ver weg leek. Dát ze verder zouden gaan leren, stond echter als een paal boven water. Ze hebben niet eens nagedacht over alternatieven. Bij hen heerste heel sterk het idee dat ze met alleen een middelbare schooldiploma fulltime caissière bij de supermarkt konden worden. Verder niets.

Eén van de redenen om door te gaan studeren is dat veel studenten het gevoel hadden dat ze niet onder mochten doen voor broers of zussen die hen zijn voorgegaan op hbo of universitair niveau. Geïnterviewden die zelf de oudste broer of zus binnen het gezin zijn, zien zichzelf vaak als een voorbeeld voor hun jongere broertjes en zusjes en studeren om die reden ook door.

Negen geïnterviewden gingen eerst mbo doen. Voor de meesten was dat een logisch vervolg op de mavo. Hoewel uiteindelijk iedereen er een hbo achteraan zou plakken, was dat niet de eerste opzet. Zo vertelt Sadik dat hij weliswaar altijd heel erg naar zijn broers heeft opgekeken, maar dat hij nooit vond dat hij móest gaan studeren. 'Ik dacht: ik ga gewoon mavo

doen en dan mbo.' Er zit een aardige variatie in de mbo-richtingen. Eén deed een opleiding voor doktersassistente, één richtte zich op marketing en communicatie, er waren drie meao-ers, twee sociaal juridische dienstverleners, één deed toerisme en één volgde laboratoriumonderwijs. Dit was voor geen van de geïnterviewden een droom die uitkwam. Ze hadden meer rationele motieven: ze waren er goed in, vonden het leuk en ze zagen er letterlijk brood in.

Hetzelfde beeld komt naar voren bij de havisten die een hbo kozen of de vwo-ers die meteen doorstoomden naar de universiteit. Er is eigenlijk maar één geïnterviewde die al vanaf zeer jonge leeftijd wist wat ze wilde worden: advocaat. Niet dat zij zich vooraf erg heeft verdiept in de inhoud van deze studie en wat er allemaal voor nodig is, behalve rechten studeren, voor je je daadwerkelijk advocaat mag noemen. Haar keuze werd sterk beïnvloed door tv-series en films. En ook advocaat Prem Radhakishun was een inspiratiebron.

Er zijn maar weinig andere studenten die zo'n concreet voorbeeld hebben. Wel heeft degene die de lerarenopleiding geschiedenis doet een meer dan alledaagse belangstelling voor het Midden-Oosten conflict en zijn de politologie studenten ook wel écht gefascineerd door besluitvorming en dat wat er zich afspeelt in het Haagse.

Sommigen kwamen er door vrijwilligerswerk achter waar hun hart lag. Zoals Aïcha, die in haar vrije tijd debatten organiseerde voor jongeren en uiteindelijk een hbo opleiding Culturele Maatschappelijke Vorming ging doen. En Tamy wilde Sociaal-Juridische Dienstverlening doen omdat ze graag 'mensen helpt'. Die taak had ze al tijdens de middelbare school: ze hielp bijvoorbeeld altijd de klasgenoten die niet mee konden komen. Ze twijfelde nog of ze niet voor de klas zou gaan staan, maar besloot toch deze weg te bewandelen. Ook de thuissituatie speelde soms mee. Zo werd één studente door haar terminaal zieke moeder geïnspireerd de verpleging in te gaan.

Maar de meeste studenten oriënteerden zich 'gewoon' tijdens open dagen en vulden beroepskeuzetesten in. Wat vooral voor enkele jongens goed bleek te werken, waren de initiatieven vanuit de middelbare school om bijvoorbeeld studenten van een bepaalde opleiding langs te laten komen. Over het algemeen gingen deze studenten wat vriendinnen of vrienden deden, in een enkel geval werd de wens van de ouders gevolgd, soms werd een tante geraadpleegd. Meestal lazen ze voorlichtingsboekjes of informatie op het internet. Professionele hulp hebben ze niet gehad bij dit keuzep proces; alleen Tamy had op de mavo een soort coach die haar er doorheen sleepte en haar wist te motiveren een vervolgopleiding te kie-

zen. Aan studieadviseurs of decanen op de middelbare school hadden ze over het algemeen niets.

'Die man kon mij helemaal niets bieden. Die zat alleen maar in het stramien van het mbo. Ik was heel ontevreden, ik bleef wel aardig, maar ik dacht ook: hier heb ik dus helemaal niets aan.' (Sihem, 23 jaar)

Eigen pad kiezen

Uit het vorige hoofdstuk bleek al dat de broers en zussen de lat op een bepaald niveau legden, waardoor de geïnterviewden zich gestimuleerd voelden minstens datzelfde niveau te bereiken. Maar dit wil niet zeggen dat die vervolgens hun stempel drukken op het verdere verloop van de studiercarrière. Want wat betreft de studiekeuze is alleen Karima in de voetsporen getreden van een ouder gezinslid. Haar broer heeft de leraaropleiding gedaan en door zijn enthousiaste verhalen, is zij het ook gaan doen. Maar niet dan nadat een docent op de middelbare school ook al een onuitwisbare indruk had gemaakt.

De overige geïnterviewden wiens oudere broers of zussen hebben gestudeerd of nog steeds een hbo of universitaire opleiding doen, hebben een andere richting gekozen. Er vallen ook geen patronen te zien in gezinnen waar iedereen een alfa richting doet of juist een bèta. Aïcha bijvoorbeeld, met één oudere broer in een technisch beroep, volgt een studie in de zachte sector. En Sihem heeft een broer met hbo economie. Zij heeft zelf voor politicologie gekozen en naar eigen zeggen keek ze daarbij vooral naar zichzelf: 'Bij mij is dat heel individualistisch gegaan. Ik heb mijn eigen pad bepaald.' Voor de meeste geïnterviewden geldt dan ook dat ze, hoewel de prestaties van oudere broers en/of zussen stimulerend waren, toch ieder op hun eigen manier tot een studiekeuze zijn gekomen.

Wat de motivatie ook moge zijn, bijna allemaal mochten ze kiezen wat ze wilden. Alleen Achmed niet. Zijn vader had de schoolcarrière van al zijn kinderen uitgestippeld; hij zag goede toekomstmogelijkheden voor ze in het laboratorium. Daarom moest Achmed na zijn havo met zijn zus mee naar het mbo. Vreselijk vond hij het daar en na drie jaar trok hij de stoute schoenen aan en ging wat anders doen. De studiekeuze van zijn vader paste duidelijk niet bij hem, maar hij begrijpt wel waarom zijn vader daar de voorkeur aan gaf.

'Hoe Marokkanen dingen bekijken: ze kijken tegen uiterlijk. Ze zullen niet zo snel voor automonteur kiezen of bouwvakker. Die ziet er smerig uit. En iemand die in een laboratorium werkt heeft een mooie witte jas aan en een bril op. Dat ziet er goed uit.' (Achmed, 24 jaar)

Latifa vertelt dat ze ook niet zelf mocht bepalen wat ze wilde gaan studeren, want haar vader wilde dat ze dokter zou worden. 'Maar toen kwam ik erachter dat ik advocaat wilde worden. Dat was dan ook wel oké. (lacht) Maar tot op de dag van vandaag vindt hij het jammer dat ik geen medicijnen ben gaan studeren.' In hoofdstuk 2 was al te lezen dat er enkele populaire studierichtingen zijn onder de geïnterviewden. Zo zijn er vier die rechten doen of een sociaaljuridische hbo opleiding volgen. En zeven anderen studeren economie. Dat zijn ook de vakken die in het algemeen hoog scoren bij Marokkaanse studenten (Herweijer, 2006). Daarnaast studeren er vijf sociale wetenschappen. Verder zijn volgen twee studenten een lerarenopleiding. Er is één studente die het toerisme in wil en één die in de verpleging wil gaan werken.

Financiële onafhankelijkheid

Negen geïnterviewden kozen een studie vooral of mede omdat het ze leuk of interessant leek. Zo kwam Nora uit bij een economische studie omdat ze affiniteit heeft met cijfers en ze op de middelbare school wiskunde en economie hele leuke vakken vond. De vraag waarom zij voor deze studie heeft gekozen beantwoordt zij dan ook ondubbelzinnig: 'Puur omdat ik het leuk vond.' Een niet zo vaak genoemde reden om verder te willen studeren is 'kennis verruimen en je in intellectueel opzicht verrijken'. Sadik kwam tot dit inzicht toen hij een goede baan had bij de overheid. Hij besloot deze vaarwel te zeggen om te gaan studeren.

Maar het gros van de geïnterviewden zegt te zijn gaan studeren om later een goede baan te kunnen krijgen zodat ze daarmee hun toekomst financieel veilig kunnen stellen. Met name de veelal zwakke financiële situatie van de gezinnen waaruit ze komen, lijkt aan deze gedachte ten grondslag te liggen. Echter, opvallend weinig respondenten hebben deze financiële wensen gemotiveerd weten te koppelen aan de keuze voor een bepaalde studie. Ze lijken elk diploma op hoog niveau te associëren met financiële zekerheid in de toekomst.

In de interviews worden zelden concrete plannen geuit voor hoe dat gewenste geld zal worden verdiend of in welke functies. De enige die een

duidelijke baan voor zich ziet, is de studente technische verpleegkunde (hbo). Zij wil op de Eerste Hulp gaan werken. Hafid weet wel wat hij wil, maar niet hoe hij het voor elkaar wil krijgen. En Malika ondervond zelf wat de voordelen zijn van een diploma op mbo+ niveau.

'Ik wil een huis kopen, niet voor de rest van m'n leven huren. Als ik een auto wil kopen, dan wil ik een mooie auto kopen en niet zo'n oude en daar wil ik natuurlijk geen zaakjes voor gaan doen. Ik wil kunst sparen, en wil op vakantie kunnen gaan, en niet één keer, misschien twee keer per jaar. Ik wil gewoon de wereld zien en daar heb je geld voor nodig. Ik wil goed leven, en dat kan niet met een middelbare school diploma of een mbo diploma alleen.' (Hafid, 21 jaar)

'Ik ging solliciteren, maar het betaalde heel slecht met alleen mbo. Ik kreeg een goede baan aangeboden, maar als het dan zo weinig verdient, dan vind ik het echt... nee. Vind ik gewoon niet kunnen. 1250 bruto per maand voor 40 uur per week vind ik niet kunnen. Dat was de reden waarom ik door wilde studeren. Ik ben telefonistenwerk gaan doen, dat verdiende veel beter. Maar het is niet waarvoor ik naar school ben geweest.' (Malika, 22 jaar)

Vooraf voor de meisjes geeft die (financiële) zekerheid de doorslag om door te leren. Dat krijgen ze al van jongs af aan ingepeperd. Moeders benadrukten keer op keer: 'Je diploma is je man'. En deze meiden laten zich niet van de wijs brengen door ongenueanceerde of ongeëmancipeerde uitspraken van anderen.

'Laatst zei de man van een vriendin nog tegen mij: 'Waarom studeer je nou, je wordt toch geen president of zo?' Toen zei ik: 'Ik studeer niet voor jou, dat is voor mezelf, om een goeie baan te hebben. Een vaste baan, voor de duidelijkheid, die jij niet hebt.' Toen zei hij: 'Later ga je toch de keuken in'. Echt zo'n domme Marokkaanse grap. Of hij het meent of niet, maakt mij niet uit. Ik vat zulke dingen altijd op als grap. Soms zeggen ze ook: 'Ik ga een vrouwtje halen uit Marokko. Gewoon één die goed luistert. Belachelijk! Het is niet de norm onder Marokkanen, want de jongens van de basisschool studeren allemaal nog. Die willen echt geen vrouw die thuis zit en het alfabet nog moet leren.' (Naima, 21 jaar)

Tussen de regels door proeven we ook de drang zichzelf positief te profileren. Uit hun woorden spreekt vaak een sterke vechtlust om het beeld te

ontkrachten van 'de' Marokkaan die het niet goed zou doen in de Nederlandse samenleving. Zij hebben zich niet laten ontmoedigen door stigma's in de media, maar zetten er juist extra de schouders onder.

Rol van de islam

In hoofdstuk 2 was al te lezen dat de islam belangrijk is voor de geïnterviewden. Maar hun geloofsovertuiging speelt geen grote rol in hun schoolloopbaan. Ook niet bij de keuze van een bepaalde studie. Wel zijn er twee meiden die vinden dat het beroep van stewardess niet past bij de islam omdat je dan zonder begeleiding (lees: je echtgenoot) op reis gaat. Alleen Aïcha is Arabisch gaan studeren omdat ze verwacht dat ze de Koran en haar geloof dan beter zal kunnen begrijpen. Latifa heeft wel nog een reden gevonden waardoor ze eigenlijk niet meer de soort advocaat kan worden die ze voor ogen had. Religieus gevoelige onderwerpen weerhouden Karima ook niet van enthousiasme over haar vak.

'Ik wilde altijd strafrecht doen. Dat kwam natuurlijk door mijn broer en die criminelen in de buurt. Maar zoals ik al zei: ik ben een moslim en je hebt ook islamitisch recht en je mag bijvoorbeeld niet euhm... tegen het islamitische recht ingaan. Dus stel: iemand heeft gestolen. Dan zegt de islam: hand afhakken. Natuurlijk wel met negen ooggetuigen enzo, maar als ik voor 100% weet dat een jongetje heeft gestolen, dan kan ik hem niet verdedigen. Want dan zou ik een zonde begaan. Dus dat moet ik voor mezelf nog uitfiguren. Of het te combineren is met mijn geloof.' (Latifa, 24 jaar)

'We hadden het vandaag over het ontstaan van de mens. En dat zijn dingen waar ik persoonlijk niet in geloof. Maar het zijn wel onderwerpen waarover je moet nadenken als je de studie geschiedenis doet. In dat opzicht is het juist het tegenovergestelde van mijn godsdienst, maar ik zal mijn godsdienst achterwege houden als ik in zo'n les zit. Mijn geloof is iets persoonlijks.. Het is ook logisch dat geschiedenis wordt bestudeerd vanuit wetenschappelijke onderzoeken. Ik vind dat er verschil zit tussen wat je gelooft en wat je aanneemt als theorie. Bij dat laatste is er niks aan de hand. Je moet die scheiding kunnen maken.' (Karima, 20 jaar).

Conclusie

Een diepgewortelde passie voor een bepaalde studierichting lijkt bij de meesten te ontbreken. Iets 'leuk' vinden en doen waar je goed in bent, is goed genoeg. Wat ze dan precies 'leuk' vinden, gaan ze zich soms realiseren door vrijwilligerswerk (waarover meer in hoofdstuk 8). Maar vaker door folders en brochures te lezen en open dagen te bezoeken. Slechts een enkeling raakt bij de studiekeuze geïnspireerd door een oudere broer of zus.

Die broers en zussen zetten weliswaar de toon wat betreft studieniveau, maar verder kiezen de studenten hun eigen pad en laten ze zich niet leiden door de richtingen van hun oudere gezinsleden. Hoewel vaders erg stimulerend zijn, is de rol van de moeder zeker niet uit te vlakken. Voor de studenten zelf lijkt het wel alsof elk diploma op hoog niveau (financiële) zekerheid voor de toekomst genereert. Dat is niet gekoppeld aan specifieke studierichtingen.

Hoewel iedereen erkent dat 'kennis vergaren' één van de basisbeginselen van de islam is, speelt hun religieuze achtergrond geen grote rol in hun studiekeuze of studiecarrière. Wel hebben ze de neiging en drang zichzelf positief te profileren als tegenreactie op de Marokkaanse leeftijdsgenoten die er een potje van maken en bijdragen aan negatieve beeldvorming.

7

Stapelend studeren

Eerder concludeerden we al dat de helft van onze twintig studenten via een omweg van 'stapelen' op hun huidige studieniveau (hbo of universiteit) is gekomen. In dit hoofdstuk gaan we hier dieper op in. Als eerste kijken we hoe het precies zit met dat 'stapelen'. Welke tussenstations doen deze studenten tijdens hun studietraject aan en waarom?

Daarna inventariseren we in hoeverre zij te maken hebben met time-outs en andere vormen van studievertraging. Welke factoren spelen hierbij een rol? Kunnen ze op zulke momenten bij iemand terecht? Of is het juist taboe om hier over te praten, bijvoorbeeld in huiselijke kring? En nóg belangrijker: hoe krijgen ze zichzelf weer op de rails?

Vervolgens analyseren we in hoeverre de studenten achter hun studiekeuze staan. Hoppen ze van de ene naar de andere studie, zijn ze tevreden over hun resultaten en hoe is hun studiehouding? Verder kijken we naar wat voor bijbaantjes ze hebben en hoe die zich verhouden tot hun studie. Sluiten die bijbaantjes hier naadloos op aan en zijn de studenten in die zin cv-minded of werken ze nog steeds in de supermarkt waar ze ooit begonnen met vakken vullen?

Tussenstations

Slechts vier van onze studenten zijn direct na het vwo naar de universiteit gegaan (Rachid, Loubna, Said en Zara) en even zo weinig stroomden na de havo meteen door naar het hbo (Nora, Karima, Nasr en Omar). In beide gevallen gaat het om twee jongens en twee meisjes. De overige twaalf studenten hadden één of meerdere tussenstations tijdens hun studietraject.

Van deze twaalf, die niet meteen van de middelbare school naar het hbo of de universiteit gingen, zijn er negen die via het mbo naar het hbo gingen, of via het mbo en vervolgens (de propedeuse van) het hbo op de universiteit terechtkwamen. Dan zijn er nog twee die via de propedeuse hbo naar de universiteit gingen. Ten slotte is één student eerst direct van-

uit het vwo naar de universiteit gegaan, maar vervolgens geswitcht naar het hbo (zie tabel 7.1 in de bijlage).

Ook al vertellen ze allemaal dat níet studeren geen optie was, het gros van de doorstromers realiseerde zich pas in het laatste jaar en soms zelfs ná het examen, dat ze met uitsluitend een mbo diploma niet zoveel kanten op kunnen en al helemaal niet veel zouden gaan verdienen. Bij Latifa en Mohammed zit er wel een duidelijk idee achter hun keuzes: zij gebruikten de propedeuse van een hbo-opleiding weloverwogen als ticket naar de universiteit. Drie andere doorstromers (Malika, Tamy en Hanan) maakten de voor hen meest logische overstap: zij gingen van een specifieke mbo studie naar een direct hierop aansluitende hbo richting, bijvoorbeeld van mbo doktersassistent naar hbo verpleegkunde. Bij de andere zeven studenten is sprake van een verschuiving. Die wilden óf 'gewoon even iets heel anders gaan doen' óf ze hebben met het oog op de arbeidsmarkt een andere strategische keuze gemaakt.

Voor een aantal stond het niet op voorhand vast dat ze een niveau hoger dan het mbo zouden gaan doen. Zij werden door docenten of medeleerlingen op het idee gebracht. Niet omdat hun ouders nu zoveel wisten van het onderwijssysteem, zoals in het geval van Aïcha:

'Ik kende niemand in mijn directe omgeving die hbo deed. Je hoorde erover omdat het zo dichtbij kwam: iedereen was aan het afstuderen, dus de vervolgopleiding was het hbo. Ik hoefde niet perse door, maar ja: wat moet je anders. Ik vond het wel leuk bij de supermarkt de caissière uithangen, maar dat wilde ik niet fulltime doen. Mijn vader vroeg: 'Zijn er nog meer scholen? Kun je nóg verder?' Hij wist natuurlijk wel dat hbo geen universiteit is, maar wat is dat voor school dan? Omdat het systeem hier zo anders is. Hij begreep het niet zo goed.' (Aïcha, 27 jaar)

Geen studiehoppers

De meeste studenten zijn, althans op het moment dat we hen interviewen, trouw gebleven aan hun oorspronkelijke keuze binnen het hoger onderwijs. Vijf van de twintig zijn tussentijds wel veranderd van richting of niveau. Twee van deze vijf bleken écht een verkeerde beslissing te hebben genomen. Malika begon na het mbo met een hbo-opleiding in een heel andere richting, hield het na een half jaar voor gezien en begon na de zomer met een hbo-opleiding die wél naadloos aansluit op haar mbo. Aïcha haalde weliswaar na het mbo de propedeuse van een hbo-opleiding, maar

die beviel haar helemaal niet. Ze ging werken, begon toen met een universitaire opleiding maar stopte in het derde jaar om toch weer over te stappen naar een (andere) hbo-opleiding waar ze nu deeltijd studeert. Dat haar toch telkens aanmerken als universitair student is omdat ze hier nog steeds staat ingeschreven en ze van plan is die studie af te maken.

'Het was zo anders dan ik verwacht had, ik deed maatschappelijk werk en dienstverlening en toen ontdekte ik een beetje wat maatschappelijk werk precies is. Ik dacht aan: 'mensen helpen', zoals je het zelf doet in je privé sfeer. Maar in dat werk is het allemaal volgens een bepaalde methode en je mag heel veel dingen niet. Je krijgt heel veel te maken met negativiteit, je kunt niet vrolijk gaan zitten doen en ik zag het niet zitten om met mensen te werken die de hele dag depri zitten te zijn vanwege schulden ofzo. Toen dacht ik: volgens mij is dit niets voor mij. Ik heb tot vorig jaar voltijd Arabisch gestudeerd. Maar ik was in mijn vrije tijd veel bezig. We hebben een stichting opgezet en we organiseren activiteiten. Ik deed zo veel dat ik niet aan school toekwam. Maar het was wel wat ik veel leuker vind en toen dacht ik: ik ga een studie doen die hier veel meer bij hoort. Toen kwam ik uit bij cultureel maatschappelijk werk. Ik ben derdejaars Arabisch. Die studie ga ik afmaken als ik dit af heb. Tegelijk is niet te combineren.' (Aicha, 27 jaar)

De derde switcher is Karima. Zij was begonnen met de lerarenopleiding, deed er toen een tijdje rechten naast, maar kwam uiteindelijk fulltime terug bij haar oorspronkelijke studie. Achmed volgde tegen zijn zin mbo laboratoriumonderwijs, maar gooide in het derde jaar zijn kont tegen de krib en stapte over naar mbo informatica (ook al had hij havo gedaan). Hafid is de enige die na een semester aan de universiteit zijn draai vond op het hbo.

Bijna alle studenten staan achter de studie waar ze op het moment van het interview mee bezig zijn. Alleen Nora heeft lichte spijt nu ze economie op het hbo doet. Zij zorgt al sinds ze kan voor haar gehandicapte broer en speelde altijd met de gedachte 'iets in de zorg' te gaan doen. Maar tegelijktijd had ze behoefte 'voor zichzelf te kiezen'. Ze heeft een compromis met zichzelf gesloten en besloten een eigen bedrijfje te gaan opzetten om andere allochtonen met kinderen met een beperking te helpen. Er is maar één studente die nu serieus denkt over een definitieve overstap. Hoewel Naima nog steeds het onderwijs in wil, heeft ze genoeg van haar studierichting. Maar ze wil niet overstappen voordat ze haar propedeuse heeft binnengesleept.

Tijdelijke stop

Acht van de twintig studenten zijn tussen door een tijdje gestopt met studeren. Hieronder verstaan we ook een studiepauze ná het afronden van een studie, voordat begonnen wordt met de volgende studie. De redenen voor deze studiestops zijn divers. Tamy was een tijdje uit de running wegens ziekte, Mohammed stopte niet, maar zette zijn studie bewust een tijd op een laag pitje omdat hij een bestuursfunctie vervulde bij een netwerkorganisatie. De hierdoor opgelopen studievertraging nam hij voor lief. Omar schreef zich niet officieel uit, maar woonde zeven maanden op een eiland waar hij een meisje had leren kennen. Sadik en Achmed raakten halverwege hun studietraject in een identiteitscrisis, gooiden het bijltje er een paar maanden bij neer en vertrokken naar Marokko. Bij allebei speelde dit op het mbo. Maar ook in een latere fase waren ze er beiden even tussenuit. Sadik ging na het hbo werken voordat hij begon aan de universiteit. Achmed begon vol goede moed op het hbo, maar stopte in het eerste jaar en pakte een half jaar geleden pas de draad weer op. Wat hij op het mbo had meegemaakt speelde hem nog parten. Destijds had hij een relatie met een Nederlands meisje wier vader achter de verhouding kwam en hem vanwege zijn culturele achtergrond afwees.

'Ik kon terecht op het hbo, maar het ging gewoon niet. Ik was gevoeliger geworden voor wat mensen tegen me zeiden. Op die studie waren alleen maar blanken, ik was de enige Marokkaan.' (Achmed, 24 jaar)

Malika stopte na een half jaar omdat ze simpelweg niet de goede studie had gekozen en ze ging aan het werk. Naast de reeds genoemde Sadik werkten ook Aïcha en Sakina na het afronden van één van de onderdelen van het voortraject zo'n jaar voordat ze verder gingen met studeren.

'Het was eigenlijk gewoon dom. Ik was niet goed op de hoogte van de inhoud van de studie. Ik ben toen in februari gestopt. Dat vonden m'n ouders heel dom. Ze waren bang dat ik de draad niet meer zou oppakken en wilden ook telkens weten wat ik nou ging doen.' (Malika, 22 jaar)

'Die hbo na mijn mbo was een beetje een impulsieve actie. Het leek me leuk, maar ik had niet verder gekeken. Mijn vader vond het geen punt dat ik stopte. Eigenlijk verwachtte hij ook dat ik zou gaan werken. Het was wel genoeg geweest. Toen heb ik een tijd gewerkt bij een adviesbureau voor beleggers. Maar dat was helemaal niets voor mij, want ik ben helemaal niet commercieel ingesteld. Toen kwam het geloof een beetje in

beeld. Ik dacht: als ik het geloof wil leren kennen, moet ik toch Arabisch kunnen. Het ging mij erom dat ik het leuk vond, het was voor mijn eigen ontwikkeling. Mijn vader zei: 'Ga je nou weer naar school?' En mijn oma vroeg zich ook af of dat nou moest. Maar ze hadden me ondertussen al leren kennen en wisten dat ik het toch wel zou doen. Ze vroegen hoelang ik nog bezig zou zijn, maar dat heb ik in het midden gelaten.' (Aicha, 27 jaar)

Over het algemeen bespreken de studenten hun time-outs of twijfels tijdens het studietraject met hun ouders en oudere broers of zussen. Behalve Achmed die het tot op de dag van vandaag zijn familie niet heeft verteld. Alleen zijn vroegere stagebegeleider van het mbo die tot een belangrijke vertrouwenspersoon is uitgegroeid, wist alles.

'Ik had het er heel erg moeilijk mee dat het was tegengevallen op het hbo. Niet alleen de andere studenten waar ik niet mee kon opschieten, maar ook qua onderwijsprestaties. Van de drie tentamens had ik er twee niet gehaald en dat was ik niet gewend. Ik baalde er van, ik had nog nooit een herkansing hoeven doen. Daar heb ik met een zus over gesproken. Die zei: 'Boeien. Het is niet gelukt, jammer dan. Dan ga je iets anders doen op het hbo'. Mijn ouders vonden het al goed dat ik die vorige mbo-opleiding zo snel had gehaald, dus die waren gewoon tevreden. Een broer zei ook: 'Hoeveel was je kwijt aan studieboeken? Twee honderd euro? Oh-hh... Dus iedereen deed z'n best het een beetje te relativeren.' (Sihem, 23 jaar)

In totaal zijn er dus acht tussentijdse studiestoppers. Eerder zagen we dat vijf studenten tussentijds van studie zijn gewisseld. Twee van deze vijf behoren ook tot de tijdelijke studiestoppers (Malika en Achmed). Bij alle studenten werkte die studiestop louterend. Ze realiseerden zich dat ze nog lang niet toe waren aan een fulltime werkend bestaan en dat ze niet de rest van hun leven wilden doen waar ze op dat moment hun dagen mee vulden.

Ondanks tijdelijke stops twijfelt geen van onze studenten eraan dat ze vroeg of laat hun studiecarrière zullen bekronen met een diploma of bul. Het vertrouwen dat ze de eindstreep zullen halen, kan zo sterk zijn omdat ze eerder gestelde doelen zoals het havo- of vwo-diploma ook behaald hebben. Daarnaast hebben ze hun eerste jaar overleefd en in de meeste gevallen al een propedeuse weten binnen te slepen, terwijl dit niet altijd over rozen ging en ze om zich heen veel studenten zagen afvallen. Dat de

scriptie bij veel studenten aan het eind vaak alsnog een struikelblok is, lijken ze zich niet te realiseren.

Studiepunten scoren

De meeste respondenten zijn tevreden of zelfs heel tevreden over hun studieresultaten, ook al halen ze vooral 'gewone' voldoende. Ze vinden het 't belangrijkst dat ze op tijd hun studiepunten scoren. Slechts drie van de twintig geven heel duidelijk aan niet tevreden te zijn over hun studieresultaten. Latifa duurt het te lang doordat ze fulltime werkt en alleen voor tentamens vrij kan nemen. Saïd en Achmed balen ervan dat ze niet gedisciplineerd genoeg zijn en daardoor onder hun kunnen presteren.

'Ik ging er vaak wel erg nonchalant mee om. Ik was ook veel meer iemand die anderen ging helpen dan zelf bezig was met mijn eigen ding. Zeker in de laatste fase met afstuderen en scriptie schrijven. Daar heb ik echt heel wat vrienden geholpen met schrijven en mijn scriptie liep parallel, terwijl die andere gewoon wel hun werk hadden afgemaakt.' (Saïd, 27 jaar)

Alleen Mohammed noemt zichzelf een streber en wil zo hoog mogelijk scoren. Loubna en Naima zijn wel tevreden, maar zij staan gemiddeld dan ook hoger dan een voldoende. Sadik schippert tussen een vijfeneenhalf en een acht. Dat vindt hij goed genoeg omdat hij veel met andere dingen bezig is. Nora vindt het vooral heel belangrijk dat ze haar tentamens haalt en dat ze een leuke tijd heeft. Omar werkt doelbewust aan zijn studeertechnieken door middel van allerlei zelfhulpboeken. Triomfantelijk beweert hij dat dit al enorme vruchten afwerpt.

'Voorheen had ik altijd een zes of rond de zeven. Door die nieuwe technieken die ik nu leer zie ik mijn cijfers gewoon omhoog gaan. Een goede vriend van me heeft me hierop gewezen. Die had het weer van een leraar gehoord.' (Omar, 25 jaar)

De studentenstatus bevalt ze opperbest, want ze hebben het gezellig met medestudenten, doen interessante dingen in hun vrije tijd, hebben leuke bijbaantjes en genieten met volle teugen van hun vrijheid. Zoals Latifa zegt: 'Ik kan nu gewoon uitslapen als ik wil, werken wanneer ik wil en studeren als ik wil.' Alleen jammer dat ze ook af en toe écht in de boeken

moeten zitten. Een passie voor studeren hebben de meesten niet, hoewel de meesten wél met passie over hun studie spreken. Leuk vindt het gros hun richting wél.

Studeren is meer een noodzakelijk kwaad en de studieboeken moeten concurreren met alle andere dingen die ze in de vierentwintig uur van een dag willen of moeten doen. Bijkomend probleem is dat de meesten lui en ongedisciplineerd zijn. Althans: zo omschrijven ze zichzelf. Ze balen er hardop van dat ze altijd alles uitstellen tot op het laatste moment. Niemand geeft aan dat het niveau te hoog is, eerder het tegenovergestelde. In hun ogen kan 'iedereen' een hbo of universitaire studie aan. Eventuele studiedipjes of slechte resultaten wijten zij altijd aan tijdgebrek of verkeerde prioriteiten. Wel hebben de meesten een hekel aan dingen uit hun hoofd leren. Liever krijgen ze stof die ze moeten snappen. Dat is minder tijdrovend.

'Ik ben niet dol op leren. Ik houd ervan om één keer iets te lezen en als ik de vraag zie op het tentamen zelf de dingen erbij moet verzinnen die voor mij logisch lijken. Ik kan niet stampen. Op dit moment voer ik niet zoveel uit. Puur omdat ik er niet echt in zit. En euhm... ja... De tentamens komen er weer aan en dan weet ik dat ik er weer tegenaan moet. Ik ben iemand die onder druk goed functioneert. Pas op het laatste moment, dus.' (Zara, 20 jaar)

'Als ik een tentamen moet maken, dan ga ik eerst in m'n bed liggen huilen omdat ik gewoon écht geen zin heb. En dan heb ik twee dagen en nachten om te leren en dan haal ik het.' (Latifa, 24 jaar)

Maar er zijn ook enkele respondenten die zich wel het vuur uit de sloffen studeren. Bijvoorbeeld Achmed die met zijn mbo informatica eindelijk iets ging doen wat hij echt leuk vond. Die ging als een speer, liep stage in de zomervakantie en rondde net als Sihem zijn mbo in anderhalf jaar af. En sommigen deden écht wel hun best te leren studeren.

'Het was echt een stoomcursus, je moest elk vak halen, want anders kon ik mijn doel niet halen. Het was echt mijn doel om door te stromen. Ik wilde snel doorstromen om naar het hbo te gaan.' (Sihem, 23 jaar)

'Het eerste semester had ik heel weinig gehaald en toen dacht ik nu moet ik heel serieus gaan nadenken. Ik ben naar de docente gegaan om tentamens in te kijken en uiteindelijk kwam ik erachter dat ik het leren op een

verkeerde manier aanpakte. Zie maar eens twee of drie boeken per tentamen door te pluizen. Het was voor mij niet helemaal duidelijk wat belangrijk was. Dus het tweede semester pakte ik heel anders aan.' (Loubna, 24 jaar)

Wellicht komt het doordat we maar twintig Marokkaanse studenten hebben gesproken, maar we kunnen uit de interviews niets concluderen over een mogelijk verschil in waardering over de eigen studiehouding tussen jongens en meisjes of hbo-ers en universitaire studenten. Zowel onder de meiden als de jongens zitten 'luie studenten' en zowel jongens als meisjes zeggen moeite te hebben met plannen.

De vraag is in hoeverre onze studenten ook daadwerkelijk luier of minder gedisciplineerd zijn dan de doorsnee student. Het is goed mogelijk dat ze strenger voor zichzelf zijn óf last hebben van hun geweten omdat ze vinden dat ze moeten voldoen aan de vaak onuitgesproken, maar ongetwijfeld hooggespannen verwachtingen van hun familieleden. Vaak zeiden de geïnterviewden iets in de trant van: je kansen met beide handen grijpen. En dat hun ouders, die eerst allesbehalve van plan waren zich definitief in Nederland te vestigen, hier onder andere zijn gebleven om hén goede scholingsmogelijkheden en daarmee een florissante toekomst te bieden, zal ongetwijfeld een rol spelen. Dan kun je het eigenlijk niet maken om er met de pet naar te gooien en is het niet snel goed genoeg.

Bijbaantjes

Een grote tijdvreter en in die zin concurrent van de studieboeken, is de bijbaan die de meeste studenten hebben. Vaak is die ook de boosdoener achter het feit dat ze van zichzelf tevreden moeten zijn met een voldoende. Volgens hen is dat eigenlijk niet meer dan reëel. Die bijbaantjes hebben ze over het algemeen al een hele tijd. Ze zijn broodnodig, maar ook leuk en ze steken er heel wat van op.

De aard van de bijbaantjes verschilt: in een bar, in de beveiliging, in een magazijn of in een kledingzaak, op een personeelsafdeling of in een gezondheidscentrum, als schoonmaakhulp of als taxichauffeur, in een leidinggevende functie in een supermarkt of hotel. Eén op de vier heeft een bijbaan die aansluit bij de studie.

'Na de opleiding voor doktersassistent had ik iets zoiets van ook al ga ik door wil ik wel in de vakanties blijven werken. Als je het een tijdje niet

meer doet dan vergeet je ook al die dingen. In het gezondheidscentrum heb ik ook een contract van bepaalde duur, en dus ga ik daar in de vakantiedagen werken.' (Hanan, 21 jaar)

'Ik heb bij een klantenservice van een bank gewerkt op het gebied van beleggingen. Daar heb ik een tijdje gezeten. Daarna heb ik nog een tijdje debiteuren/crediteuren beheer gedaan. Daarna heb ik bij een verzekeringskantoor archiefwerkzaamheden gedaan.' (Saïd, 27 jaar)

'In havo drie deed ik zo'n snuffelstage op een advocatenkantoor. In de zomer na m'n eindexamen havo werkte ik er als receptioniste. Ik hielp opruimen, ging mee naar de rechtbank en ze legden soms een zitting uit. Vanaf de universiteit viel ik ook een periode in en mocht ik ook andere dingen doen. Een tijd heb ik er elke maandagmiddag gewerkt. Nu al driekwart jaar niet. Ik had laatst weer contact met ze opgenomen. In september hebben ze een secretaresse nodig.' (Latifa, 24 jaar)

Opmerkelijk is het grote aantal uren dat de studenten gemiddeld maken. Zo werkt Latifa fulltime, doet Zara zo'n 15 uur klusjes voor bejaarden, maakt Hanan 24 uur vol, Loubna zo'n 20 uur en Omar 32 uur. Voor sommigen is dat bittere noodzaak. Studiefinanciering is niet toereikend en in een aantal gevallen al gestopt.

'Mijn vader heeft alleen WAO dus qua geld hebben we het altijd heel moeilijk gehad. Ik studeer nu 6 jaar en dat is niet omdat ik dom ben of het niet aankan of het niet leuk vind, dat is omdat ik gewoon moet werken om bij te springen. Ook omdat ik mijn eigen woning heb, waar ik overigens niet mag wonen, maar ik wil het wel al langzaamaan inrichten en ik moet huur betalen. Ik moet nog vier tentamens en een scriptie. En dat is al een half jaar zo. Maar ik kan gewoon niet beginnen, want ik werk fulltime. Dat vind ik heel jammer.' (Latifa, 23 jaar)

'Ik zorgde om mijn zeventiende al dat ik een bijbaantje kreeg als telemarketeer. Vriendjes waren aan het vakken vullen en ik leerde op jonge leeftijd al mensen bellen en verkopen. Dat vond ik een uitdaging. Nu werk ik 32 uur per week als ICT manager. Ik doe onderzoek en praat met mensen over hun werkwijze. Ik houd zat tijd over voor studie. Studie is plannen en een beetje opofferen, natuurlijk.' (Omar, 25 jaar)

Voor een aantal studenten geeft hun bijbaan de (extra) drive om verder te studeren. Alle collega's van Latifa studeren ook en 'dat is toch een heel ander wereldje dan mijn zwarte buurt waar mensen niet studeren'. Bij Si-hem was het juist het voorbeeld van de mbo-geschoolde collega's waardoor zij zich realiseerde dat ze het onderste uit de kan moest proberen te halen wilde zij niet de rest van haar leven dit soort werk doen.

Het blijft intrigerend waarom de bijbaan in veel gevallen voorrang lijkt te krijgen op de studie. In elk geval geeft die nu al een vorm van financiële onafhankelijkheid: de reden waarom zoveel geïnterviewden in de eerste plaats zijn gaan studeren (zie hoofdstuk 6). Opvallend is verder dat niemand klaagt over een penibele financiële situatie en maken ze niet de indruk elk dubbeltje te hoeven omdraaien. Hoewel ze zelf zeggen dat zij minder hechten aan materiële zaken dan de Marokkaanse jongeren die niet studeren en voor het snelle geld gaan, vinden de meeste studenten geld verdienen kennelijk toch belangrijk. Immers: slechts een enkeling geeft 'relevante werkervaring opdoen' als reden voor een bijbaan.

Opvallend is dat de ouders zich niet druk lijken te maken over de uren die de studenten maken in het bedrijfsleven terwijl ze die tijd ook in de boeken hadden kunnen doorbrengen. Niemand van hen komt hiermee als we ze vragen in hoeverre hun ouders hen stimuleren of demotiveren. Wel stopten de broers van Rachid hem vroeger vaak wat toe, zodat hij niet zoveel hoefde te werken. Eén studente vertelt dat haar ouders het op de middelbare school niet goed vonden dat ze ging vakken vullen, omdat ze vreesden dat dit ten koste zou gaan van haar prestaties.

De vraag blijft waar de zelfverdiende euro's naartoe gaan, behalve dat ze hun collegegeld en studieboeken moeten betalen. De meesten wonen immers nog in het ouderlijk huis en schuiven aan: niemand zegt te moeten betalen voor kost en inwoning. Uit alles blijkt dat ze hun uiterlijk belangrijk vinden, van mooie kleren houden en graag op stap gaan: weekendjes weg, shoppen, naar de bioscoop, uit eten. En dat is duur. Daarnaast staan autorijlessen hoog op hun lijstje. Verder is een bijbaan voor een aantal studentes een manier om het huis uit te komen en onder leeftijdsgenoten te zijn. Al dan niet bewust. Iedereen roemt haar collega's waar het vaak zo gezellig mee is.

Doorstuderen

Hoewel studeren vaak niet hun passie is en ze over het algemeen al lange werkweken maken, zien ze niet allemaal één, twee, drie een fulltime baan voor zich weggelegd. Ze willen nog wel even genieten van hun studententijd, al dan niet ingefluisterd door werkende vrienden, broers of zussen. Nú hebben ze immers nog alle vrijheid. Soms willen ze intellectueel nóg meer het onderste uit de kan halen. Vier van onze studenten weten zeker dat ze zullen gaan doorstuderen. Hanan wil nog verder omdat 'er nog zoveel leuks te leren is binnen mijn vakgebied en er nog heel veel dingen zijn waarover ik nog geen keuze heb gemaakt'. Mohammed vindt journalistiek erg interessant en zou wel 'een beetje willen pendelen binnen de universiteit'. Geld is voor hem geen issue, want hij heeft een goedbetaalde job. Nora wil toch de lat nog ietsje hoger leggen voor zichzelf. Ze denkt aan accountancy: 'nog meer cijfertjes, en het sluit aan op mijn studie.' Nasr wil net als Sadik 'later' graag voor de klas. Sadik heeft al didactische kwaliteiten ontwikkeld, Nasr wil daarin verder.

'Ik weet niet wat ik anders moet doen dan studeren. Als ik hierna zoiets heb van: 'Hé: dat lijkt me ook wel een leuke studie, dan ga ik dat doen'. Zolang er niets tussen komt, heb ik alle tijd. Ik weet niet... Bijvoorbeeld als ik ga trouwen. Verliefd worden maakt niet uit. Als je verliefd bent, kun je ook studeren.' (Zara, 20 jaar)

'Het begon al met de leraren op de middelbare school. Die zeiden dat ze het wel wat voor mij vonden om leraar te worden. Maar als je net klaar bent, denk je: 'Alles behalve leraar'. Maar ik ben wel altijd heel maatschappelijk ingesteld geweest en ik houd van kinderen. 't Is niet om het geld, in elk geval. Ik denk wel dat er behoefte is aan docenten, helemaal als je Marokkaans of allochtoon bent. Ik wil ook wel op een middelbare school. Omdat het mij toen een leuk gevoel gaf en ik zou dat gevoel wel aan anderen willen geven.' (Nasr, 21 jaar)

Samenvatting en conclusies

Over het algemeen spreekt er geen duidelijk vooropgezet plan of uitgesproken visie uit het studieverloop van de studenten. Met name de mbo-leerlingen kiezen vaak voor het meest logische vervolg als ze erachter komen dat ze met alleen een mbo-diploma niet de baan zullen krijgen die

ze voor ogen hebben. Dit gaat echter niet altijd in één teug. Een aantal van hen last hier een adempauze in.

Bijna de helft van onze studenten houdt een tijdelijke tussenstop. Soms om zich opnieuw te oriënteren, soms omdat de vorige studie een deceptie bleek. Toch zijn het over het algemeen geen studiehoppers: driekwart is 'gewoon' nog steeds bezig met de hbo of de universitaire richting waar ze mee is begonnen. Overigens maken ze zich niet druk dat ze de eindstreep niet zouden halen; ze zijn optimistisch gestemd en denken het diploma of de bul binnen afzienbare tijd op zak te hebben. Het zoeken en vinden van een stage of het schrijven van een scriptie beschouwen ze ook niet als een struikelblok.

Hoewel ze de studentenstatus op zich comfortabel lijken te vinden omdat het hen vrijheid en vrije tijd tijdens kantooruren oplevert, ontbreekt vaak een passie voor studeren. Wel zijn ze over het algemeen tevreden, zowel over hun studieresultaten als over de richting die ze uiteindelijk hebben gekozen. Dat ze wel in hun nopjes zijn over de studieresultaten kan mede verklaard worden doordat het gros al blij is met een voldoende. Het gaat ze vooral om studiepunten scoren. Niet dat ze zichzelf de hand boven het hoofd houden, want een flink aantal studenten noemt zichzelf lui en ongedisciplineerd. Dat ze zich zo typeren kán te maken hebben met het moeten voldoen aan – vaak onuitgesproken, maar niet minder hooggespannen - verwachtingen van ouders en broers of zussen. Bovendien vinden ze zelf dat ze hen iets verschuldigd zijn: hun ouders zijn onder andere in Nederland blijven wonen om hun kinderen goede scholingsmogelijkheden en dus een goede toekomst te bieden.

Lui en ongedisciplineerd zijn ze in elk geval niet wat betreft bijbaantjes. Daar gaan flink wat uren inzitten, met als belangrijkste reden: geld verdienen. Dit terwijl slechts een handjevol een eigen huishouden runt. Dit duidt erop dat ook deze Marokkaanse jongeren hechten aan materiële zaken: dat wat ze eerder juist de niet-studerende Marokkanen verweten. Voor sommige studentes is die bijbaan ook een manier om onder leertijdsgenoten te komen, het gezellig te hebben en tijdelijk te kunnen ontsnappen aan de invloed van pa en ma. In die zin vervult die bijbaan dezelfde functie als college-uren en bijeenkomsten van werkgroepjes.

Bijkomend effect is wel dat die bijbaantjes een grote stimulans blijken om maar vooral die studie af te maken omdat ze zichzelf niet de rest van hun leven dát soort werk zien doen. Niet verbazingwekkend, gezien het feit dat slechts een kwart van onze studenten studiegerelateerd bijverdient.

Het is echter nog maar afwachten hoe toekomstige werkgevers zullen reageren op het ontbreken van relevante werkervaring. Het gros lijkt zich

hier vooralsnog niet druk over te maken. Vooral de meisjes niet, aangezien zij toch geen topbaan ambiëren (zo zal blijken in hoofdstuk 9). Zij studeren meer opdat ze later financieel hun eigen boontjes kunnen doppen, mócht het mislopen in het huwelijk.

Vrije tijd, discriminatie en criminaliteit

Naast hoorcolleges volgen en naar werkgroepbijeenkomsten gaan, maken bijna alle studenten menig uurtje vol op de arbeidsmarkt. In dit hoofdstuk kijken we naar wat ze in hun resterende tijd doen. Zijn ze maatschappelijk betrokken en op welke manier? Doen ze mee aan ontgroening en borrelen ze wekelijks met medestudenten? Trappen ze wel eens een balletje of ontladen ze zich op een andere manier met sport? Wie zijn hun vrienden, wat doen ze daarmee en waar zetten ze de bloemetjes buiten?

Verder willen we weten hoe onze studenten tegen de samenleving aankijken en hoe zij vinden dat de samenleving hén bekijkt. Hebben ze te maken met discriminatie? Tot slot zijn we ook benieuwd in hoeverre zij en hun gezinsleden betrokken zijn (geweest) bij criminaliteit.

Voor de eigen groep

Bijna de helft van onze studenten doet of deed recentelijk vrijwilligerswerk of is onbetaald betrokken bij een project. Dat kan van alles inhouden, maar vaak zetten ze zich in voor jongere jongeren van hun eigen etniciteit en heeft het een culturele of religieuze insteek. Er zijn er die heel praktisch bezig zijn en uitstapjes en vrijetijdsactiviteiten organiseren voor een jongerencentrum (dat doen twee jongens en één meisje). Vaker gaat het om meer didactische en/of politieke projecten. Zo mede-organiseert Aïcha debatten die de dialoog tussen moslims en niet-moslims moeten stimuleren, geven drie studenten (twee meiden en één jongen) les over de Tweede Wereldoorlog en waren twee meiden betrokken bij een project van een joodse organisatie waarvoor ze het Midden-Oosten conflict nader bekeken. De meeste van deze studenten zeggen in eerste instantie dat ze het 'gewoon leuk' vinden om mee te doen aan dergelijke projecten zoals hierboven beschreven en een enkeling noemt zich uit zichzelf maatschappelijk betrokken. Pas in tweede instantie, na enig doorvragen, heeft het gros toch wel het idee dat ze andere Marokkaanse jongeren iets mee kunnen geven. Voor een enkeling is een extra motivatie dat het goed op je cv

staat, zo gebruikte Zara dit als argument mee te mogen op reis naar het Midden-Oosten.

Het is een open vraag wat toekomstige werkgevers ervan vinden dat potentiële werknemers in hun vrije tijd vooral iets doen voor de 'eigen' groep. Voor hetzelfde geld interpreteren ze dit als bewijs van niet geïntegreerd zijn.

'Het was vanuit een Joodse organisatie, die samen met Marokkanen de handen in elkaar wil slaan om het Midden-Oosten conflict van binnen uit te bekijken. Ik vond het ook interessant voor mijn studie, dus geweldig dat ik mee kon met die reis naar Israël en de bezette gebieden.' (Zara, 20 jaar)

'Ik ben hoe dan ook erg met Marokko en mijn roots bezig. En dit leek me meteen wat. Het is gewoon heel mooi om te zien hoe die mensen naar Nederland zijn gekomen en ontzettend hard hebben geknokt en gewerkt. Dan vind ik het wel mooi om iets terug te doen in de vorm van zo'n boek. En dan zou ik het helemaal mooi vinden als mijn overleden vader daar straks ook tussen staat.' (Loubna, 24 jaar)

Door alle bijbaantjes en daarnaast ook nog betrokken zijn bij projecten, schiet sport er vaak bij in. Onze studenten waren zonder uitzondering sportiever toen ze nog niet in de collegezalen zaten. Vooral degenen die zich op de middelbare school nog wel in het zweet renden of traiden, balen daar van en vinden dat ze eigenlijk weer zouden moeten beginnen. Verder valt op dat bijna niemand aan teamsport doet, wat automatisch betekent dat ze tijdens het sporten ook niet in contact komen met niet-Marokkaanse leeftijdsgenoten.

Een paar studenten deden wel een teamsport tijdens hun middelbare schooltijd: voetbal. Loubna is de enige die nog steeds een balletje trapt. Vier studenten (twee meiden en twee jongens) doen aan fitness, Naima zwemt 'tijdens de vrouwenavond', Malika is er na acht jaar mee gestopt. Omar heeft van alles een blauwe maandag gedaan, maar sport nu ook niet meer. Net als Saïd die op het vwo aan judo deed, lid was van een basketbalvereniging en met vrienden onder elkaar aan zaalvoetbal deed. Opmerkelijk is overigens dat de studenten die nú vrijwilligerswerk doen, vaker vroeger sportief waren of nog steeds zijn. De studenten die nu niet aan vrijwilligerswerk of sport doen, deden altijd al weinig van dit soort activiteiten naast school.

Niet 'zulke' studenten

Lid zijn van studenten- of studievereniging associëren onze studenten al snel met 'zulke' studenten: studenten die 'veel uitgaan en veel zuipen'. Daar willen ze absoluut niet mee vergeleken worden. Als ze al lid zijn van een vereniging, dan is die studiegerelateerd en is de belangrijkste reden: 'vanwege de lezingen of reisjes die ze organiseren'. Eén student was een tijdje lid 'maar niet actief' van een Marokkaanse studentenvereniging en één studente was een tijdje lid van de Arabische Europese Liga. Maar daar is ze mee gestopt omdat het te veel tijd kostte. Dat verenigingen tijd opslokken is een vaker gehoord bezwaar en een zwaarwegende reden om zich er niet mee in te laten. Sihem noemt haar tijd daarvoor te 'kostbaar'. Dat ze geen lid zijn van verenigingen betekent echter niet dat ze passief zijn, niet vanachter hun boeken vandaan komen of elke avond met hun ouders op de bank zitten. Want de meesten bezoeken met collega-studenten, vaak vrienden en vriendinnen, wel debatten, lezingen en discussies. Vooral als ze islamgerelateerd zijn, gaan over het Midden-Oosten of aanverwante onderwerpen. Dit vinden ze niet alleen interessant, maar het zijn ook goede gelegenheden om te netwerken.

Voor meisjes geldt dit net zo goed als voor jongens. Dat is anders op het vlak van relaties met de andere sekse. Geheel overeenkomstig het beeld dat in de publieke opinie overheerst, hebben eigenlijk alleen de jongens een relatie of gehad. Tenminste: de meisjes zégggen dat ze op dit vlak nog onbeschreven blaadjes zijn. Alleen Latifa gaat prat op haar veroveringen op het mannelijke geslacht. En een andere studente overweegt op dit moment actief een potentiële partner: ze heeft kriebels in haar buik, maar haar ouders weten nog van niets. Terwijl de meiden dit gespreksonderwerp zéker niet uit de weg willen gaan, laten ze zich diplomatieker uit en vertellen ze, met uitzondering van Latifa, dat ze 'daar' nog helemaal niet mee bezig zijn. De jongens reageren heel anders op de vraag naar relaties: natúúrlijk hebben ze vriendinnen of gehad. Dat begon bij de meesten op de middelbare school. Bij een aantal waren de hormonen zelfs reden voor studievertraging. Daarvan is bij de meisjes geen sprake.

Overigens gaan onze studenten vooral met (Marokkaanse) studiegenoten om. Voor sommigen, vooral de degenen die buiten Amsterdam zijn opgegroeid, is dat een ongekende luxe: zij zaten op een redelijk witte basis-school en middelbare school. Zij halen nu de schade in. Een enkele student voelt gêne om een voorkeur voor Marokkaanse vrienden uit te spreken en sommigen weten niet hoe snel ze moeten vertellen dat ze ook

heus wel Nederlandse vrienden hebben. Overigens praten vooral de meiden hier uitvoerig over. Voor de jongens lijkt het er niet zo toe te doen.

'Het gaat om de manier van praten, de gezelligheid. Mensen die je begrijpen en dichterbij je staan. Ik bedoel: je kunt een hele goede Nederlandse vriend of vriendin hebben, maar dat blijft toch altijd een beetje anders. Met de ramadan bijvoorbeeld, samen het vasten beleven. Ik doe ontzettend veel dingen samen met mijn vrienden. Voor mij had het niet moeten zijn, studie, thuis, studie, thuis, studie, thuis. De mensen die je ontmoet en de contacten die je opdoet, dat is niet alleen nu belangrijk, maar ook voor straks als je een baan wilt zoeken.' (Loubna, 24 jaar)

Hoe dan ook gaan onze studenten vooral intensief om met jongeren die óók studeren. Mohammed heeft alleen vrienden die studeren. Saïd rijdt voor die vrienden het halve land door. 'Gisteren was ik weer even in Groningen, toen ben ik ook even naar Zwolle gereden om wat te gaan drinken met vrienden. Zaterdag ga ik weer naar Maastricht, naar twee andere vrienden.'

Geen Marokkaanse feesten

Als we vragen naar hun uitgaansgedrag willen veel meiden eerst van weten wat ze daar onder moeten verstaan. Uiteraard kaatsen we de bal terug en vragen we naar hun eigen definitie. Zij noemen dan vaak: met vriendinnen uit eten gaan, naar de bioscoop, een weekendje weg, soms ook een auto huren en gek doen. Voor Latifa is dat ook het wat ondeugendere: 'met vriendinnen bij iemand thuis zitten en jointjes roken'.

Het is overduidelijk dat de meisjes niet de indruk willen wekken feestbeesten te zijn en dat zal in de meeste gevallen ook niet ver bezijden de waarheid zijn. Stappen is een taboe en de één wijt dat aan haar Marokkaanse achtergrond, de ander aan religie. Toch gaat een enkeling heus wel eens op stap of deed ze dat in elk geval in haar jongere jaren. Sihem (van buiten Amsterdam) ging als puber om de week uit en vond dan zelfs mensen met alcohol achter de kiezen geen bezwaar. 'Ach: die zijn gewoon melig en irritant, maar het hoort er een beetje bij'.

Karima (20) vertelt aanvankelijk dat ze nooit uit gaat, maar dat haar broers wel heel af en toe gaan, want 'die kunnen gewoon weg als ze willen'. Later ontboezemt ze toch dat ze af en toe naar Paradiso gaat en laatst naar Escape is geweest. Ze is wel heel duidelijk in haar voorkeur

voor het publiek: dat moet etnisch gemengd zijn. Dit blijken trouwens de meeste studenten belangrijk te vinden. Liever zelfs met veel wit op de dansvloer, dan alleen met Marokkanen onder elkaar, zo zal later blijken.

Latifa is één keer stiekem 's nachts op stap gegaan, maar dan wel naar een plek waar geen andere Marokkanen zouden komen. Zij riskeerde daarmee een fikse ruzie en haar zus en moeder moesten haar dekken; de meesten laten het zo ver niet komen. Ze conformeren zich liever aan de huiselijke regels en normen dan dat ze de lieve vrede verstoren.

'Het is natuurlijk taboe als Marokkaanse zijnde. Dat is niet iets waar ik me mee bezig houd. Ik denk gewoon: wat heeft het voor nut om naar zo'n plek te gaan waar alleen negatieve dingen zijn en geen positieve dingen. Je hébt er niets aan. Het hoort gewoon niet. Je hoort niet te dansen. Ik vind dansen wel leuk, maar het hoeft niet van me. Ik wil niet de relatie met mijn ouders riskeren dat het op een gegeven moment helemaal niet goed gaat alleen om uit te gaan. Ik ben gewoon naar het buitenland geweest en ik mag reizen. Dus ik wil het niet riskeren. Tijdens dat reizen ben ik wel eens uitgeweest. Dan zijn je ouders er toch niet bij. Maar toen dacht ik wel: 'Is dit het nou?' Ik ga liever naar de bioscoop, uit eten of een dagje naar de Efteling.' (Malika, 22 jaar)

'Dat heeft met mijn geloofsovertuiging te maken. Dat is ook met hoe ik ben opgevoed. Iets wat niet mocht. Verboden terrein en eigenlijk had ik er ook nooit behoefte aan om dat te doen omdat dat er niet bij hoorde. Gemengde gezelschappen waarin mannen en vrouwen gemengd gezellig doen en dansen daar ben ik niet van de partij. En dat is vaak het geval. Ik hield er vroeger wel van, maar nu haal ik er niks meer uit.' (Aïcha, 27 jaar)

Aïcha draagt een hoofddoek en is van alle geïnterviewde meisjes het meest strikt. Hanan vindt het 'raar' om gesluierd in een café te komen. Naima, eveneens met hoofddoek, trekt zich hier weer niet zoveel van aan. Die lijkt er juist wel plezier in te hebben om wat te provoceren als ze met haar beste vriendin (een autochtone meid) en haar vriend naar een grand café gaat.

Anders dan de meeste meiden, geven de mannelijke studenten wel meteen antwoord op de vraag naar uitgaan. Ze vertellen openhartig over hun stapgedrag. Wat wel opvalt, is dat ze tegenwoordig meer op hun lauerwen rusten en hun wilde haren kwijt lijken. Sommigen zeggen letterlijk

wel klaar te zijn met het tot diep in de nacht doorhalen. Ze vinden het nu leuker om met vrienden onder elkaar te zijn voor quality time.

Hoe zit het met de deelname aan Marokkaanse feesten die regelmatig worden gegeven? Klopt onze verwachting dat de drempel voor de meiden lager is om daar naartoe te gaan? Er wordt immers doorgaans geen alcohol geschonken en deze feesten beginnen relatief vroeg. Gek genoeg voelen de meeste van onze Marokkaanse studenten zich juist daar niet op hun plek. Vooral de meiden vinden het een 'vleeskeuring' en volgens hen komen er geen jongens waar zij mee gezien willen worden.

'Die feesten worden altijd verpest door bepaalde mensen. Het wordt al snel zo'n huwelijksmarkt. De meisjes zijn daar puur om zichzelf te presenteren en jongens ook en je weet hoe dat gaat. Dan draait het niet om het concert of de muziek maar om zien en gezien worden.' (Zara, 20 jaar)

Het gros van onze studenten zul je dus niet tegenkomen op een Marokkaans feest. Mohammed benadrukt eerst dat hij zich niet van ze wil distantiëren, maar dat de mensen die daar op afkomen 'vreselijk' zijn. 'Je kunt er geen gesprek mee aanknopen. Ze zijn niet inspirerend'. De meeste studenten houden van plekken waar een gemengd publiek komt. Niet alleen 'allochtonen' en dus al helemaal niet uitsluitend Marokkanen.

Er zijn uitzonderingen. Drie van onze twintig studenten (twee jongens en één meisje) gaan wel graag naar feesten waar alleen of vooral Marokkanen komen. Achmed struint Marokkaanse discotheken door heel Nederland af en Sadik gaat uit een soort Berberbewustzijn naar feesten waar bijna alleen Berbers komen. Hij noemt dat een 'megaonderdeel' van zichzelf. Hij zegt zich ook hard te maken voor de Berberzaak door middel van publicaties. Hij vindt dat Berbers bezig zijn hun eigen cultuur te ontkennen. Een 'beeldenstorm' noemt hij dat. Loubna (die het vwo deed op een witte middelbare school en tot haar studie vooral autochtonen om zich heen had) gaat wel eens naar een Hafla Annissa: een feest voor moeders, dochters, zussen, nichten en vriendinnen. Zij stelt dat Marokkanen kunnen feesten en kunnen dansen. Als zij uitgaat, wil ze ook het liefst de hele avond op Arabische muziek dansen.

Waarom hebben de meeste geïnterviewden dan zo'n afkeer van Marokkaanse feesten? De meest plausibele verklaring voor hun afkeer, is dat ze de regels van het spel niet kennen en ze zich daardoor als vreemde vis voelen. Immers: het gros van de jongeren dat op Marokkaanse feesten afkomt, is geen student, gebruikt een ander vocabulaire en heeft andere interesses. Dat onze studentes die gelegenheden omschrijven als 'huwe-

lijksmarkt' duidt er op dat de jongeren hier al wel op zoek zijn naar een partner en óf al klaar met studeren zijn óf nooit in de collegebanken hebben gezeten.

Mohammed, Hafid en Nasr zijn duidelijk van het meer hippe uitgaansleven. Zij gaan het liefst naar house feesten: Jimmy Woo, Escape en Zebra Lounge. Hafid prefereert dit boven hiphop of r&b feesten, omdat het daar 'te gekleurd is' en vaak op vechten uitdraait. Nasr vindt die locaties ook prettig omdat het lekker gemixt is qua jongens en meiden. Hij signaleert een kentering onder Marokkaanse meiden.

'Meestal is er een yuppenpubliek: tussen de twintig en dertig, wel redelijk blank. Het type Marokkaan dat je daar tegen komt, is de hippe Marokkaan. Niet de jongen van de straat: geen Ali B types. Ik zie daar ook best veel Marokkaanse meisjes, ik denk dat het wel aan het veranderen is dat Marokkaanse meisjes ook vaker gaan of mogen. Die feestjes op zondag beginnen ook best vroeg en ik denk dat het dan voor veel meer Marokkaanse meisjes toegankelijker is.' (Nasr, 21 jaar)

Overigens krijgen de jongens geen carte blanche om tot in de kleine uurtjes door te gaan. Hafid woont op zichzelf woont en is alleen aan zichzelf verantwoording schuldig. Maar de meesten moeten rekening houden met hun huisgenoten die op één oor liggen. Uit respect voor hun ouders vertellen ze niet al te veel over hun nachtelijke uitstapjes. Volgens Nasr vallen zijn bezoeken aan de Escape onder het 'gedoogbeleid'.

Wat nou, geweigerd!

Hoe zit het met discriminatie? Zelf verstaan de studenten hieronder dat de op je afkomst wordt achtergesteld: 'Dat iemand je op een andere manier behandelt omdat je Marokkaans bent.' Opmerkelijk is dat ze hier niet spontaan zeggen 'Omdat je moslim bent.'

Voor iedereen is discriminatie een issue in zijn of haar omgeving, hoewel ze er zelf niet echt mee te maken hebben, het is meer van horen zeggen. Ze halen dan vaak voorbeelden aan uit de media – en dan gaat het altijd over solliciteren, moeilijk een stage kunnen vinden of gek aangekeken worden vanwege je hoofddoek. De persoonlijke ervaringen zijn vaak gerelateerd aan uitgaan. Maar ze laten het er niet bij zitten. Eén van hen geeft als gouden tip: 'Je moet ze gewoon omkopen. Met materie is alles voor

mekaar te krijgen en dan kom je er een volgende keer ook wel in. Dat onthouden ze'. Een ander is principiëler.

'Zodra ik geweigerd word, haal ik de politie en dan is het opgelost. Dat doe ik pertinent. Dat doe ik al vanaf het begin, toen ik een jaar of achttien was. Eigenlijk vind ik iemand weigeren ook geen discriminatie, dat is gewoon keihard racisme. En dat is vreselijk om mee te maken.' (Sadik, 26 jaar)

Niemand heeft zelf de ervaring van discriminatie tijdens sollicitaties. Tenminste: niet zo dat ze het in de gaten hadden. Overigens krijgen ze hun bijbaantjes vaak 'via via'. Wel had Aïcha (universiteit) een incident op een school waar ze meewerkte aan een mentorproject. 'Die school had er moeite mee dat ik er zo, met hoofddoek bijloop'. Uiteindelijk liep het met een sisser af. Hanan (hbo) had wel moeite een stageplek te vinden in een ziekenhuis. En hoewel Latifa (universiteit) nooit aan den lijve heeft ondervonden dat ze tijdens solliciteren is afgekeurd vanwege haar Marokkaanse achtergrond, is ze toch een beetje achterdochtig geworden.

'Er waren te weinig plekken in de ziekenhuizen en het grootste deel was al aan de Nederlandse studenten gegeven. Wij werden dan meestal in een gezondheidscentrum of in een huisartspraktijk geplaatst. Dat vond ik toch wel erg. Ik had dan toch wel zoiets van: 'Misschien trekken ze Nederlanders toch wel voor.' (Hanan, 21 jaar)

'Ik vind het jammer dat je niet gewoon normaal kunt solliciteren. Omdat ik moet denken: 'Ik ben toch een Marokkaan'. Zullen ze schrikken als ik binnenkom? Zullen ze dan op een bepaalde manier naar me kijken? Zullen ze bepaalde dingen van me willen weten? Over de islam of over 11 september?' (Latifa, 24 jaar)

Over het algemeen vinden onze studenten dat 'het ook aan jezelf ligt'. Zij zijn van mening dat téveel Marokkaanse jongeren te gemakkelijk de schuld bij anderen leggen dat ze geen baan kunnen vinden of dat ze gediscrimineerd worden. Noem het struisvogelpolitiek, maar zij vinden dat ze er niets mee opschieten meteen met het woord discriminatie te gooien. Zij hameren op eigen verantwoordelijkheid en dat je dan maar extra je best moet doen.

'Je moet je wel bewust zijn van dat je kunt worden afgewezen op grond van je culturele achtergrond, maar je moet niet met die instelling gaan solliciteren. Want dan komt het niet goed. Ik heb zelf stage gelopen bij een jongerencentrum en we kregen heel veel aanvragen van Marokkaanse jongeren die zeiden: 'Ik hoorde dat jullie je richten op Marokkanen, dus ik dacht: ik probeer het hier.' Zij proberen het al niet eens op de gebruikelijke plekken. Die zoeken iets waar ze iets meer zekerheid hebben op een stageplek. Ik vind niet dat je zoiets moet accepteren van jezelf, je laten ontmoedigen door mogelijk mindere kansen op arbeidsmarkt.' (Nasr, 21 jaar)

Bij één student heeft een heel concreet geval van discriminatie verstrekkende gevolgen gehad. Het zorgde er voor dat hij in een identiteitscrisis raakte en tijdelijk stopte met studeren. Achmed kreeg tijdens zijn stage op het mbo een relatie met een Nederlands meisje, ze gingen met elkaar totdat de vader erachter kwam en de omgang verbood.

'Het was: óf je stopt ermee, óf je gaat het huis uit. Ik begreep het niet. Alleen omdat ik Marokkaan ben? Het heeft me beïnvloed in de manier waarop ik ben gaan denken. Wie ben ik? Ik ben hier geboren. Wel met een Marokkaanse achtergrond, maar ik was nooit zo behandeld, ik had me nooit zo gevoeld. Tóen ging het mis. Ik moet wel zeggen: ik heb een schat van een stagebegeleider gehad. Een Nederlandse man die heel veel met Afrika heeft. Hij is ook getrouwd met een Afrikaanse vrouw. Tot op dag van vandaag heb ik contact met hem en bij hem kan ik met alles terecht.' (Achmed, 24 jaar)

Geen lieverdjes

In hoofdstuk 5 hebben we het al gehad over criminaliteit in de omgeving van de studenten. We zagen dat ze zich op de middelbare school steeds meer afkeren van leeftijdsgenoten die zich bezighouden met onoorbaar gedrag. Wat zouden we te horen krijgen als we hen vragen of zijzelf of anderen uit hun gezin wel eens in aanraking zijn gekomen met politie en justitie? Vooraf hadden we op dit vlak de meeste terughoudendheid verwacht. En hoewel we een reëel vermoeden hebben dat ten minste één student niet alles vertelde over het doen en laten van zijn twee oudere broers, kwamen de anderen oprecht en openhartig over.

Indien de landelijke cijfers over criminaliteit onder Marokkaanse jongeren (zie hoofdstuk 1) ook zouden gelden voor Marokkaanse studenten, dan zouden ten minste een paar mannelijke studenten als dader bekend moeten zijn bij de politie. Als we de vraag naar criminaliteit voorzichtig formuleren en spreken van 'in aanraking komen met politie en justitie', krijgen we inderdaad bevestigende antwoorden. Twee studenten vinden het een hilarische vraag en zeggen volmondig en trots: 'Já. Mijn oudere broer is zelf agent!' Anderen vertellen dat ze wel eens ze aangifte hebben gedaan van diefstal of als getuige zijn gehoord. Toch zijn er ook wel twee (mannelijke) studenten die zelf als dader in beeld kwamen. Zo is één student een keer gearresteerd omdat hij op het verkeerde tijdstip op de verkeerde plek was: 'Er was een groepje Surinamers dat meisjes lastigviel op het zwembad en omdat ik er eerder Surinaams dan Marokkaans uitzie, dachten ze dat ik er ook bij hoorde...' En werd een ander in de kraag gevat door de spoorwegpolitie toen hij met vrienden kattenkwaad uithaalde langs de rails. Helemaal blanco zijn de studenten dus niet allemaal, maar niemand heeft een serieus strafblad.

Wat krijgen we te horen als we de studenten vragen een boekje open te doen over hoe het zit bij broers (en zussen) en andere familieleden? Dan blijkt er wel meer aan de hand te zijn. Ook nu gaat het vooral om kwajongensstreken. Zo kwam bij Sihem politie aan de deur omdat haar broertje een gestolen fiets had gekocht. Volgens haar vond haar broertje dat 'hartstikke cool', maar was hun moeder 'helemaal over de rooie'. Een broer van Nasr werd een keer voorgeleid omdat hij tijdens een vechtpartij iemand zó had verwond dat hij schadevergoeding moest betalen en Sadik (uit een gezin van negen met zeven zonen) vertelt:

'Mijn broertje is een keer gepakt bij joyriden, een andere broer heeft een keer wat dingen gestolen uit een tuin, weer een andere broer heeft een keer een heftig ongeluk veroorzaakt. Ik weet het nog goed, het was ramadan, maar daar deed hij niet aan en hij had flink geblowd, ging rijden en toen kwam er een auto van links of rechts... Weer een andere keer stond de politie om zes uur 's ochtends voor de deur met de mededeling: 'Uw zoon zit bij ons in de cel'. Ik weet niet eens meer precies wat hij gedaan had. Ik geloof dat hij flink gedronken had op een schoolfeest en volgens mij is er toen iets mis gegaan. Hij had iemand geslagen, ofzo.' (Sadik, 26 jaar)

Drie van de twintig studenten (Latifa, Aïcha en Mohammed – allemaal studenten aan de universiteit) hebben een oudere broer of jongere broertjes

die kunnen worden omschreven als 'grote criminelen'. Het is geen toeval dat juist deze drie eerder al vertelden dat ze in hun studiekeuze beïnvloed zijn door het criminele gedrag van familieleden. Latifa en Mohammed willen daarom advocaat worden, Aïcha begon met een studie maatschappelijk werk (nu doet ze cultureel maatschappelijke vorming) omdat ze 'heeft gezien wat er allemaal fout kan gaan'. Dan is er ook nog Hanan: een achterneef van haar is regelmatig voor diefstal en tasjesroof opgepakt en uiteindelijk om het leven is gekomen tijdens een achtervolging door de politie.

Bij de broer van Latifa is het 't meest de spuigaten uitgelopen. Hij zit aan de cocaïne en liet haar vroeger pilletjes zien en een vuurwapen. 'Die was niet geladen, maar ik mocht 'm wel vasthouden.' Hoewel de jongere broertjes van Aïcha (de meest praktiserende moslima van al onze studenten) ook geen lieverdjes waren/zijn.

'Er gebeurt natuurlijk heel veel waar je geen weet van hebt. Ze kwamen terecht in vechtpartijen, maar ze pakten ook vaak iets van elkaar af. Dus dan was iemand gewoon z'n brommer kwijt. Of de laptop. De één heeft ook vastgezet. Toen hij berecht was, had ik daar ook helemaal geen problemen mee. De familie maakte er zo'n drama van, ik vond gewoon: eigen schuld. Ik geloof dat dat op z'n zeventiende was... Toen heeft hij twee jaar gezeten. Ze noemden het georganiseerde misdad, niets met drugs. Gelukkig niet!' (Aïcha, 27 jaar)

Al onze studenten kennen persoonlijk jongens die in contact zijn geweest met politie en justitie. Als het al niet hun eigen broers zijn, dan wel neven of de buurjongen. Mohammed vertelt dat hij op een gegeven moment de enige in de buurt was die niet vast zat.

Opvallend is dat maar weinig studenten tot in detail weten wat er met broers, neven of buurjongens aan de hand was. Misschien willen ze het niet vertellen, maar het lijkt er eerder op dat zij zich liever zoveel mogelijk afzijdig houden. Zo vertelt Nora dat haar buurjongen een keer met een politieauto is opgehaald. Maar ze weet niet wat hij gedaan heeft. Dat durft ze niet te vragen. 'Waarschijnlijk heeft hij wel vastgezet want ik heb hem een hele lange tijd niet gezien.' Karima hoort wel eens wat via haar nichtje, maar die treedt nooit in details. En Karima vraagt er ook niet naar. Wat ze wél weet is dat het gedrag van haar neven voor haar nichtje dé reden is om advocaat te willen worden. Van Mohammed hebben we het sterke vermoeden dat hij nog niet half heeft verteld van wat er met zijn twee oudere broers aan de hand is (geweest).

'Volgens mij is er wel eens politie aan de deur gekomen, dat hij wat had gestolen of zo. Volgens mij wel, als ik het me goed kan herinneren. Ik weet wel dat hij niet naar mijn ouders luisterde, hij ging niet naar school, spijbelde... Hij had slechte vrienden, dat absoluut. Die verhalen heb ik later van mijn moeder gehoord. Jawel, hij heeft volgens mij wel eens gezeten. Ik weet niet waarom. Het kan best zijn dat hij wat heeft gestolen en dat hij... Ik weet in ieder geval zeker dat hij heeft gezeten... In voorarrest, dat ze nog moesten uitzoeken wat er met je moet gebeuren.. (Mohammed, 22 jaar)

Automatisch komt het onderwerp op waarom iemand van het rechte pad afraakt. De scenario's lopen uiteen en opvallend is dat wat voor andere gezinnen opgaat, niet voor hun eigen gezin lijkt te gelden. Wel zit het volgens hen in een klein hoekje: softe ouders, verkeerde vrienden, snel geld willen verdienen en van het één komt het ander. De meisjes vertellen dat het vooral ook komt door jointjes roken en het nieuwste mobieltje willen hebben (behalve Latifa want die steekt er zelf ook graag één op). Sommige jongens blowen zelf ook wel eens en omdat het bij henzelf niet direct tot verloedering heeft geleid, hoeft dat volgens hen bij anderen ook niet zo te zijn.

Aïcha herinnert zich dat het bij haar broertjes is begonnen na de dood van hun moeder. Dat was toen zij nog op de basisschool zaten. Ze gingen rondhangen, kwamen in contact met verkeerde jongens, 'hoewel de één zelf een verkeerde jongen was' en op een gegeven moment deden ze alleen nog waar ze zelf zin in hadden. Hun vader was zijn invloed helemaal kwijt. Er was een kloof tussen hen ontstaan. Aïcha vertelt dat ze ook met Jeugdzorg te maken hebben gehad, maar daar wilde haar vader niets mee te maken hebben. 'Ik vind: 'Maak er gebruik van'. Maar hij heeft er, denk ik, geen vertrouwen in.'

Volgens onze studenten is fout gedrag 'besmettelijk'. Vandaar ook dat er gezinnen zijn waarin meerdere zonen de fout ingaan. Overigens vinden ze allemaal – en terecht, want dat wijzen de statistieken duidelijk uit - dat dit meer een aangelegenheid is van de jongens dan van de meisjes. Marokkaanse meisjes worden hoe dan ook al kort gehouden en komen daardoor minder in de verleiding en al helemaal niet snel in aanraking met slechte invloeden.

Toch blijft het dan de vraag waarom onze studenten, en dan vooral de jongens, niet zijn meegesleept. In hun ogen hebben ze dat te danken aan hun ouders die hun handel en wandel goed in de gaten hielden. Volgens

Mohammed wil zijn moeder nog steeds 'van A tot Z' weten waar hij is. Zijn ouders hebben hem heel beschermd opgevoed en zijn moeder zei ook altijd: 'Ik wil niet dat je wordt als je oudere broer'. Nasr vindt dat meer ouders de hand in eigen boezem zouden moeten steken.

'Ik denk dat het fout nummer één is om te denken: 'Dát doet mijn kind niet.' Ik denk dat het gedrag van kinderen onvoorspelbaar is. Vooral als je ouders zullen zeggen: dat doet mijn kind nooit, dan wordt de pakkans natuurlijk ook veel kleiner. Mijn ouders zaten er altijd best wel dicht bovenop. Met wie we omgingen, hoe laat we thuis kwamen enzo. Mijn vader zou het bijvoorbeeld nooit accepteren als je op 16-jarige leeftijd met Nike's binnen zou komen. Dan zou er bij mijn vader wel een belletje gaan rinkelen. Bij heel veel ouders rinkelen wel belletjes, maar die doen daar verder niets aan. En dan gaat het van kwaad tot erger. En mijn vader zei ook altijd: als jullie iets nodig hebben, zeg het dan gewoon. Problemen worden niet snel de kop ingedrukt, geen controle van ouders, wordt op een gegeven moment dweilen met de kraan open. Sommige ouders hebben het meegenomen naar Nederland dat opvoeding in Marokko niet alleen bij ouders ligt, maar ook op school. Dat verwachten ze in Nederland dan ook. Realiseren zich niet... zeggen ze: school doet niks.' (Nasr, 21 jaar)

Maar als de ouders van onze studenten het zo goed hebben aangepakt, hoe komt het dan er ook studenten tussen zitten die wel broers hebben die bezig zijn (geweest) met criminaliteit? En dat sommige studenten zelf ook al eens zijn gearresteerd? Het antwoord van deze studenten is tweerlei. Enerzijds hebben hun ouders hen, gewaarschuwd door ervaringen met andere kinderen, dubbel zo goed achter de voden gezeten. Anderzijds leggen ze de verantwoordelijkheid bij henzelf.

Zijn de studenten niet bang dat hun eventuele jongere broertjes het slechte pad op gaan? Daar lijkt behalve bij het jongere broertje van Hannan geen sprake van te zijn. Ze zijn wel realistisch én voorzichtig. Ze hebben immers al te vaak gezien hoe anderen aan die verleiding bezwijken. Wel doen zij al het mogelijke ervoor te zorgen dat het bij hen niet zo ver zal komen. Ze houden ze in de gaten, fungeren soms als tussenpersoon met de ouders en houden hun ogen niet in de zak.

Samenvatting en conclusies

Onze studenten zijn over het algemeen tamelijk bezig bijen. Ze studeren, hebben meestal een bijbaan en een paar werken er in jongerencentra of is betrokken bij projecten– vooral gericht op jongeren van de eigen culturele groep of religie. Dit kan wijzen op etnische fixatie, ook omdat ze geen lid zijn van multiculturele sportteams of studentenverenigingen.

Niet dat onze studenten saai braveriken zijn. De meisjes gaan weliswaar over het algemeen niet naar clubs of cafés en ook de jongens lijken het heftige stappen wel achter de rug te hebben. Maar ze gaan nog wel uit, naar feestjes, en ook naar discussies en debatten. Maar wederom vooral als die over de islam of over het Midden-Oosten gaan.

Hoewel ze vooral vrienden hebben die óf dezelfde studie doen óf met wie ze dezelfde etniciteit delen, valt op dat ze in hun uitgaansleven het liefst naar plekken gaan waar een etnisch gemengd publiek komt. Het gros gaat ook niet graag naar Marokkaanse feesten. Dat vinden ze een verkapte huwelijksmarkt en met trouwen zijn ze nog niet bezig.

De studenten hebben nauwelijks of geen persoonlijke ervaring met duidelijke discriminatie. Zij zien zich niet als slachtoffer en zijn mondig genoeg om er zelf tegenin te gaan. Bovendien vinden ze dat discriminatie niemand mag ontmoedigen eigen verantwoordelijkheid te nemen en je kansen te grijpen.

Criminaliteit is de studenten niet vreemd, ook niet in hun eigen omgeving. Een paar (mannelijke) studenten zijn zelf wel eens gearresteerd, En iedereen kan wel iemand aanwijzen die het stigma van de criminele Marokkaan bevestigt. Vaak gaat het om 'kleine criminaliteit', maar er zijn ook enkele studenten met broers die meer op hun kerfstok hebben. De leefwerelden van studenten en criminele jongeren zijn dus niet volledig gescheiden, maar de studenten doen, gestimuleerd door hun ouders, wel hun best om (inmiddels) zelf op het rechte pad te blijven.

Rooskleurige toekomst?

Voor de meeste van onze studenten staan als motivatie voor hun studie voorop dat ze later een leuke baan én financiële onafhankelijkheid willen. Hoewel 'later' voor de meesten nog lang niet 'nu' is, kijken we hier toch naar die toekomst. We hebben hen gevraagd om zonder terughoudendheid en realiteitszin te vertellen wat hun ideale baan is. Vervolgens analyseren we in hoeverre ze vinden dat hun studiekeuze hierbij aansluit. Daarnaast willen we van ze weten hoe ze tegen hun toekomst aan kijken. Zijn ze optimistisch gestemd over hun kansen op de arbeidsmarkt of zien ze het somber in? Willen ze wellicht (terug) naar Marokko of misschien wel naar een ander land? Zijn ze bewust bezig met een carrièreplan en hoe past trouwen en een gezin stichten hierin?

Nog even genieten

Op de vraag hoe zij hun toekomst zien, beginnen de meeste studenten als eerste over werk, want trouwen en kinderen krijgen wil iedereen wel. Maar hoe zij hun carrière concreet denken vorm te geven, is doorgaans meer in nevelen gehuld.

In hoofdstuk zeven gaven sommigen al aan nog verder te willen studeren. Hun intellectuele aspiraties ten spijt, zou dit ook een poging tot uitstel kunnen zijn – maar daar is niets typisch Marokkaans aan. 'Later' lijkt vooral voor de meiden nog heel ver weg en zij denken nu vooral aan alle voordelen van het studentenleventje: uitslapen, vrije tijd om met vriendinnen te shoppen buiten de koopavonden en weekenden...

'Het contact met mijn medestudenten zou ik toch wel missen. Ik zou nu nog geen negen tot vijf kantoorbaan willen hebben. Ik denk dat ik daar te onrustig voor ben. Dat kan ik altijd nog als ik straks 45 ben, of zo. Dan kan ik nog altijd op kantoor gaan zitten.' (Loubna, 24 jaar)

'Terwijl ik daarvoor zoiets had, van mijn studie, daar doe ik zo lang mogelijk over en dan zie ik het wel. Omdat ik het niet voor me zie dat ik moet

gaan werken. Ik vind mijzelf wel volwassen, maar ik wil die hele verantwoordelijkheid nog niet. Ik vind het wel prima zo. Ik heb een lekker leven. Maar nu denk ik toch wel dat ik misschien in het buitenland gaan studeren. Dat heb ik ook gedaan op het oog van mij C.V. maar dat was vorig jaar en was deze plan heel onbekend.' (Zara, 20 jaar)

Een leuke baan

Iedereen is er heel duidelijk over: ze willen een 'een leuke baan'. Als we vragen wat dat precies inhoudt, weten de meesten vooral een duidelijk beeld te schetsen van wat ze niet willen. Ze willen geen saaie kantoorbaan, niet met tegenzin naar hun werk of een baan hebben onder hun niveau. Ze willen iets met hun hersenen doen en geen fysiek werk zoals hun vaders die daardoor al op jonge leeftijd arbeidsongeschikt raakten. Ze willen werk doen waar ze voldoening uit halen en waarin ze zichzelf kunnen ontwikkelen.

Na wat doorvragen weten de meesten toch wel op welke manier ze hun boterham zouden willen verdienen. We laten hier het vijftal studenten dat een eigen bedrijf wil starten, even buiten beschouwing - daarover straks meer. Gevraagd naar hun ideale baan, dan kunnen ze die prima omschrijven. Zo wil Saïd (universiteit) uiteindelijk management consultant zijn. 'Ik ga binnenkort een competentieprofiel opstellen en dan duidelijk aangeven wat mijn ambities zijn en welke opleidingen ik daarvoor nog wil volgen. Ik ben er dus heel bewust mee bezig.'

Malika (hbo) hoopt dat ze op het ministerie van toerisme terechtkomt of bij een touroperator op Schiphol. Hanan (hbo) wil als verpleegkundige op de Eerste Hulp werken. Sadik (universiteit), Nasr (hbo) en Naima (hbo) zien zichzelf wel voor de klas staan.

Opvallend is dat zowel hbo-ers als universitaire studenten zichzelf in concrete functies zien. En zij vinden ook dat hun studiekeuze daarbij aansluit. Maar er zijn ook studenten die het idee hebben dat ze 'overall' kunnen terechtkomen en bij wie het allemaal één groot vraagteken is. Loubna (universiteit) wil zich bijvoorbeeld graag met het Midden-Oosten bezighouden, Sihem (universiteit) wil wel bij de Verenigde Naties werken en omdat we hen op het hart drukken dat ze zich in deze fase niet druk hoeven te maken over de haalbaarheid van hun toekomstplannen, durft Loubna (universiteit) te zeggen dat ze eigenlijk al vanaf de derde klas van de middelbare school de eerste vrouwelijke minister-president wil worden.

Voor bijna iedereen staat als een paal boven water dat ze een baan willen die in het verlengde ligt van hun studie. Anders is het zonde van het geld en zonde van de tijd. Alleen Latifa is het spoor een beetje bijster. Had ze vroeger altijd de ambitie om advocaat te worden, nu weet ze het niet meer zo goed.

'Ik vind het heel jammer om het níet te worden omdat ik altijd heb gezegd dat ik het wilde worden. En op een gegeven moment lijkt het wel dat ik het alleen wil worden omdat ik het leuk vind om te zeggen dat ik advocaat ben. (zucht) Het is moeilijk. Ik weet het gewoon niet. Ik weet het gewoon echt niet. Ik weet wel dat ik vanaf januari me ga verdiepen: wat wil ik worden, waar kan ik solliciteren. Want je kan gewoon van alles doen met een rechtenstudie. Want dat besef ik me pas de afgelopen twee jaar. Ik weet het gewoon niet.' (Latifa, 24 jaar)

Karimaweeft het ook nog niet. Ze vindt geschiedenis een leuk vak, maar ze denkt niet dat ze het voor de rest van haar leven wil doen. Zij zou ook graag iets met het Midden-Oosten willen doen, maar wát weet ze niet. Zara hoopt eigenlijk dat ze iemand tegen komt met een vaste baan zodat zij thuis kan zitten. Want ze heeft een hekel aan werken. 'Iedereen, denk ik'. Ze wil het liefst schrijfster worden of een eigen bedrijf beginnen.

Eigen baas

Zara is niet de enige die een eigen bedrijf wil starten. Vijf van de twintig studenten willen dat; zowel jongens als meisjes en zowel hbo-ers als universitaire studenten. Soms hebben ze idealistische motieven, soms idealiseren ze het runnen van een eigen onderneming en denken ze dat het vooral vrijheid betekent en menen ze dat het beter te combineren is met een gezin omdat je je eigen tijd kunt indelen.

Vier van deze vijf studenten willen specifiek iets voor de eigen etnische groep betekenen. Omar (hbo) wil een monitoringsysteem opzetten waardoor docenten allochtone jongeren met leerachterstanden sneller in de smiezen krijgen en ze meer morele steun krijgen. Nora (hbo) wil andere allochtonen met kinderen met een beperking helpen. Rachid (universiteit) droomt van een adviesbureau om Marokkanen bij te staan in zaken op het vlak van familierecht en ze wegwijs te maken in het bureaucratische en juridische doolhof en Zara denkt aan een naaiatelier opzetten in Marokko met eerlijke lonen. Alleen Achmed heeft gewoon een enorme onderne-

mingsgeest en wil dat te gelde maken, wél met bezit in Marokko dat daarvoor eerst in harde valuta moet worden omgezet.

'Ik ben ondernemer. Ik houd van ondernemen. Ik weet al precies hoe het zal zijn, hoe ik het wil aanpakken. Dat gaat er wel komen. Vader heeft stukken grond in Marokko, als we dat gaan verkopen, geld hiernaartoe halen en investeren. Ik denk aan een supersonische wasstraat. Mijn vader is wel afgekeurd, maar hij kan wel zittend werk doen.' (Achmed, 24 jaar)

Al deze argumenten daargelaten, is het goed denkbaar dat deze studenten graag baas over hun eigen toekomst zijn. Is het niet vooral zo dat ze, door alle geluiden over Marokkanen die moeilijk aan een baan komen, liever het heft in eigen hand willen nemen en op deze manier hun eigen werk genereren? Hierbij valt op dat ze vooral iets voor de eigen etnische groep willen opzetten en in die zin weinig over de grenzen heen kijken, ook al hebben sommigen de blik op het buitenland gericht. Het is de vraag hoe haalbaar hun plannen zijn die van weinig originaliteit getuigen. Alleen Malika kijkt verder: zij bedacht als stageopdracht een trip per schip langs toeristische hoogtepunten in Nederland om het land te promoten voor buitenlanders, maar ook voor inwoners die niet zoveel van de nationale geschiedenis weten.

Dit terzijde, want de meeste van onze studenten zijn optimistisch over hun kansen op de arbeidsmarkt. Dit komt wellicht doordat alle oudere broers en zussen aan hun studie gerelateerde banen hebben gevonden (zowel op mbo als hbo niveau). Onze respondenten onderkennen weliswaar dat Marokkaanse studenten soms moeilijk stages kunnen vinden en dat er discriminatie plaatsvindt op de arbeidsmarkt, maar zelf hebben ze daar (nog) niet mee te maken gehad. Zij vinden bovendien, zo zagen we eerder al, dat je je daar niet bij moet neerleggen en ervoor moet passen in de slachtofferrol te gaan zitten. Alleen Loubna (universiteit) uit haar twijfels, mede doordat haar toekomstideeën niet concreet zijn en ze zowel 'overal' als 'nergens' kan terecht komen met haar studie. Dat ziet ze ook bij mensen uit haar vriendenkring die zijn afgestudeerd. 'Je hebt ook geluk nodig'.

Multiculti werkplek

Gaan de meesten nú, tijdens hun studententijd vooral om met studenten uit dezelfde etnische groep, dat hoeft voor hen niet per se in de toekomst

ook zo te zijn. Als ze al een beeld hebben van een werkplek, dan zien ze zichzelf vooral onder etnisch gemengde collega's. Niet per se Marokkaans, hoewel dat wel handig kan zijn. Zo vertelt Hanan dat het in de tijd dat ze overwoog een hoofddoek te gaan dragen wel makkelijker praten was met mensen van je eigen bevolkingsgroep. En ze wordt er wel eens moe van alles uit te moeten aan niet-Marokkaanse collega's. Latifa vindt het belangrijk dat ze zichzelf kan zijn. Dat ze gewoon kan zeggen wat ze denkt en dat ze zich niet hoeft aan te passen. Ze is bijvoorbeeld tegen de joodse staat en ze wil zich niet moeten schamen omdat haar collega's daar anders over zouden kunnen denken.

Voor Nora maakt het niet uit of er op die werkplek alleen allochtonen zijn of alleen maar autochtonen. Zij redeneert dat je hoe dan ook je plek moet vinden. Dat is hetzelfde op een afdeling met veel allochtonen als op een afdeling met veel autochtonen.

Voor sommigen lokt het buitenland. Malika (hbo) heeft concrete plannen om in de VS stage te gaan lopen. Loubna is bezig met plannen voor een stage in Jordanië, maar ze overweegt ook om te remigreren naar Marokko. Dat laatste geldt ook voor Zara en Tamy, hoewel Zara niet in Marokko is geboren. Tamy is koud terug van bijna een jaar stage in Marokko en ze wil graag terug naar het kleine stadje waar iedereen elkaar kent en er geen stress is.

De motieven voor terugkeer lijken op elkaar: behalve dat ze zich daar 'thuis' voelen, willen ze iets toevoegen aan hun vaderland. Tegelijkertijd realiseren ze zich dat ze daar niet op hen zullen zitten te wachten. Er zijn immers genoeg hoogopgeleide Marokkanen zonder werk. Zo vertelt Zara dat ze daar een buurmeisje heeft dat is afgestudeerd als advocaat, maar henna tatoeages zet om geld te verdienen.

Niet jong trouwen

Ze spreken er nog nét geen schande van, maar dat Marokkaanse meisjes jong trouwen kan niet op de goedkeuring van onze studentes rekenen. Ook al denken zij dat het voor hén niet automatisch zou betekenen dat ze na hun huwelijk stoppen met studeren; bij anderen zien ze dat dit in de praktijk wel zo uitpakt. Vaak vertellen de meiden dat ze van hun ouders niet mogen trouwen zolang hun studie nog niet is afgerond. Maar ook de jongens wachten er nog even mee.

'Heel veel Marokkaanse meisjes trouwen op een heel jonge leeftijd. Misschien denken ze dat de mannen opraken. Ik weet het niet. Ik vind het overdreven vroeg om te trouwen op je 20ste, je 19de of je 18de. Ik bedoel, dan ben je nog een kind. Dan moet je niet raar gaan doen en in een huwelijk gaan treden als je eigenlijk nog niet eens weet wat het leven als man en vrouw inhoudt. (Karima, 20 jaar)

Tegelijkertijd zeggen anderen dat ze niet snappen waarom ze zouden moeten wachten als je iemand tegenkomt. Ze zijn gewoonweg nog niet iemand tegengekomen met wie ze in het huwelijksbootjes zouden willen stappen. Loubna's zussen vragen wel eens of ze al iemand aan de haak heeft geslagen. Maar dat is meer een grapje, dan serieus. Aïcha is de enige die wel eens te maken heeft met koppelpogingen van haar vader.

'Ik vind het helemaal niks. Wat ik belangrijk vind, is geloof. Dat we op dezelfde lijn zitten en dat we qua karakter bij elkaar passen. En dat het niet zo'n typische Marokkaan is. Zoals mijn vader bijvoorbeeld. En hij zal wel met mannen aankomen die zoals hij zijn. Ik gebruik mijn studie niet als excuus om niet te trouwen. Ik merk wel dat als iemand me wil koppelen, dat ze eerst vragen hoelang ik nog moet. Daar houden zij al rekening mee. Maar voor mij is dat helemaal niet iets wat het in de weg staat.' (Aïcha, 27 jaar)

Eén van de redenen dat huwelijk en studie niet met elkaar te rijmen vallen, is dat de vrouw een huishouden moet bestieren en de zorg van de kinderen vooral op zich zal nemen. Zo vertelt Karima dat er veel meer bij komt kijken als je een getrouwde vrouw bent. Je moet koken én het huis moet in orde zijn.

Maar voor de jongens is het ook niet gemakkelijk. Want die moeten in de regel kostwinner zijn en ook nog een huis kunnen betalen, het leuk kunnen inrichten. Bovendien, zo vertelt Rachid, kun je dan niet meer doen wat je wilt. Je moet met iemand rekening houden. Tegen je vrienden kan je zeggen: vandaag even niet want ik moet studeren. Maar met je verloofde is dat moeilijk. Maar volgens hem hoeft het niet per se een negatieve invloed te hebben.

'Het kan ook juist positief werken. Dat je denkt: ik heb nu een serieuze relatie. Ik moet nu juist m'n studie afronden en zo snel mogelijk gaan werken, bijvoorbeeld. Het kan ook een positief effect hebben. Maar ik denk dan ook meer aan de kosten ervan.' (Rachid, 23)

De enige van onze studenten die (al twee keer) op het punt heeft gestaan te trouwen, is Latifa (24), ook al is zij niet de oudste. Maar beide huwelijken gingen niet door omdat familie roet in het eten gooide. De ene kandidaat kwam uit Marokko en had geen papieren. Hij was de zoon van de beste vriendin van haar moeder, dus het was niet dat de familie niet oké was, maar Latifa moet van haar ouders iemand in Nederland vinden. Haar vader vindt dat ze een man moet trouwen die ook aan de universiteit heeft gestudeerd. Een dokter of advocaat en niets minder. De tweede potentiële partner was een Algerijn met een kind uit een eerdere relatie en dat was toch ook niet de bedoeling. Nu is ze verliefd op een Nederlander met wie ze wel wil trouwen. Maar dat zal nog voor problemen gaan zorgen. 'Ik wil mijn moeder geen pijn doen, want zij dekt me altijd voor mijn vader met smoesjes.'

Onze studenten zien zichzelf niet zo snel met een importbruid of -bruidegom het boterbriefje halen. Een paar meiden vertelt spontaan dat je dan nooit weet of hij met jou wil trouwen óf om de papieren. Bovendien willen ze toch allemaal wel iemand die ook gestudeerd heeft of in elk geval op dezelfde golflengte zit. Bij oudere broers of zussen die wél iemand uit het land van de ouders heeft laten komen, zien ze wat voor moeilijkheden dat kan opleveren.

'Ik denk wel dat veel mannen schrikken van hoogopgeleide Marokkaanse meiden en dat ze daarom hun vrouw uit het land van herkomst halen. Ik begrijp dat niet helemaal, maar ja. Mijn broer heeft dat ook gedaan, maar zij heeft wel gestudeerd. Zij was daar bezig met het hbo en ze spreekt Frans, Spaans, en Nederlands gaat ook prima. Dus dat is wel een groot verschil.' (Mohammed, 22 jaar)

Opvallend is verder hoe vaak onze studenten vertellen over scheidingen onder jonge Marokkanen. Dáár spreken ze wel schande van. Volgens hen komt het gedeeltelijk omdat anderen soms zo'n haast hebben te gaan trouwen. Zoals één van de studentes opmerkte: 'Als je zo jong trouwt, ben je zelf nog een kind. En trouwen is geen kinderspel.'

Kinderen vóór werk

Geen van onze studenten heeft kinderen, maar de meesten zijn vastbesloten die te krijgen. Niet dat iemand nu al de biologische klok voelt tikken.

Ze vinden dat ze nog 'alle tijd' hebben en eerst moeten ze nog verliefd worden en trouwen. Alleen voor Nasr en Mohammed hoeft er niet per se een echtgenote bij. 't Is dat het niet anders kan, maar liever willen ze alleen die kinderen. Achmed hoeft niet per se kinderen en Latifa moet er eigenlijk helemaal niet aan denken.

Voor de meiden betekent het moederschap een legitieme reden om parttime te gaan werken. Iets wat ze hoe dan ook liever lijken te doen dan fulltime. Latifa, die geen voortplantingsdrang voelt, wil hoe dan ook een parttime job, want ze is het nú eenmaal gewend om leuke dingen te doen. 'Als je fulltime werkt, ben je daar te moe voor.'

De opvoeding van hun kinderen vinden alle meisjes belangrijker dan een eigen carrière of fulltime baan. Nora vindt dat de kinderen er anders de dupe van zouden worden. En zelfs Sihem, toch wel één van de meest ambitieuze meiden die we hebben geïnterviewd, vindt veel werken maar relatief.

'Straks na mijn studie wil ik wel een paar jaar goed werken. Voor mezelf. Maar zestig uur werken hoeft niet 'je van het' te zijn. Ik relativeer heel erg. Als je een kind hebt, krijg je misschien wel heel andere prioriteiten dan carrière maken en daar zou ik wel parttime voor willen gaan werken.' (Sihem, 23 jaar)

'Ik wil best fulltime werken als het te combineren is. Anders stop ik een tijdje. Ik vind het wel heel belangrijk om je eigen kinderen op te voeden. Ik wil er vier, twee jongens en twee meisjes. Misschien dat ze tegen die tijd in de biomedische wetenschap iets hebben verzonnen dat je er in één keer vier kunt krijgen. Of dat een man zwanger kan worden!' (Karima, 20 jaar)

Samenvatting

De meesten praten niet over hun toekomstige baan alsof daarmee een langgekoesterde droom uitkomt, maar ze blijken na doorvragen wel te weten wat hun ideale baan is. Een kwart van onze studenten wil later 'eigen baas' zijn. Dit heeft te maken met idealen en iets willen betekenen voor de eigen etnische groep, maar sommigen idealiseren het ook en denken hiermee de meeste vrijheid en vrije tijd te hebben. Daarnaast is het de vraag in hoeverre die fantasieën haalbaar en winstgevend zullen zijn.

Bovendien zegt het wel wat over onze studenten dat ze vooral iets willen betekenen voor hun eigen etnische groep.

Voor de meesten zijn toekomstplannen nogal koffiedik kijken. Nu zijn ze vooral nog bezig met de eindstreep halen. Langere termijnplanners zijn het dan ook niet. Voor sommigen lijkt studeren een manier om nog even niet met het traditionele Marokkaanse gezinsleven te hoeven beginnen. Vooral omdat alle ouders tegen trouwen tijdens de studie zijn. Met name de meiden hebben hun zinnen niet gezet op een carrière of hoge positie in de top van het bedrijfsleven. Nú al, zonder dat ze kinderen hebben, zeggen ze dat er meer is dan werken. Ook al voelen ze de biologische klok nog niet tikken en lijken ze er geen haast mee te maken een geschikte huwelijkspartner te vinden. Hoewel ze in de toekomst zéker zowel een gezin als een goede baan willen. De mannen overigens ook, maar zij reppen met geen woord over eventueel minder gaan werken als er kinderen zijn.

10

Conclusies

De Marokkaanse student op het hbo en de universiteit is in opmars. Nu al studeert de helft van de kinderen uit de twintig gezinnen waar onze geïnterviewden deel van uitmaken. En dat zullen er alleen maar meer worden, want bijna allemaal hebben ze nog jongere broertjes of zusjes. Aangezien zij zelf hun oudere broers en zussen op het hbo (en in een enkel geval de universiteit) als een sterke stimulans om te gaan studeren noemen, is de kans groot dat de geïnterviewde studenten voor hun jongere gezinsleden net zo'n belangrijke voorbeeldfunctie (gaan) vervullen.

Onze studenten zijn geen individuele buitenbeentjes, ze zijn allemaal kinderen van arbeidsmigranten uit Marokko. Hun vaders zijn veelal laaggeschoold en de moeders in de meeste gevallen analfabeet. Deze studenten zijn met een flinke inhaalslag bezig en ze vertonen veel overeenkomsten met de gemiddelde niet-Marokkaanse student. Uitzonderingen daargelaten geldt zowel voor de jongens als de meisjes dat studiepunten scoren het belangrijkste is, ze al snel tevreden zijn als het cijfer maar een voldoende is, échte passie voor studeren ontbreekt en in de praktijk hun bijbaan veel tijd opslokt.

Hoewel onze studenten lang niet allemaal pionieren binnen hun gezin, staan ze wel op de springplank naar een nieuwe middenklasse: die van de hogeropgeleide jonge Marokkanen in Nederland. Ongetwijfeld zullen zij na hun afstuderen op zoek naar een baan op hun niveau de nodige beren op hun weg aantreffen. En of ze daadwerkelijk op hoge posities terechtkomen, zal de tijd leren. Daarbij: de meisjes hoeven over het algemeen niet zo nodig. Die willen in elk geval niet dat hun toekomstige kroost de dupe wordt van de ambities van hun moeder.

Geen succesformule

Waarom hebben deze jongeren niet, zoals veel Marokkaanse leeftijdsgenoten, voortijdig de schoolbanken verlaten, maar zijn ze verder gaan leren? Er is niet echt sprake van één 'succesformule' en al helemaal niet één die eenvoudig door de overheid te beïnvloeden is. Wel zou het basison-

derwijs met meer zelfkritiek moeten kijken naar hoe het toch komt dat Marokkaanse studenten kennelijk structureel een lager Cito-advies krijgen dan waar ze uiteindelijk toe in staat blijken. Hun kracht zit 'm in het feit dat zij zich vaak niet aan het advies van de basisschool hielden, maar een niveau hoger mikten. Bij minder doortastende, zelfverzekerde en door hun ouders gestimuleerde leerlingen pakt dit zonder twijfel heel anders uit.

Onze studenten hebben zeer zeker rolmodellen, maar die komen niet zo vaak uit de media: die creëren vooral een negatief stereotype van Marokkaanse leeftijdsgenoten. Onze studenten zetten zich hier tegen af. Broers of neven op het verkeerde pad gelden ook als negatieve rolmodellen, die geen navolging verdienen. Broers en zussen die gestudeerd hebben, zien ze wel als voorbeeldfiguren. Op de middelbare school weten ze het te waarderen als een docent blijkt geeft van inlevingsvermogen in hun leefwereld en worden ze gestimuleerd door leraren die met hartstocht voor de klas staan.

Onze vraag waarom zij wel zijn gaan studeren, terwijl de meeste Marokkaanse leeftijdsgenoten dat niet doen, vonden de meeste studenten op het eerste gezicht onzinnig. Voor hen was gaan studeren 'vanzelfsprekend': met alleen een middelbare schooldiploma op zak een baan zoeken, hoorde duidelijk niet tot de opties. Bovendien hebben ze door hun monoculturele netwerk (zowel wat betreft etniciteit als opleidingsniveau) het idee dat er best veel Marokkanen studeren. Hoewel er zich hier wel een genderverschil aftekent: de meisjes kennen duidelijk meer meisjes dan jongens die studeren. Overigens klopt dit niet met de cijfers, want de instroom van Marokkanen in het hoger onderwijs is voor beide seksen gelijk.

De juiste vrienden selecteren

Jongeren worden sterk beïnvloed door leeftijdsgenoten (peers). Daarom wordt er wel gesproken van peer pressure: vrienden zetten je onder druk om net te doen als zij. Dat is een wat eenzijdige en ook verouderde visie op hoe jonge mensen elkaar beïnvloeden. Tegenwoordig spreken we in de sociale wetenschappen dan ook eerder van peer invloed (Weerman, 2003). Die kan de vorm aannemen van elkaar onder druk zetten (peer pressure), maar in plaats van die passief te ondergaan, kunnen jongeren ook hun eigen vrienden uitzoeken (peer selectie). Onze studenten kiezen hun vrienden selectief, vanuit een focus op 'goed'. Vrienden moeten je steunen in je schoolcarrière en hun neus moet dezelfde richting opstaan.

Deze peer selectie begint al tijdens de middelbare schoolleeftijd waar een verschuiving optreedt van bevriend zijn met de kinderen uit de buurt naar bewust vriendschappen aangaan met klasgenoten die net zo serieus zijn of waar ze iets van kunnen opsteken. Ze trekken zich dan ook zo min mogelijk aan van ongemotiveerde etterende medeleerlingen en houden zich verre van 'foute' leeftijdsgenoten, want zij zijn er van overtuigd dat de belangrijkste oorzaak van crimineel gedrag slechte vrienden zijn.

Door de selectief gekozen leeftijdsgenoten waar onze studenten mee omgaan, is er sprake van positieve peer invloed waardoor ze zich gestimuleerd voelen tijdens hun studie en die hen bemoedigt door te zetten. Ze houden vol omdat collega-studenten dat ook doen.

Vooraf dat doorzettingsvermogen lijkt van doorslaggevend belang, vooral gezien het feit dat ruim de helft 'stapelt': ze stromen van de ene onderwijsinstelling door naar een niveau hoger. Maar waardoor zijn onze studenten zulke consciëntieuze jongeren geworden, ook al heeft een deel heus wel geëxperimenteerd met ondeugende dingen zoals alcohol en drugs en zijn sommigen ook wel eens in aanraking geweest met politie en justitie?

Bindingen en kansen

Een duidelijk verschil tussen onze studenten en de Marokkaanse leeftijdsgenoten zonder hogeronderwijsdiploma of met een criminele carrière, zijn de sociale bindingen. Sterke bindingen met je ouders, de school en andere sociale instituties weerhouden jongeren van deviant gedrag, zo is de kerngedachte van de criminologische theorie van de sociale bindingen (Gottfredson & Hirschi, 1990). Als het ware hier tegenover staat de theorie die het gedrag van deviant gedrag van jongeren verklaart vanuit hun ongelijke kansen. Criminaliteit en drugsverslaving bij Marokkanen in Nederland zijn op die manier verklaard vanuit de slechte kansenstructuur en sociale risico's (van Gelder, 1988). Onze studenten hebben daar net zo goed mee te maken als de jongeren die niet zijn gaan studeren; ze zijn immers in dezelfde buurten opgegroeid, hebben ook laagopgeleide migrantenouders en komen uit een identieke sociaal-economische klasse.

Het verschil zit 'm in de eerste plaats in de oplettende en aanmoedigende ouders en broers en zussen die het goede voorbeeld geven. Onze studenten werden 'streng' opgevoed en zowel de meisjes als jongens werden korter gehouden dan de gemiddelde Marokkaanse leeftijdsgenoot die ze op straat zien. Hun jeugd speelde zich dan ook niet af in het publieke do-

mein, maar binnen de vier muren van het ouderlijke huis. Vader zat ze achter de vorden om hun huiswerk te maken, moeder drukte haar kinderen vooral op het hart dat een studie zorgt voor financiële onafhankelijkheid en bijzonder is dat juist vader vaak naar ouderavonden op de basisschool ging. Vooral dat laatste blijkt een groot verschil met andere Marokkaanse kinderen.

Oudere broers en zussen drukken hun stempel doordat zij het pad al hebben geëffend en onze studenten daardoor anders opgroeien, net als dat hun jongere broertjes en zusjes merkbaar anders worden opgevoed. Die mogen bijvoorbeeld meer en krijgen meer inhoudelijke begeleiding bij hun schoolcarrière. Er is dus duidelijk sprake van een dynamische opvoeding. Die oudere broers en zussen legden de lat op een bepaald niveau en ouders wilden in elk geval niet dat zoon- of dochterlief lager zou presteren dan hen. De - vaak onuitgesproken, maar niet minder hooggespannen - verwachtingen van ouders en broers of zussen zijn een stok achter de deur voor de studenten. Ze zijn hun ouders iets verschuldigd: die zijn immers onder andere in Nederland blijven wonen om hén goede scholingsmogelijkheden en dus een goede toekomst te bieden. Dan kun je er met goed fatsoen niet met de pet naar gooien.

Etnische identiteit

Ook de binding met de eigen etnische groep kan stimuleren, want sommigen dromen van een eigen bedrijf met een Marokkaanse cliëntèle. Het is de vraag of deze etnische fixatie de kansen op een baan met financiële zekerheid vergroot. Ze willen in elk geval op geen enkele manier hun eigen groep afvallen, het nest niet bevuilen en oppassen te 'verkazen' (te Hollands worden), ook al vinden ze zichzelf geïntegreerd (ze spreken de Nederlandse taal soms zelfs beter dan veel autochtone leeftijdsgenoten). Religie kan eveneens gezien worden als binding. Toch ervaren onze studenten hun moslim-zijn zelf doorgaans niet als specifieke stimulans bij hun studie. Behalve dat iedereen desgevraagd erkent of uit zichzelf vertelt dat het één van de basisbeginselen in de islam is om 'kennis te vergroten'. Wat betreft georganiseerde vrijetijdsbesteding: ze gaan bijvoorbeeld bij voorkeur naar discussies en debatten over de islam of het Midden-Oosten en ze zijn betrokken bij (vrijwilligers)projecten of jongerencentra met en voor de eigen etnische groep.

Geen slachtofferrol

Onze studenten zijn mondig en niet voor een kleintje vervaard. Mochten ze in het uitgaansleven geweigerd worden, dan roepen ze de politie erbij of geven ze de portiers een flinke fooi. Maar ook bij mogelijke discriminatie op de arbeidsmarkt vinden ze dat niemand zich hierdoor mag laten ontmoedigen om kansen te grijpen. De slachtofferrol is aan hen niet besteed. Dat blijkt ook uit het feit dat zij zich niet hebben laten demotiveren door tegenslagen zoals sterfgevallen binnen het gezin en criminele broers die voor de nodige onrust zorgden. Dit neemt niet weg dat zij het bij tijd en wijle moeilijk hebben gehad en moesten strugglen, wat ook blijkt uit tijdelijke tussenstops.

Hoe dan ook zijn de studenten vol optimisme over de toekomst. Ze denken het diploma of de bul binnen afzienbare tijd op zak te hebben. Blijkbaar staan ze niet stil bij het feit dat één van de grootste struikelblokken bij het afstuderen de scriptie is. En ondanks onheilspellende berichten in de media over Marokkanen die niet aan stageplekken kunnen komen, zien zij die wel voor zichzelf weggelegd. Omdat hun oudere broers en zussen in de meeste gevallen óók een baan op mbo of hbo niveau hebben kunnen krijgen, verwachten onze studenten daar ook in te zullen slagen. Bovendien is het ze toch ook gelukt een bijbaan te vinden? Ze vragen zich niet af of toekomstige werkgevers wel zitten te wachten op werknemers zonder relevante werkervaring zonder uitmuntende cijferlijst. Dit terwijl uit onderzoek blijkt dat een diploma van het hoger onderwijs bij allochtonen meer dan bij autochtonen niet vanzelfsprekend ook een baan op dit niveau oplevert (Odé, 2007). Een van de oorzaken is dat allochtone studenten tijdens hun studie minder bezig zijn met de opbouw van een voor de arbeidsmarkt relevant curriculum vitae. Vooral de meisjes maken zich niet druk over hun carrière, aangezien zij toch doorgaans geen topbaan ambiëren. Zij studeren meer opdat ze later financieel hun eigen boontjes kunnen doppen, mócht hun huwelijk op de klippen lopen.

De straat en naar college

Onze studenten onderscheiden zich niet alleen van Marokkaanse leeftijdsgenoten door niet jong het huwelijksbootje in te stappen, maar ze creëren ook actief een kloof tussen ondeugende klasgenoten op de middelbare school, 'foute' Marokkaanse leeftijdsgenoten in de buurt en criminele broers. Die laatste twee gelden vooral voor de jongens. Onze studenten

willen het tegendeel bewijzen; het imago van 'de' Marokkaan opkrikken en hun ouders niet opnieuw teleurstellen als een familielid al van het rechte pad is geraakt. Op dit punt zijn er intrigerende overeenkomsten met wat Whyte (1943) in de jaren veertig ontdekte in zijn klassieke studie *Street corner society*. Whyte woonde tijdens zijn onderzoek in een buurt met veel Italiaanse immigranten in de Amerikaanse stad Boston. Hij zag dat een deel van de jongens zich – al dan niet naast en na hun werk – het de straat bleef oriënteren (*corner boys*), terwijl een ander deel hun toekomst zocht in een goede opleiding (*college boys*).

Gedrag van jongeren is vooral geleerd gedrag, of dit nu braaf is of crimineel, zo luidt het uitgangspunt van de theorie van differentiële associatie (Sutherland, 1947; Akers, 1998). Ten onrechte wordt dit ook wel de 'slechte vrienden theorie' genoemd. Inderdaad, volgens de theorie leer je gedrag vooral van ouders en vrienden, maar je maakt wel zelf keuzes en op basis van wat mag en niet mag in jouw omgeving.

Geen van onze studenten keert zich af van zijn/haar ouders, net zomin als dat zij zich druk maken dat er door het opleidingsverschil een (intellectuele) verwijdering zou ontstaan: deze generatie is immers van jongs af aan gewend dat ze meer weten en dat ze moeten helpen bij het invullen van formulieren. Differentiële associatie betekent in dit geval niet dat onze studenten afstand nemen van hun eigen etnische groep, hoewel het wel opvallend is dat de meesten tijdens het stappen het liefst niet naar gelegenheden gaan waar alleen Marokkanen komen. Soms omdat daar ruzie van komt, soms omdat die plekken als huwelijksmarkt worden beleefd. En er is ook zeker geen sprake van volledig gescheiden werelden. Onze studenten weten prima wat er in hun buurt loos is. De meesten kunnen dan ook zonder aarzelen jongeren (uit de buurt of binnen het gezin dan wel de familie) aanwijzen die het criminele pad zijn opgegaan. Het is meer dat ze zich verre houden van de Marokkaan die zorgt voor het stigma in de media. En dat zij hun eigen vrienden uitzoeken. Hier versterken differentiële associatie en peer selectie elkaar.

Studeren als uitstel

Dan zijn er nog enkele codes waar onze studenten zich (nog) niet door laten leiden. Volgens henzelf is het in hun cultuur belangrijk te laten zien wat je bezit en zijn grote auto's, de nieuwste mobieltjes en merkkleding statussymbolen. Hun eigen zucht naar dit soort dingen weten ze te bedwingen, ook omdat ze vol vertrouwen zijn dat hun diploma automatisch

inhoudt dat ze zich dat later zonder problemen zullen kunnen veroorloven. Het is dus niet dat ze minder materialistisch zijn dan hun Marokkaanse leeftijdsgenoten, hoewel ze dat wel vaak te berde brengen. Dit blijkt uit hun tijdrovende bijbaantjes die ze meestal niet hebben om relevante ervaring op te doen voor de baan die ze na hun studie willen. Bijkomend effect is wel dat die bijbaantjes een grote stimulans zijn om vooral de studie af te maken. Ze willen niet de rest van hun leven onder hun niveau werken. Bovendien is financiële zekerheid één van de belangrijkste redenen om te gaan studeren. Wat niet vreemd is, aangezien ze uit de lagere economische klassen komen en hun ouders naar Nederland trokken om daarvan te ontkomen. Dit is typisch een voorbeeld dat we kennen vanuit de Amerikaanse literatuur: kinderen van immigranten willen (en komen) in de nieuwe samenleving een treetje hoger op de maatschappelijke ladder dan hun ouders (Portes & Rumbout, 1996). Onze studenten kunnen de zucht naar materiële spullen uitstellen, in tegenstelling tot de Marokkaanse jongeren die niet studeren en die voor het snelle grote geld gaan. Het studentenleventje bevalt ze nog wel en hoewel de omschrijving 'ontsnappen' wellicht te sterk is, het komt onze studenten, en dan met name de meisjes, wel heel goed uit om af en toe even hun thuis te kunnen verlaten. Zowel het studeren als een bijbaan is een manier om onder leeftijdsgenoten te komen en het 'gezellig' te hebben. Ook al vinden ze de sfeer in het ouderlijk huis ook 'gezellig'. Zolang ze in de collegebanken zitten, hoeven met name de meisjes, maar ook de jongens, nog niet aan trouwen te denken. Sterker nog: hun ouders zouden het verbieden.

Individualisering

Typisch is tenslotte dat onze studenten zich losmaken van het collectief denken dat in hun cultuur gangbaar is. Weliswaar met behoud van culturele codes en allerm minst om hun ouders tegen zich in het harnas te jagen, maken met name de meisjes soms onorthodoxe keuzes. Ze breken met aloude verwachtingspatronen. Dit krijgen ze zonder familiebreuk voor elkaar omdat zij hun ouders met argumenten kunnen overtuigen dat iets nuttig is voor hun persoonlijke ontwikkeling. Buitelaar e.a. (2007) stellen dan ook terecht dat we bij jonge Marokkanen niet moeten spreken van een leven tussen twee culturen, maar van een leven in verschillende culturen. Onze studenten laveren slim en strategisch tussen de normen en waarden van hun ouders en eigen toekomstperspectieven.

Bijlage

Enkele cijfers

Tabel 3.1 Van Cito-advies naar huidig niveau, aantallen

Huidige studie respondenten (n)	Cito advies vbo en/of mavo	Cito advies havo en/of vwo	1e diploma = mavo	1 ^e diploma = havo	1 ^e diploma = vwo	via omweg naar huidige niveau
HBO (10)	4	5	4	5	1	4
Universiteit (10)	8	2	4	2	4	6
Totaal (20)	12	7	8	7	5	10

Tabel 3.2 Van Cito-advies naar huidig niveau, per persoon

Naam	Advies	1 ^e klas middelbare school	1 ^e diploma	Huidig niveau	Omweg
Loubna	Vwo	Vwo	Vwo	Universiteit	Nee
Hafid	Vwo	Vwo	Vwo	Hbo	Nee
Nora & Karima	Vwo	Vwo	Havo	Hbo	Nee
Nasr & Achmed	Havo/vwo	Schakelklas havo/vwo	Havo	Hbo	Nee
Rachid	Havo	Schakelklas havo/vwo	Vwo	Universiteit	Nee
Omar	Mavo/havo	Havo	Havo	Hbo	Nee
Zara	Mavo	Schakelklas mavo/havo/vwo	Vwo	Universiteit	Nee
Latifa & Mohammed	Mavo	Havo	Havo	Universiteit	Ja
Sihem	Mavo	Mavo	Mavo	Universiteit	Ja
Hanan	Mavo	Mavo	Mavo	Hbo	Ja
Saïd	Vbo/mavo	Schakelklas havo/vwo	Vwo	Universiteit	Nee
Aïcha	Vbo/mavo	Mavo	Mavo	Universiteit	Ja
Malika & Tamy	Vbo/mavo	Mavo	Mavo	Hbo	Ja
Sadik & Sakina	Vbo	Mavo	Mavo	Universiteit	Ja
Naima	Vbo	Mavo	Mavo	Hbo	Ja

Tabel 5.1 Studerende broers en zussen

Huidige studie respondenten (n)	Aantal broers & zussen	Afgebroken middelbare school	Broers/ zussen die nu studeren	Afgestudeerde broers/ zussen	Broers/ zussen met afgebroken studie
HBO (10)	36	-	4	10	2
Universiteit (10)	55	6	6	8	5
Totaal (20)	91	6	10	18	7

Tabel 7.1 Stapelen

Huidig Niveau	In één stap	Eerst mbo, dan (propedeuse) hbo	Universiteit via propedeuse hbo	Van universiteit naar hbo
Universiteit (10)	4	4	2	
HBO (10)	4	5		1
Totaal (20)	8	9	2	1

Literatuur

- Akers, R.L. (1998) *Social learning and social structure. A general theory of crime and deviance*. Boston: Northeastern University Press.
- Babellowski, M. & de Boer, R. (2007) *Voortgezet onderwijs in beeld. De leerlingen en hun resultaten in het Amsterdamse VO*. Almere: Babellowski Onderwijsonderzoek.
- Blom, M., Oudhof, J., Bijl, R.V. & Bakker, B.F.M (2005) *Verdacht van criminaliteit. Allochtonen en autochtonen nader bekeken*. Den Haag: CBS/WODC.
- Buitelaar, M. (red.) (2007) *Uit en thuis in Marokko; antropologische schetsen*. Amsterdam: Bulaaq.
- Buijs, F.J., Demant, F. & Hamdy, A. (2006) *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: University Press.
- Crok, S., Slot, J. & Janssen, M. (2006) *De Marokkaanse gemeenschap in Amsterdam*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Onderzoek en Statistiek (O+S).
- van Gelder, P.J. & Sijtsma, J.H. (1988) *Horse, coke en kansen. Sociale risico's en kansen onder Surinaamse en Marokkaanse harddruggebruikers in Amsterdam*. II Marokkaanse harddruggebruikers. Amsterdam: Selecta Offset.
- Gijsberts, M. & Dagevos, J. (2005) *De positie van allochtone vrouwen*. In: *Jaarrapport integratie 2005*. Den Haag: SCP/WODC/CBS:166-188.
- Gottfredson, M.R. & Hirschi, T. (1990) *A general theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Herweijer, L. (2006) *Op weg naar een hogeronderwijsdiploma*. In: *Investeren in vermogen. Sociaal en Cultureel Rapport 2006*. Den Haag SCP: 21-51.
- Karsten, S., Roeleveld, J., Ledoux G., Felix C. & Elshof, D. (2002) *Schoolkeuze in een multi-etnische omgeving*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Korf, D.J., Yesilgöz, B., Nabben, T. & Wouters, M. (2007) *Van vasten tot feesten. Leefstijl, acceptatie en participatie van jonge moslims*. Utrecht/Rotterdam: Forum/Ger Guijs.
- Nabben, T., Yeşilgöz, B. & Korf, D.J. (2006) *Van Allah tot Prada. Identiteit, leefstijl en geloofsbeleving van jonge Marokkanen en Turken*. Utrecht: Forum.
- Odé, A. (2007) Afgestudeerde allochtonen op de arbeidsmarkt. *Regioplan Nieuwszijde*, nr. 12: 10-11.
- Portes, A. & Rumbout, G. (1996) *Immigrant America. A portrait*. Berkeley: University of California Press.
- Rubin, L. (1976) *Worlds of Pain: Life in the Working-Class Family*. New York: Basic Books.
- Sutherland, E.H. (1947) *Principles of Criminology*. Philadelphia: Lippincott.

- Weerman, F. (2003) *Crimineel gedrag en criminele leeftijdsgenoten. Over de interpretatie van een bekend verband*. Tijdschrift voor Criminologie, 45(1):2-16.
- Werdmölder, H. (2005) *Marokkaanse lieverdjes. Crimineel en hinderlijk gedrag onder Marokkaanse jongeren*. Amsterdam: Balans.
- Whyte, W.F. (1943) *Street corner society. The social structure of an Italian slum*. Chicago: University of Chicago Press.